

ZUBÁNICS LÁSZLÓ

VILÁGOK VÉGEIN



ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁG
A XVI.-XVIII. SZÁZADBAN;
POLITIKA, GAZDASÁG, KULTÚRA



ZUBÁNIC LÁSZLÓ

közíró, lapszerkesztő, helytörténész, egyetemi tanár, kisebbségi politikus (Gut, 1971. május 20.)

Földműves családban született. Tanulmányait a Guti Általános Iskolában és a Jánosi Középfiskolában végezte. 1988–1993 között az Ungvári Állami Egyetem történelem szakos hallgatója. 1993-ban diplomázott, dolgozatát Magyarország, ezen belül Kárpátalja történetéből írta. Diákéveiben a Társ című ifjúsági lap szerkesztője. Előbb pedagógusként tevékenykedett: a Guti Általános Iskolában magyar nyelvet és irodalmat tanított, majd a Beregszászi 11. Sz. Ruhaiari Szakközépiskolában történelmet oktatott. 1996-tól a Beregi Hírlap rovatvezetője, majd főszerkesztő-helyettese, 1998–2011 között főszerkesztője. 2009-től az Ungvári Nemzeti Egyetem Humán-Természettudományi Magyar Kara magyar történelem és európai integráció tanszékének adjunktusa, a kar nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó dékánhelyettese. Jelenleg PhD-dolgozatát írja.

A 2008-ban létrejött Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet elnöke. Több alapítvány, testület és intézmény vezetőségi tagja.

Kutatási területe: Kárpátalja története heraldikai összefüggésekben, ezenkívül szakterülete a középkor. Eddig közel 10 könyvet adott ki, számos tanulmánya jelent meg a ukrainai és a magyarországi kiadványokban és periodikákban. Az Együtt című folyóirat tanulmány rovatának a vezetője.

Művei:

Guti körkép. Helytörténeti tanulmány. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2000

Beregszászi kalauz. – Beregszász: Beregszászi Járási Nyomda, 2000. Beregszászi kalauz. Második, bővített kiadás. – Beregszász: Beregszászi Járási Nyomda, 2001.

Місто над Берке. (БРД, м. Берегово 2002 p.),

Régmúlt virágok illata. Tanulmánygyűjtemény. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2002

Víz tükrére történelmet írni... Helytörténeti írások. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2007

Boszorkányok pedig nincsenek?! – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2007

„Perli-e még ezt a hont más” Honismereti tanulmányok. – Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2010

Tájba írt történelem. Kultúrtörténeti időutazás Kárpátalja legmagyarabb városában és vonzáskörzetében. (Archív felvételekkel). Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2011.

Szerkesztett, összeállított könyvek:

„Feheruuaru rea meneh hodu utu rea” Magyar történelmi szöveggyűjtemény (a honfoglalástól az Árpád-ház uralkodásának végéig, 1303). Összeállította és a jegyzeteket írta: Zubánics László. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 183. Ungvár-Budapest, 2008

„Verecke híres útján jöttem én...” Kárpátaljai honismereti és irodalmi gyűjtemény. Összeállította és a jegyzeteket írta: Zubánics László. Ungvár-Budapest, 2010

Zubánics László

VILÁGOK VÉGEIN

Északkelet-Magyarország a XVI–XVIII. században:
politika, gazdaság, kultúra

Kárpátaljai Magyar Könyvek
240.

Sorozatszerkesztő (1992-től): **Dupka György**

Készült a Nemzeti Kulturális Alap
támogatásával



© **Zubánics László, 2015**

© **Intermix Kiadó, 2015**

A kézirat a Nemzeti Kulturális Alap
Szépirodalom és
Ismeretterjesztés Kollégiuma
támogatásával készült.

Felelős kiadó: **Dupka György**
Szakmai lektor, szerkesztő: **dr. Dupka György, PhD**
Korrektúra: **Kövy Márta**
Fedélterv, műszaki szerkesztő: **Dupka Zsolt**
Készült a Shark Kft.-ben

ISBN 978-963-9814-72-1

ISSN 1022-0283

УДК 94(439)''15/17''

ББК Т3(4УГ0)5

3-91

Zubánics László. Világok végein. Északkelet-Magyarország a XVI–XVIII. században: politika, gazdaság, kultúra.

Bár a későbbi Kárpátalját alkotó Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék a Magyar Királyság és az Erdélyi Fejedelemség ütközőzónájában, s ezáltal a „hadak útjában” feküdtek, egyedi fejlődésük során egyaránt merítettek mindkét kulturális centrum hatásaiból. Ebben fontos szerepet játszottak a térség nemesi és főúri családjai, amelyek a kultúra és az oktatás mecénásaiként is feltűntek. A kötet levéltári okmányok felhasználásával a politika, a gazdaság és a kultúra prizmáján keresztül kívánja bemutatni a térség sajátosságait, fejlődésének új irányvonalait.

Recenzensek:

Dr. Kiss Éva professzor, a történelemtudományok doktora, tanszékvezető

Dr. Vovkanics Ivan professzor, a történelemtudományok doktora, tanszékvezető

Kiadását ajánlotta:

- Az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Tannyelvű Humán- és Természettudományi Kara Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszéke (2015. március 10-i ülésén, 2. sz. jegyzőkönyv)
- Az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Tannyelvű Humán- és Természettudományi Kara módszertani bizottsága (2015. március 10-i ülésén, 2. sz. jegyzőkönyv)
- Az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Tannyelvű Humán- és Természettudományi Kara Tudományos Tanácsa (2015. március 25-i ülésén, 8. sz. jegyzőkönyv)

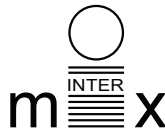
© Zubánics László

© UNGVÁRI NEMZETI EGYETEM, 2015.

Zubánics László

VILÁGOK VÉGEIN

**Északkelet-Magyarország a XVI–XVIII. században:
politika, gazdaság, kultúra**



INTERMIX KIADÓ

Ungvár – Budapest

2015

BEVEZETÉS HELYETT

***„Régi dicsőségünk, hol késel az éji homályban?
Századok ültenek el, s te alattok mélyen enyésző
Fénnyel jársz egyedül. Rajtad sűrű fellegek, és a
Bús feledékenység koszorútlan alakja lebegnek.”***

(Vörösmarty: Zalán futása)

A XX. század első évtizedeiben Kárpátalja néven létrejött új politikai formáció gyakorlatilag új lappal, új ország keretei között kezdte el első önálló lépéseit. A közönségnek – amely fölött a történelem közel egy tucat alkalommal rángatta el az államhatárokat – előbb a csehszlovák, majd 1945-öt követően a szovjet hatóságok írták át a történelmét (s irtották ki nemcsak könyvtáraiból, de tudatából a magyar történelmi emlékeket), s amelynek következő nemzedékei „az ezer évig nem volt itt semmi!” gondolatvilágban nőttek fel, szüksége van azon gyökerek felfedezésére, amelyek a magyar kultúrához kötötték és kötik ma is ezer szállal.

Napjainkban amikor a globalizáció döngeti a kultúra kapuit, amikor a felnövekvő nemzedék tagjai számára a nemzeti hagyományok ápolása egyre inkább távolba tűnő feladattá válik – a kisebbségi létbe szorult értelmiség egyik feladata, hogy akár a „24. órában is”, de összegyűjtse és az olvasó elé tárja azokat az értékeket, amelyek lassan már feledésbe mennek. Hiszen amiről nem beszélünk, ami nem kerül fel a világhálóra, az napjainkban szinte már nem is létezik.

Éppen ezért össze kell gyűjteni a levéltárakban, könyvtárakban lappangó tudáskincset és modern jegyzetapparátussal (a forráskritikai hozzáállásról sem megfeledkezve) a fiatal olvasó elé kell tárni azokat. Sokszor még a kutató számára is meglepetést okoznak a régi igazságok, amelyekről mára már szinte mindenki meg is feledkezett. Hatványozottan igaz ez a XXI. századi Kárpátaljára, hiszen szinte valamennyi 1945-

öt megelőző ismeretünk elveszett: az új rendszer ideológusai módszeresen felszámoltak mindent, ami ellentmondhatott volna az „ezer évig nem volt itt semmi!” doktrínájának. Szerencsére nagyon sok minden elkerülte a figyelmüket.

A Világok végein kötet színhelye az egykori északkeleti Felvidék, amely nem mindig létezett a periférián, hiszen számos történelmi eseménynek az itt élő emberek voltak az alkotói, mozgatói.

Az egykori Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék nemzeti-ségei, jeles nemzetségei maradandó nyomot hagytak a történelem lapjaiban. Így például a beregszászi domonkos kolostor falai között tevékenykedett „*halábori Dobos Gergely fia Dobos Bertalan pap, királyi közjegyző és nyilvános íródeák*” (a krakkói egyetem magyar bursájának jegyzéke szerint Bartholomeus de Halábor), akinek a nevéhez fűződik egyik legszebb nyelvi-irodalmi emlékünkből, a Döbrentei-kódex másolata és átköltése. A vidékhez kapcsolódik Görcsöni Ambrus diák (AMBROSIVS LITERATVS DE GERCIEN), aki előbb Homonnai Drugeth Gáspár nevickei várúr lantosa, majd a munkácsi vár gondnoka volt. Nevét „*Historiás ének a felséges Mátyás királynak a nagyságos Hunyadi János fiának jeles viselt dolgairól, életiről, vitézségiről, végre az ő e világból való kimúlásáról*” című munkája őrizte meg, amelyet 1567–1568-ban szerzett. A vidék kulturális központjának számító Nyaláb várában született meg Komjáti Benedek tollából az első magyar biblia szakasz-fordítás (később Krakkóban nyomtatásban is napvilágot látott). Maga Komjáti erről így írt: „*Perényiné Frangepán Katalin, aki régtől fogva egyebeket is onszolt s kért reá bőséges adományval és fizetésekvel, nemcsak az szent Pál apostol leveleinek, de még több szent írásnak magyar nyelvre való fordítására is*”.

A Magyar Királyság és az Erdélyi Fejedelemség ütközőzónájában fekvő vidék bár állandóan a hadak útjában feküdt, egyaránt merített mindkét kultúrközpont hatásaiból. Ebben nagy szerepet játszottak a térség jelentős családjai: Homonnai Drugeth, Csicseri, Orosz, Dobó, Pálóczi, Bercsényi (Ung megye), Mágóchy, Esterházy, Telegdy, Nyáry, Rákóczi (Bereg megye), Újhelyi, Perényi, Drágffy (Ugocsa megye), Dolhay, Ilosvai, Bethlen, Teleki, Bilkei, Csebi Pogány (Máramaros megye).

A kötet levéltári okmányok felhasználásával a politika, a gazdaság és a kultúra prizmáján keresztül kívánja bemutatni a térség sajátosságait, fejlődésének új irányvonalait.

Egy népnél akkor történik meg az igazi identitásvesztés, amikor elfeledi őseit. Ennek a következő lépése az anyanyelv elvesztése. Az ilyen nemzetek pedig elvesznek a népek nagy tengerében, s az idő múlásával a múltunk csupán egy fejezet lesz a történelem szürke lapjain.

A herderi jóslat – miszerint mi magyarok pusztulásra vagyunk ítéltetve itt a Kárpát-medencében – itt lóg a fejünk felett. A XIX. századi magyar irodalom és történetírás nagy alakjai sokat tettek azért, hogy ezt a jóslatot megcáfolják. Ennek egyik példája Vörösmarty Mihály nemzeti eposza, a Zalán futása is.

Nagyon szomorú, hogy a magyarság elfeledte e jóslatot, pedig napjainkban sem vesztette el aktualitását. Elég csak körülnézni kis hazánkban és magunk is megtapasztalhatjuk az emberek tudatlanságát a magyar múlttal kapcsolatban. A kötet egyik alapvető feladata, hogy megismertesse az olvasóval ősei hagyatékát, s rácáfoljon Herder jóslatára, amely szerint olyan nép, melynek nincs múltja, nincs jövője sem.

A kötet is azt támasztja alá, hogy magyarságunknak szép és régi múltja van, s reményeink szerint egy boldogabb és szebb jövő vár rá.

Zubánics László

„BÚS DÜLEDÉKEIDEN, HUSZTNAK ROMVÁRA MEGÁLLÉK”

– írja le Huszt című versében 1831. évi úti élményeit Kölcsey Ferenc, a Himnusz halhatatlan szerzője. A költő, aki betegségét kezelni indult a viski gyógyvizek mellé, megpihent a magyar és az erdélyi történelem eme nevezetes végváránál, s megtekintette annak romjait.

A fuldai évkönyvek 892. évi bejegyzése emlékezik meg a máramarosi sóbányákról. E szerint a németek királya követséget küldött a bolgárokhoz és kérte őket, hogy ellenségeinek, a morváknak sót ne szállítsanak.

Máramaros (Bereggel és Ugocsával együtt) a „szent királyok vadászó erdeje” volt, Árpád-házi királyaink előszeretettel megfordultak a vadban gazdag tájon (a középkor végéig a bölények is megtalálhatók voltak itt). Imre király 1199-ben, V. István 1272-ben járt itt. Míg a királyokat a vadászat, az egyszerű népet a só vonzotta erre a vidékre, amely a történészek szerint nagyban hozzájárult ahhoz, hogy „a vidéken műveltebb társadalmi élet keletkezett”.

Dlugoss krakkói kanonok, Lengyelország krónikása tudni vélte, hogy IV. Béla is megfordult a tájon, méghozzá lánya, Kinga (Kunigunda) kíséretében. A krónikáiró egy egész történetet is költött a látogatáshoz. E szerint a tatárjárás után lengyel seregek fényes kíséretével jött Magyarországra Kunigunda, V. (Szemeremes) Boleszláv lengyel fejedelem felesége, atyja látogatására. IV. Béla király csatlakozott leányához, s együtt járták be az elpusztult országot. Amikor édesapja kíséretében eljutott a máramarosi sóbányákba, az egyik tárnában Kinga gyönyörködve nézte a csillogó, hófehér sótömböket. Ahogy eszébe jutottak lengyel alattvalói, akik csak sós forrásokból párologtatott (ún. főtt) sóval kénytelenek beérni, így szólt atyjához: *„Atyám, add nekem ezt a sóaknát, és engedd meg, hogy innen egyenesen Lengyelországba vihessék a sótömböket.”* A király teljesítette leánya kérését, Kinga pedig lehúzta ujjáról a jegygyűrűjét, és a bánya birtokbavételének jeléül a mély aknába dobta. Később, a

bánya megnyitásakor, a legenda szerint a bányászok megtalálták Kinga gyűrűjét. Egy másik változat szerint a gyűrű nem Máramarosban, hanem a Krakó környéki wielickai bányából került elő (történelmi tény, hogy az itteni sóbányászat éppen V. Boleszláv reformjainak köszönhetően indult fellendülésnek).

V. Istvántól kezdve több oklevél emlékszik meg Husztról. A sóbányászat jövedelmet hozott a környék lakóinak, az anyagi jólét kielégíthette azok kultúra utáni vágyát is. 1299-től kezdve az egri és erdélyi püspökség „ádáz harcot” folytatott a máramarosi egyházi joghatósága és tized megszerzése érdekében. A máramarosi Tisza-völgy eredetileg az erdélyi püspökséghez tartozott, azonban III. Endre korában a tizedszedés jogát az egri püspök biztosította magának. 1299-ben és 1300-ban az uralkodó az erdélyiek javára döntött e néyes kérdés kapcsán.

Az 1331–1332. évi pápai tizedlajstrom szerint ismételtén az egri egyházmegyéhez tartozónak számolják, még hozzá mint önálló archidiaconatust (főesperességet) öt plébániával (Huszt, Visk, Técső, Hosszúmező, Máramarossziget). Az erdélyi püspök nem tudott beletnyugodni az uralkodó döntésébe, mivel a döntés ideje és annak körülményei teljes mértékben ismeretlenek, ebből adódóan még 1346-ban is voltak bonyodalmak e kérdéssel kapcsolatban. Ekkor történt meg az az eset, hogy a szigeti plébános, aki egyben az egri püspök máramarosi vicarius volt, az erdélyi püspök oldalára állt. Miután erre fény derült, Miklós egri püspök maga elé idéztette a plébánost, aki ünnepélyes esküt tett arról, hogy a Máramarosban jogtalanul megjelent püspökhöz ő csupán félelmében csatlakozott – *„temeritate ductus et etiam per metum coactus”*. A plébános arra is megesküdött – minden kényszer nélkül –, hogy a jövőben mindig hű alattvalója lesz az egri püspökségnek, és ha netán valaha megszegné a ezt a püspöknek tett fogadalmát, akkor annak következményeként elveszti beneficiumát és minden vagyonát, valamint élete végéig az egri egyház börtönében sínylődik majd. A viski lelkész ezt követően megfogadta, hogy esetleges engedtlenségét jelenti a püspöknek. Ettől fogva Máramaros folyamatosan az egri egyházmegyéhez tartozott.

Az Árpád-ház uralkodásának vége felé jönnek létre Máramaros vármegye (comitatus) keretei is. 1300-ban III. Endre király megszerezte Visket az Újhelyiek őseitől és Ugocsától Máramaroshoz csatolta. A vármegye első comese a Pok nembeli Miklós lett.

Visk Máramaros vármegye egyik legnagyobb települése az öt koronaváros egyike volt, amelynek vára Huszt megépülése előtt a sóbányák védelmét látta el. A viski vár felépülése az utolsó Árpád-házi királyok idejére tehető. 1271-ben előbb V. István, majd később IV. (Kun) László adott engedélyt a Hunt-Pázmány nemzetségből származó Mykov (Mikó) és Chepán (Csépán) vitézeknek a várépítésre. A kiváltságot azért kapták, mert testvérük, Echelleus (Ekhellős) az Ottokár cseh király ellen folytatott háborúban hősi halált halt.

A testvérek később részt vettek abban az ütközetben is, amelyet Habsburg Albert és Nassaui Adolf a német császári trónért folytatott (III. András király Habsburg Albert veje volt), amelyben Chepán különösen kitűnt bátorságával. Éppen ezért a király ismét megerősítette őket birtokukban, amelyről később, 1300-ban a család „*a király és az ország rendjei kérésére*” lemondott (cserébe 3 ugoc sai falut – Rakaszt, Feketeardót és Nyírteleket – kaptak).

Ugyanazon oklevél alapján került Visk és tartozékai Máramaroshoz „*különösen a Máramarosban levő népek, vagyis hospesek segedelmére*”.

Huszt alapítása a tatárjárást követő országrendezés idejére tehető, valószínűleg ekkor épült fel vára is. Az erősség a viski várat váltotta fel a Tisza-melléki falvak, a legfontosabb királyi jövedelmek egyikének számító sóbányák, a lassan szerveződő Máramaros vármegye védelmében. Az 1329. évi Károly Róbert által adományozott privilégium Husztot a 4 koronaváros (ezekhez 1352-ben Máramarossziget is csatlakozott) főhelyévé tette. A legendák szerint a másik négy korona város Hosszúmező, Visk, Sziget és Técső nevének első betűiből született a HVSZT név. A vidéket a II. Géza és III. Béla idején a vidékünkre érkezett szászok telepítették be. Erről tanúskodik az a tény is, hogy a koronavárosok Nagyszőlős kiváltságait kapták meg.

Máramaros fontos szerepet töltött be a szomszédos országok, így Lengyelország, illetve Moldva határainak ellenőrzése szempontjából. Bár a Kárpátok az ország határainak védelmében fontos szerepet játszottak, a különböző szorosokon mégis megoldható volt a rajtuk való átkelés. A magyar királyok különböző telepítések révén az országhatárok külső részein próbálták meg határőrvidékeket kialakítani. Különösen azért vált ez fontossá, mivel az ország keleti szomszédai közé kerültek a litvánok, illetve a tatárok is. Nagy Lajos király uralkodása idején számos hadjáratot vezetett a szomszédos Moldva felszabadításá-

ra, illetve betelepítésére. Ebben a folyamatban fontos szerepet játszottak a Máramarosban megtelepedett románok, akik egy része Dragos vajdájuk vezetésével Moldvába telepedett át. Dragos fia és utóda Szász (Sas) a magyar király képviselőiként vannak jelen. Az alapítási monda másik elterjedtebb változata szerint „*Drágos vadászaton egy bölényt üldözve ment Máramarosból Moldvába, hol Boureny (oláhul bour bölényt jelent) helységben a Moldva vizénél ejtette el a vadat; minthogy itt lakatlan, de kies földet talált, elhatározta, hogy embereivel együtt megtelepszik rajta. Erre fejedelemséget alapított, melynek czímerévé az elejtett bölény fejét tette.*”

A máramarosi románok vajdája, Bogdán népeinek egy részével elhagyta Máramarost, Moldvába ment, ahol elűzte Szász vajdát. 1343-ban kelt oklevelében Nagy Lajos őt, mint volt máramarosi vajdát és hűtlenségbe esettet (noster infidelis) említi.

Az elűzött Szász vajda fiait a király befogadta, s 1365. február 2-án kelt oklevelével a hűtlen Bogdán és fiainak valamennyi máramarosi birtokát nekik adományozta. Balk és Drág a Nagyg és az Iza völgyében telepedtek meg, onnan terjesztették ki birtokait a Tisza völgyében egészen Ugocsáig. Hatalmuk megerősítése érdekében az 1378. augusztus 20-án kelt adomány alapján megszerzik az ugocsai Nyaláb várát és uradalmát. Zsigmond királytól nővérük unokája, Iván november 25-én Iza és Alsóapsa községeket kapta meg adományul (ezek a községek korábban a huszti vár tartozékai voltak). Az 1390 elején sorra kerülő beiktatás során azonban nem Ivánt, hanem Balkot és Drágot vezetik be a birtokok tulajdonába. Még ugyanebben az esztendőben megszerezték Visk, Técső és Hosszúmező birtokát, amit 1392-ben tovább gyarapítottak Szigettel és Huszttal. A testvérek egyébként nem csak nagy birtokszerzők, de kiváló katonák is; így 1384-ben Galíciában az ott garázdálkodó litvánokkal háborúztak. Drág vezér „*enormia in facie vulnera*” (rettenetes sebekkel borított arccal) tér vissza a háborúból, amelyben fogságba ejtette Prezkoyát, a litvánok vezérét.

1403-ban Balk a Dolhayakkal csatlakozott a Kanizsai János esztergomi érsek vezette főúri ligához, amely Zsigmond letételét tűzte ki céljául. A királpárti nemesek Korjatovics Tódor herceg, Munkács ura mellé álltak és kölcsönösen fosztogatták egymás birtokait. A lázadás leverését követően a király büntetése nem váratott magára: a nyalábi uradalmat elkobozta és Perényi Péter macsóí bánnak adományozta (Perényi 1399-

ben már megszerezte a nagyszőlősi uradalmat, s ezáltal Ugocsa megye vitathatatlan urává vált), majd a máramarosi főispáni hivatalt is másra ruházta – előbb Tódor herceg, majd pedig 1408-tól Perényi töltötte be a tisztséget. Egy 1413. február 18-án kelt okirat pedig már Dolhay Györgyöt említi, mint a huszti vár kapitányát.

A Dolhayak és rokonaik, mint a munkácsi királyi uradalom egyik kenézcsaládja kapták meg Kerecke és Kusnica birtokát idősebb Erzsébet királyné adományaként. Igazi nemességet Dolhay Szaniszló szerzett, akinek hűséges szolgálatai fejében Korjatovics Tódor, a munkácsi uradalom birtokosa Sarkad községet adományozta (igaz, a Dolhayaknak vissza kellett adniuk a királyi uradalom korábbi részét képező Kereckét és Kusnicát).

A családi legendárium szerint a család őse az a rutén herceg, aki a honfoglaló magyarokat átvezette a Kárpátok hágóin, s ezért a munkácsi táborban Árpád nagyfejedelemtől kapta jutalmul a Dolha környéki birtokokat. Utódait még a XIV. században is orosz hercegeknek hívták. A valóság sokkal prózaibb: a család ősei IV. Béla király idején telepedtek át Kunországból.

A Dolhay család első ismert őse (Hosszúmezey) I. Szaniszló, a beregmegyei oláhok vajdája, aki 1330 táján testvéreivel Bilkey Karácsonnal, Ilosvay Maxemmel és Komlósy Torpa Mihállyal együtt menekült Moldvából, ahonnan Dragos vajda üldözte el őket.

A család a Borzsa-völgyi falvak mellett jelentős birtokokkal rendelkezett Máramarosban a Visó és Iza völgyében, nevezetesen ide tartozott Petrova, Leordina, Ruszkova, Ruszka Polyana, Szurdok, Sajó, Sajópolyana, Sospatak, Rozsálya, Batiza és Bedő községe. A fent említett birtokegyüttes az egyik legnagyobb volt a vármegyében, így nem csoda, hogy egy 1530-as oklevélben a család fejét a vármegyei előljáróság mint „*a mi urunk, rokonunk és barátunk*” (dominus fraterque et amicus noster) címezi.

Korjatovics Tódor (aki egyéb tisztségei mellett beregi, sárosi és máramarosi főispán is volt) halála után a mellette a megyében 1414–1415 között alispánként működő Dolhay Szaniszlónak meggyűlt a baja az özvegy hercegnével, Valhával, mivel Dolhay visszatartotta a főispáni jövedelmeket (500 aranyforintot). A munkácsi vár úrnője fegyvereseivel megtámadta Dolhay románpataki birtokát és feldúlatta azt. Dolhay Szaniszló „visszaadta a kölcsönt”, előbb a hercegné románpataki birto-

kát dúlta fel, majd Kaffai Pán Endre nagyberegai birtokos (a munkácsi vár egyik tisztje) házáat.

Dolhay Szaniszló előbb – miként ősei – a keleti egyház híve volt, majd római katolikus hitre tért. Zsigmond király udvarának tagjaként elkísérte az uralkodót a konstanzi zsinatra is (erről tanúskodik az egyik, a család tagjai nevére kiállított adománylevél is). Dolhay Szaniszló számos hadjáratban vett részt, így Nápolyi László hívei, illetve a lengyelek ellen.

Mátyás király 1460. november 11-én kiadott oklevélben megengedi Dolhay Ambrusnak „kőház” építését, tekintettel a török harcokban szerzett érdemeire. A XV. századból fennmaradt okmányok nagy része a Dolhayak „hatalmaskodásaival” foglalkozik. Ezeket megunva a király elrendelte a „kőház” lerombolását. Maga Dolha 1454-ig Bereg vármegyéhez tartozott, majd a Dolhayak kérésére Máramaroshoz csatolták.

A máramarosi nemesek közül többen is kitűntek vitézségükkel, így például Irholczi Thatul fiai Mihály és Bogdán a várnai ütközetben tűntek ki „*suprema cum fidelitate*” (nagy hűségükkel), amiért 1448-ban Hunyadi János kormányzó Karácsonyfalvát, Bocskót és Lonkát adományozta nekik. Irholci (Thalul) Mihály a nándorfehérvári ostromban vesz részt, amiért V. Lászlótól 1457-ben Kabolát és Szarvaszó egy harmadrészét kapta.

Egy 1158. május 29-én kelt adománylevél szerint a konyhai kenéz-ség birtokosa évenként 25 juhot vagy berbécsot volt köteles beszolgáltatni a huszti várkatonaság ételmezésére. A leleszi konvent egy 1409-es okmányából kitűnik, hogy Keselymező, Lipcse és Herincse lakossága adót fizetett a huszti vár urának, kötelezettségeik voltak a várral szemben, akárcsak az 1490-ig Huszthoz tartozó Ökörmező, Vízköz, Repinye és Kelecsen községeknek is.

Ekkor adományozta Beatrix királyné a községek birtokát Bilkey Jánosnak és Györgynek. Huszt várnagya egyben a vármegye alispánja is volt. A várnagy címei között rendszerint szerepel a rónaszéki „castellanus” is.

II. Ulászló Perényi Gábornak és Istvánnak 2000 darab kősót adományozott évenként, hogy a huszti, técsői, hosszúmezői, szigeti, viski lakosoknak a tekeházi vámon személyükre, áruikra, kocsi és lovaikra nézve örökös vámmentességet adjanak. 1511-ben a király a máramarosi sókamarát a huszti várral, a hozzátartozó kincstári birtokokkal együtt Perényi Gábor főkomornyikmesternek és ugocsai főispánnak zálogosította el 20.000 forint összegben.

Az 1518. évi XI. törvénycikkely Huszt várát mint a királyi konyha jövedelmi forrását említi, s mint olyan nem eladományozható. Ennek ellenére II. Lajos 1522-ben feleségének, Mária királynénak adományozza a huszti várat a máramarosi koronavárosokkal együtt.

Ugyanezen évben Orosz Ferenc azt panaszolja II. Lajosnak, hogy mikor a kincstárt illető sójövedelemmel Husztról Ugocsába és onnan visszautazott, Verőce határában Perényi Gábor emberei megtámadták, megsebesítették, 160 forintot elraboltak tőle. A király az ügyet a leleszi konventre bízta, de az döntés az ügyben nem született, mert Perényi a mohácsi csatában elesett.

Mint fentebb említettük, a huszti várat egy időre Mária özvegy királyné is birtokolta. Ebből a korszakból (1523. december 22.) származik a pozsonyi káptalan, mint hiteleshely által kiadott oklevél, amelyben *„Mária királyné bizonyítja, hogy azon szolgálatok fejében, amelyeket Artand-i Pál, a király tanácsosa, tanúsított eddig urával, Lajos királlyal szemben, azonkívül néhány hívének az ajánlására, a nevezett Pálnak adta bérbe öt évre Hwzth nevű várát az ottani sóbányákkal, Rhona várkastéllyal, városokkal, birtokokkal és összes egyéb ottani javakkal és az összes fiók sókamarákkal, amelyek a nevezett várhoz és sókamarához tartoznak, oly feltétellel, hogy évenként 7000 forintot fizet neki készpénzben és 1500 forintot sóban, még pedig minden Szent Jakab apostol ünnepén 3500 forintot és minden Szent Pál apostol megtérése napján szintén 3500 forintot, sőt pedig ezer forint értékben a Porozlo-i kamarába évenként először odaérkező hajószállítmányokból, 500 forint értékű sőt pedig évenként az említett vár fenntartására kell adnia. Azon sókról pedig, amelyek a bányák területén már ki vannak vágva, vagy pedig már a Tisza folyóhoz szállítva, adjon számszerinti kimutatást. Ezeknek a felét a nevezett Pál magához válthatja, mégpedig százat-százat egy-egy forint ellenében és ezeknek az árát 1525. Szent Pál fordulása napjáig kell befizetnie; a másik féllel szabadon rendelkezhetik, de majd a bérlet lejárta után, amikor a várat és a sókamarát visszaadja, ugyanannyi sót lesz köteles visszaszolgáltatni, amennyi most neki szabad rendelkezésére maradt, azonkívül minden sót, amelyet a visszaadáskor a bányák mellett kivágva találnak, vagy már a Tiszához leszállítva, ugyanazon az áron fogják tőle visszavenni, amily áron most ő kapta a sót. A sót szállító hajókon is ugyanannyi élelmet lesz köteles a visszaváltáskor szolgáltatni, amily mennyiségben most ő kapta azokat. Ha Pál öt éven belül*

meg találna halni, akkor a bérlet a hátralévő időre testvérére: Artandy Balázsra és Pál feleségére, meg gyermekeire száll, amiben senki sem zavarhatja őket, de a nevezett Balázs és Pál felesége meg a gyermekei esküt kötelesek tenni, hogy a várat a királyné részére megőrzik; ha ellenben ezek nem akarnák a várat és a sókamarát továbbra is megtartani, akkor számadást téve velük, ha a királyné részéről mutatkoznék tartozás, köteles őket teljesen kielégíteni, amit királynéi szavára fogad. Ha országos háború támadna, vagy nem várt áradás (inundatio superflua), az ebből származó kárt a királyné kegyesen magára vállalja. Ha pedig Isten őt, a királynét szóltaná el időközben az élők közül, arra az esetre az az akarata, hogy utódai őrizték meg Artandi Pált, Balázst és örökösüket a vár és a kamarák birtokában. Végül kötelezve lesznek a nevezett Artandiak, hogy a bérlet lejártakor a várat és a többi javakat a királyné vagy utódai kezébe adják vissza és senki máséba, addig pedig azokat hűségesen megőrizni és a jobbágyokat, a szállítókat és más alattvalókat régi szabadságukban megtartani és mindenkivel szemben megvédeni.”

A Bihar vármegyében birtokos, a máramarosi sókamaraispánságot el látó Ártándy testvérek, Pál és Balázs előbb II. Lajos, majd Szapolyai Jánost (I. János magyar király) hűséges támaszai voltak. Ártándy Pál 1514-ben a keresztesek (Dózsa-féle parasztlázadás) ellen harcolt, 1518-ban a II. Lajos mellett működő országtanács befolyásos tagja volt. Tagja volt annak a követségnek, amelyet a király nagybátyjához, Zsigmond lengyel királyhoz küldött, hogy segítséget kérjen a török támadás ellen (valószínűleg ennek egyik „kézzelfogható honoráriuma” volt a királyné birtokának átengedése). Ártándy egyike volt a királyi tekintély helyreállítására keletkezett „kalandos társulat”-nak, amely az 1526. április 24-i országgyűlésen megbuktatta Werbőczy István A mohácsi vész után az Ártándy testvérek hűségesen szolgálták az új nemzeti királyt, aki 1528-ban Tokaj várát és uradalmát adományozta nekik. Ellenezték Lodovico Gritti, a velencei doge természetes fia, a török nagyvezír támogatását élvező kalandor kormányzóvá való kinevezését, aki 1530-ban elfogatta, majd lefejeztette ellenfeleit.

I. (Szapolyai) János először Nádasdy Tamásnak adományozta, amiért 1530-ban sikeresen megvédte Buda várát Roggendorf császári generális ostroma idején. Az új birtokos csupán megbízottja által irányította a várat és az uradalmat. Ezen megbízott személyének kiválasztásával kapcsolatban került sor a szomszédban birtokos Perényi Gáborné Frangepán

Katalin közbenjárására, aki levélben fordult testvéréhez, Frangepán Ferenchez, hogy Nádasdy olyan várnagyot nevezzen ki, aki őt nem zaklatja birtokaiban. Frangepán Ferenc és Brodarics István szerémi püspök, kancellár (a mohácsi csata egyik krónikása) 1532. március 19-én írták Nádasdynak, hogy Husztra olyan várnagyot nevezzen ki, akit a vármege is kedvel. Frangepán mellett Brodarics is érdekelt volt a megyében, mivel testvére, Mátyás az Úrmezőn birtokos csebi Pogány Sárát feleségül véve az egyik legnagyobb birtokos lett (később Huszt várának kapitánya). Azonban Nádasdy a Dunántúlról (ekkor jegyzi el későbbi feleségét Kanizsai Orsolyát, akinek a keze révén nemsokára a korabeli Magyarország egyik legnagyobb földbirtokosa lesz) nem tudott dűlőre jutni a „birtokon belül lévő” Kávássy Kristóf várnaggyal (a korabeli leírások szerint „öldöklő és ragadozó ember”), aki a háborús viszonyokat kihasználva valóságos rablófészekké változtatta Husztot.

Bécs 1529-es török ostromakor menekült Komjáti Benedek a „fene törökök” elől Nádasdy Tamás birtokára, Husztra. Valószínűleg Nádasdy ajánlotta a tudós ember hírében álló klerikust a közeli Nyalábvár birtokosának, Perényi Gáborné Frangepán Katalinnak a figyelmébe, aki a következő évben megbízta fiának, Perényi Jánosnak a nevelésével. Nyaláb várában készült el Szent Pál leveleinek magyar nyelvű fordítása, amelyet Frangepán Katalin költségen Krakkóban ki is nyomtattak.

1536-ban például Kávássy Kristóf Bánffy Boldizsár csapataival egyesülve egészen Szatmár városáig jutott el, amelyet „*egy pillanat alatt kirabolla, a legnagyobb templom kerítését a lehetőségig megszilárdította és eleséggel megrakta, Horváth Mátyást jó erős sereggel ott hagyta, hogy ezen vidéken uralkodjék, maga pedig a szomszéd helyeket kipusztítván, seregét haza (Husztra) vitte*”. Kun Kocsárd székely főkapitány és Telepi Miklós a királyi sereggel Váradról indultak el a város felmentésére, azonban csak Horváth Mátyást találták a falak mögött. Az ostrom során Kun Kocsárd súlyosan megsebesült, majd sebeibe bele is halt. Horváthot társaival együtt Váradra vitték, ahol őt magát karóba húzták, társait pedig felakasztották.

Dunántúli birtokai biztosítása miatt később Nádasdy elpártolt János királytól, aki ezután a huszti uradalmat Lodovico Grittinek adományozta. A kormányzó már korábban is szemet vetett a máramarosi sóbányák jövedelmére (valószínűleg ezért végeztette ki a sókamaraispánságot

viselő Ártándy-testvéreket). A tulajdonos-váltás ellenére továbbra is Kávássy látta el a várnagyi feladatokat, aki számos felújítási munkát is végrehajtatott a várban. Az ő idejében dolgozott a várban Miklós mester ötvös és kőfaragó, aki korábban Perényi Gábor szolgálatában állott, s akinek írásban fennmaradt vallomásából ismerhetjük meg Kávássy tetteit. Állítólag a huszti várban hamispénzverés is folyt: Kávássy Miklós mestert és egy Tamás nevű örményt arra kényszerített, hogy formákat készítsenek neki, illetve Büdy Mihály munkácsi várnagy „pénzvérdéjének”. Amikor Miklós megpróbált Eperjesre menekülni, a Kávássyval szövetségben álló Büdy Mihály elfogta és visszavitte Husztra.

Maga Gritti nem sokáig élvezgette birtokait, mivel kegyetlenkedései (többek között az Erdélyben igen népszerű Czibak Imre váradi püspök meggyilkolása) miatt „*fegyverre kelt erdélyiek által a Megyes melletti ütközetben 1534-ben gyalázatosan megöletett.*” Gritti halálát követően Huszt ismét Szapolyai János birtoka lett.

Szapolyai János halála után a huszti vár Ferdinánd király birtokába jutott, aki azt 1541-ben Majláth Istvánnak, Erdély akkori vajdájának „inscribálta” 4000 forintért. 1541. március 8-án I. Ferdinánd felhívta Brodarics Mátyást, Huszt várának parancsnokát, hogy Sziget, Técső, Visk, Hosszúmező és Huszt város lakosait az eddigi privilégiumaik szerinti szabadságukban oltalmazza meg.

1550. április 15-én a király Szalay Benedek huszti várkapitányt utasította, hogy „*a vár kapitányának vicéje (helyettese) is legyen, meghatározza, hogy a várban hány lovas, gyalogos, éjjeli őrkatona, pattantyús és trombitás legyen folytonosan, hogy a várkapitány egyben a vámegye főispánságot is viseljen és igazságot szolgáltasson, a kamarai gróffal jó egyetértést tartson, hogy azon helyre, hol a legutóbbi ostrom alatt a vár fala beomlott, a vár erősítésére egy bástyát építtessen, a várban kezdett, de behányt kutat eleven vizig vágassa ki a mélységbe stb.*”. Ebben az utasításban van megemlítve a várkapitány fizetése évenként 200 forint, 16 ló tartására 16 forint.

A kapitánynak, a mellette levő éjjeli öröknek, s trombitásnak évente 22 hordó bor, 400 véka búza, 400 véka zab, 12 vágó ökör, vagy egy helyett 3 forint, 100 juh és bárány, 20 sertés, vagy egész oldal szalonna, elegendő só, vaj, túró, olaj, főzelék stb.-re 25 forint. A vicének a főkapitánnyal egy asztalnál való étkezést gyalogosoknak havonta 2 forint. „*A pattantyúst és trombilást úgy kell fizetni, amint velők meg lehet alkudni.*”

Ferdinánd király egy másik leiratában meghagyta Szalay Benedeknek és Eszéky Ádámmak, a máramarosi kamaragrófnak, hogy *„Úrmező helységében lakozó, háza megrohanásával és egy istállója elégsévesével panaszló Pogány Menyhért vádja következtében, mint királyi biztosok járjanak el és a törvény útján szolgáltatassanak igazságot.”*

1556-ban Izabella és János Zsigmond rövid távollét után visszatért Erdélybe. Munkácson át Husztra jött 500 lovas és 500 gyalog lengyel kíséretében. Huszton Balassi Menyhárt várta őket katonáival. Huszt ekkor Ferdinándé volt, de a csekély létszámú őrség nem tudta megvédeni a várat Izabella híveivel szemben. A vár ostromát somlyói Báthory András vezette. Huszt bevehetetlen erőd lett volna, ha az éhség és a betegség megadásra nem kényszerítette volna a várvédő katonákat. Mivel Ferdinánd Husztra segítséget nem küldött, Szalay Benedek és Korláth Mihály a várat feladták.

Forgách Ferenc XVI. századi történeti író ezt írta az ostromról:

„Huszti ostromlását továbbra is keményen folytatták és a várbelieknek semmi pihenést sem engedtek. Ezért a folytonos ébrenléttől és fáradalmaktól, sőt éhezéstől megtöretvén, miután a királytól és vezéreiktől annyiszor megígért őrségre hiába vártak, ötven napra szóló fegyverszünetet kötöttek az ellenséggel... Az étlenség, de legfőképpen a szomjazás következtében oly borzasztó betegség támadta meg ugyanis a katonákat, hogy a járvány folytonos terjedtével napról napra többen pusztultak el. Sokan voltak, akik beszéd közben a fogaikat köpték ki; mások étkezés vagy munka közben lehelték ki lelküket. Huszt ugyanis magas hegyen épült, és mindenfelől szintén hegyek veszik körül. Ez a vár védi az országot Lengyelország ellenében: mert a Kárpátok hegyei között emelkedik, és innen rövid út vezet át Lengyelországba. Fontosságát másrészt annak köszönheti, hogy az itteni sóbányákból minden évben hatalmas jövedelem folyik be (annyi só van itt, hogy egész hegyek vannak belőle); ezért azonban a huszti vizek sósak, ízetlenek, sőt ártalmasak. Ehhez járul még az is, hogy a várat sűrű erdők és magas hegyek miatt nemcsak éjszaka, hanem nappal is, egészen délig, sötét és kórságos köd borítja, annyira, hogy ha valaki már előbb nem szokta meg ezt a levegőt és nem vigyáz magára gondosan, alig kerülheti el a veszedelmet.”

A huszti vár ostromának szemtanúja volt Bornemisza Péter (1535–1584), a reformáció korának híres írója. Ekkor még fiatal diákként lehetett jelen feltehetően az ostromlók seregében. „Ördögi kísértetek” című

művében ezt írta: „*Láttam im ez szörnyű dolgot is Huszt várába szállás-kort: hogy az régi részeges katonák, darabontok, annyira megvesztek az büdös hústul, és feketenyuló bortul, hogy mind kezek, lábok lecsüggedtek, lábok leccsüggedett és minden fogok megindult, és mikor pökni akartak, az fogókat kipökték az nyállal együtt.*”

Talán ekkor, 1557 januárjában írta Bornemisza a „Siralmas énnéköm” kezdetű híres versét, az első ismert magyar világi lírai költeményt, amely „Cantio optima” (Nagyon szép ének) címen nyomtatásban is megjelent, és nagy hatással volt Balassi Bálintra és más magyar költőre. Az üldöztetését és az ország sorsát elpanaszoló költeményben szeretettel emlékezik a költő „jó Huszt” várára:

„*Ez éneköt szörzék jó Husztnak várában Bornemisza Péter az ő víg kedvében. Váljon s mikor leszen jó Budában lakásom?!*”

Hogy mennyi ideig tartózkodott Bornemisza Péter Huszton, azt mind a mai napig még nem tisztázta az irodalomtörténet. Feltételezhetjük, hogy nem csak egy verset szerzett itt a költő. A Lugossy-kódex őrizte meg a „Szent János látásáról való ének”-et „Cantio de Regno Dei” címen, amelynek utolsó versszaka szintén így hangzik:

„*Ezeket szörzé Husztnak várában Bornemisza Pétör, Mikor látnaja, hogy csak a testre gondolna sok embör, Istenért kéri, hogy mennyországgra midőn igyeközzék.*”

Bornemisza az „Ördögi kísértetekbe”-ben megemlékezik a hirtelen haragú Balázs prédikátorról is:

„*Husztba egy vén Balázs prédikátor, jó jámbor igaz tanító vala, de igen hirtelen haragú és oly kemény mérges, hogy ugyan fogát csikorgatta belé és kopogott az szájával miatta, mint az megszelesedett hal vagy egyéb állat. Kit erősen bánt ő maga is, de nem bírhatta meg magát, ki miatt sok kárt is vallott, cseléde közt is.*”

Ferdinánd felső-magyarországi főkapitánya, Telekessy Imre nem jó szemmel nézte Izabella párthíveinek terjeszkedését, ezért gátat akart vetni a hódításoknak. Elfoglalta Munkács várát, Szőlöst is meghódoltatta, sőt Székely Antal alvezérért Huszt ostromlására is elküldte, de az nem tudta elfoglalni a várát, mert hiányoztak ostromló szereik. Pedig a várban csak kisszámú katonaság tartózkodott. Székely meglepte a vár környékén portyázó csapatokat, akik közül menekülés közben sokan a Tiszába fúltak.

1557. március 20-án János Zsigmond édesanyjának, Izabellának adományozta Huszt, (Szamos)Újvár és Görgény várát. Lehet, hogy Husztot

maga a királyné kérte magának, mert később azzal a gondolattal foglalkozott, hogy Husztot és Munkácsot jelöli ki lakhelyül, mivel ezek közel vannak Lengyelországhoz és igen meg is kedvelte ezeket a szép fekvésű várakat. A királyné Hagymássy Kristófot nevezte ki a vár kapitányává, aki a későbbiekben jelentős karriert futott be a fejedelmi udvarban. Úgy tűnik, hamar összeütközésbe került a vármegyei nemességgel, akik 1560-ban bepanaszolták a fejedelemtől, hogy „*az öt korona város lakosainak bujtogatására a Lipcse, Herincse, Berezna, Keselymező, Szaplonca, Szarvaszó és Kabolapatak határában fekvő tölgyfaerdőkből több mint 600 sertést hajtott el, s a legeltetésért járó pénzüsszeget is lefoglalta a vár számára.*” János Zsigmond 1563. november 16-án döntött az ügyben, kijelentve, hogy „*mivel a nemesek kétségen kívül beigazolták, hogy a más vármegyebeli sertések (máramarosi) makkoltatásáért járó tized nemesi szabadság és kiváltságleveleik tanúsága szerint őket illeti meg, ne merje senki sem zavarni ezután nemesi jogaikat.*”

1559-ben újra megkezdődtek a tárgyalások Izabella és Ferdinánd között Huszt és Munkács birtoklásáért, de Izabella 1559. szeptember 15-én meghalt.

A békealkudozások fonalát 1563-ban vették fel ismét, János Zsigmond követe Bécsben ekkor Báthori István volt, de nem tudtak megegyezni a két vár birtoklására nézve. Mivel a fejedelem időközben megváltoztatta eredeti álláspontját, a bécsi udvar 2 esztendőre Báthori Istvánt börtönbe is záratta.

1567-ben Schwendi Lázár felső-magyarországi főkapitány, miután elfoglalta Munkácsot, hozzálátott Huszt ostromának előkészítéséhez. Forgách Ferenc így tudósított erről: „*A hegytetőn épült Huszt (Moldva és Lengyelország határától nem messze, a Marmatiának vagy magyarul Máramarosnak nevezett tartományban) öt mérföldnyire volt Munkács-tól. A vár sóbányákból származó jövedelmek székhelye: Svendi ennek megvívására is elszánta magát. Először a rossz utakat javíttatta meg, hogy ágyúit felvonulathassa, majd csapatainak egy részét is előreküldte. De ekkor már János is sereget gyűjtött, Hasszán temesi basát pedig már előbb segítségül hívta; már ott járt Jászberény közelében. Svendi, mihelyt erről értesült, minél sürgősebb visszavonulással próbálta menteni a menthetőt: a természettől fogva védett, de különben is jól megerősített Ungvárra igyekezett, de sokáig ott sem mert időzni, hanem visszatért Kassára.*”

1567-ben a gyermektelen János Zsigmond egészségi állapota jelentősen megromlott, ezért elkészítette végrendeletét, amelynek végrehajtására „testamentumos” urakat jelölt ki Hagymássy Kristóf huszti főkapitány (egyike volt a korszak legsikeresebb katonáinak; mivel felesége hozományát, Makovica várát és uradalmát a Ferdinánd-párti Serédy Gáspár elfoglalta, s a főúr hiába pereskedett annak visszanyerése ügyében, Szapolyai János király pártjára állt, aki kinevezte Huszt várának kapitányává), Békés Gáspár, tanácsúr, Fogaras ura és Csáky Mihály kancellár (Szapolyai János egyik leghűségesebb támasza; előbb gyulafejevári kanonok, később a kálvini hitre tért; az Erdélybe szorult Izabella királyné, majd János Zsigmond főkancellára és titkára; szolgálataiért előbb a beregmegyei Kígyós birtokát, majd 1571-ben a kihalt Czibak család Bihar megyei jószágait kapja) személyében. A végrendelet értelmében a fejedelem *„a huszti várat és a só aknákat Csáky Mihály kamarásnak, Békés Gáspár főajtónállójának és Hagymássi Kristóf konziliáriusának 30 000 forintban inskribálta”*.

Miután II. Szelim szultán és I. Miksa magyar király követei 1568. február 17-én megkötötték a drinápolyi békét, a Szapolyai-háznak is rendeznie kellett kapcsolatait a Habsburgokkal. Az 1570. augusztus 16-án megkötött speyeri egyezmény Miksa magyar király és német-római császár, valamint Szapolyai János Zsigmond (II. János) választott magyar király között jött létre. A Bécsben megkezdődött, majd Speyerben folytatott tárgyalások eredményeként – amelyen János Zsigmondot Békés Gáspár tanácsúr képviselte – Szapolyai lemondva a királyi címről, Erdély és a Partium fejedelme lett, elismerte Miksát magyar királynak, Erdélyt és az uralma alatt álló magyarországi vármegyéket (a Partiumot) pedig a Magyar Királyság részének. A kialakuló Erdélyi Fejedelemségnek a hagyományos erdélyi vármegyék, szász és székely székek mellett Bihar, Közép-Szolnok, Kraszna, Máramaros és Zaránd vármegyék, Kővár-vidéke, ezenkívül a karánsebesi és a lugosi kerület lett a része. A megállapodás értelmében Huszt vára lett a fejedelemség nyugati, a Magyar Királysággal szembeni védőbástyája.

János Zsigmond halálát követően az erdélyi rendek éltek szabad fejedelmválasztó jogokkal és 1571. május 25-én Gyulafehérváron egyhangú szavazással somlyai Báthori Istvánt választották urukká. A gyűlés hangulatáról jól tanúskodik az egyik „testamentumos” úr, Hagymássy Kristóf Listhy János veszprémi püspök, kancelláriai titoknokhoz írt levele:

„Lőn is nagy zúdulás az gyűlésnek első napján, melly késő délestvig tartott; jelen valának: Báthori István, más Báthori István és Váradról Báthori Kristóf uramék, de csendesen ülének. – Künn az tordai hadaknál valának: Orbai Miklós uram, nagy öreg practicus, és Baládfi Gergely uram az székely lovagokkal; szász uraim még szólani sem mertek, kikben sok reménységünk vala, mert legtöbb hívséget tapasztaltunk benne az római császár őfelségéhez, mü kegyelmes urunkhoz, beszélvén már annak előtte Miles urammal, az szebeni polgármester urammal és másokkal; de nagy lévén az zúdulás és künn-benn az mozdulás, alig hallja vala az ember önnön maga szóját. Voltanak Békes Gáspár embelei is, kit tapasztaltunk magunk is, de nem mertek nyilván szólani. Véget vete ez zavarnak Csáki uram; bėjön az gyűlés közibe az testamentummal és az hatalmas császár levelével, mellyet az megholt király fia életében még irt vala, parancsolván és megengedvén az szabad választást; melly utolsónak nyers szóval való felolvasatását praetendálván [követelvén] az gyűlés, csend leve; mindeneknek szeme az Báthori uramokra veté magokat, miérthogy csendesen ültének az öreg ajtó felé. Ezeknek utána késő lévén már az idő, nagy sebbel-lobbal ki-ki haza mene. Jőve penig hozzám cancellarius uram; mondja: „Próbálja meg tekegyelmed holnap az végzése dolgát, de vigyázzon tekegyelmed magadra; fejét jól felkösse; mü azmit ez végzésekről, pactumokról [egyezményekről] tudunk, azt csak mint az megholt kegyelmes urunk cancellarius tudunk, nem is vagyunk ez országnak cancellariusi; mü soha az országnak arrul számot nem adhatunk, nem is adunk soha, azmit megholt kegyelmes urunknak tetszett cselekedni, végezni, pactálni; lássa ezt Békes Gáspár őkegyelme, azki ezben járt, most is fut, fárad ott künn, de fejedelmi kontyot azért még nem vágunk fejére; hagyja ott az fogát, azhol azt fente, vagy fenette. Isten és kegyelmed is látja, hogy fejünköt senkiért se kockáztathatjuk, se az ország és hatalmas császár haragját magunkra, nemzetségünkre nem vonhatjuk; római császár őfelségének több bizodalma Békes Gáspár őkegyelmében mintsem bennünk; ám lássák már most kegyelmetek, mit mívelnek; itt az konc, elnyeli azt más.”

Másnap jó hajnalban egybegyülének az gyűlésben és alig valának együtt: íme minden további vita és szó nélkül kikiálták Báthori István uramot, az somlyait, főúr[i] öreg nemzetet vajdának.”

Választásukat a török Porta is elismerte, Báthori pedig titokban felesküdütt I. Miksa magyar király hűségére. A fejedelmi aspirációkat melen-

gető Bekes Gáspár (aki éppen a speyeri birodalmi gyűlésen tartózkodott a választás idején) nem tudott belenyugodni a döntésbe és szervezkedni kezdett Báthori megbuktatására.

Miksa király utasítására 1571. június 19-én a leleszi konvent bevezette az új tulajdonosokat (Bekes Gáspárt, Csáky Mihályt és Hagymássy Kristófot) a huszti vár és uradalom birtokába. Az erdélyi rendek Kolozsvárott tartott gyűlésükön megbotránkozásuknak adtak hangot a „testamentumos” urak eljárása miatt és megparancsolták az érintetteknek, hogy a várat (és a Bekes által visszatartott Fogarast) adják vissza a fejedelemnek. Az 1571. november 19-i országgyűlés (amelyen Békés nem jelent meg) el akarta foglaltatni Husztot, de a jelen lévő Csáky és Hagymássy kérésére haladékot kaptak a Békéssel való megállapodásra.

Báthori végül kenyértörésre vitte a dolgot: ostrom alá vette Fogarast, ahonnan Bekes Gáspár elmenekült. Hagymássy feladta Huszt várát, cserébe továbbra is ő látta el annak kőkapitányi tisztét (Hagymássy később Közép-Szolnok vármegye főispánja, váradi, majd kővári kapitány, s noha hivatalosan a huszti kapitányságot és vele a máramarosi főispáni címet letette, Huszton továbbra is az ő szava döntött. Negyedik felesége, Kerecsényi Judit lévén magával Báthori Istvánnal is rokonságra került, erről tanúskodik epitáfiuma is: *„Bárki legyél, tisztelve tekintsen szemed e sírra/Ekkora hőst csak ilyen egyszerű urna fed el/Ezek a hamvak amaz Hagymásinak a hagyatéka/Aki Beregszóból lett főrendű nemes/Váradot a vezetése alatt védték/Remegett két ellensége, amikor János volt a király/ Báthory István vette magához sógoraként/És általa lett kapitány Erdély népei közt/Nem volt agg, hogy meghalt, jaj, közepes korú volt csak/S ily nagy férfuból nincs csak a híre ma már.”*).

1575-ben a felső-magyarországi nemesség és a felkelt székelyek támogatásával Bekes Gáspár Erdélyre tört, azonban a Maros-menti Kerelőszentpálon súlyos vereséget szenvedett. A Bekest segítő nemesek egyikeként került a vidékre Balassi Bálint is. A korabeli leírások szerint: *„Kornis Gáspár huszti kapitány... Erdély határában beleütközve Balassa Bálintba, egy kiváló tehetségű ifjúba, aki Békéssinek készült Magyarországból segítséget hozni, összecsapott vele, és bár szétszórta katonáit, maga sebet kapva, nem tudott eljutni a vajdához, Bálint pedig katonáinak elvesztése után Hagymási embereibe botlott, akik megsebesítve elfogták és a vajdához vitték.”*

Természetesen a sebesült Balassi Bálint nem került azonnal Báthori udvarába, hanem Huszton, vagy egyes források szerint Kőváron gyógyult fel. Balassi Bálint fogságba esése alaposan felkavarta a politikai kedély-állapotokat – a nagyvezír levélben kérte Báthori Istvánt, hogy a foglyot küldje el Sztambulba. Balassi szerencséjére időközben Báthorit lengyel királlyá választották, s presztizisvesztés nélkül nem úszhatta volna meg a kiadatást. Ezzel a dilemmával foglalkozik az alábbi levél is:

Ad summum Vezirium Mehmet Passa. [Mehmet pasa nagyvezérnek.]

Az hatalmas Császár [III. Murad] és te Nagyságod levelét megküldte az tömösvári passa. Parancsolja nekem, hogy Balassa János fiát és Sárközy Mihály fiát, egyéb fő rabokkal, az kik volnának, beküldeném az hatalmas Császár portájára. Én mint hív rabja és engedelmes szolgálja mindenbe az hatalmas Császárnak, és te nagyságodnak akarom tudására adni nagyságodnak, hogy az Balassa János fia itt kézbe legyen, de ezen kívül fő fogoly semmi nincs, mert az harcnak utánna is, az mellyek Békessel való árultatásba és praktikába részesek és fő indító okai voltak, azokat levágattuk, az többinek példájáért. Az bódog emlékezetű Szulimán Császár jeles fő rabokat, kiket szablyájával, hatalmával megfogott, Nádasdit, Priny Pétert, Bornemissza Farkast, Bebek Györgyöt az megholt János [Zsigmond] királnak és atyjának [Jánosnak] megadta, kiből nagy tisztessége és jó híre nevedett az magyar nemzet közt, látván az hatalmas császár hozzá való kegyelmességét és tekintetit. Hogyha pedig engemet te Nagyságod reá kénszerit, hogy beküldjem, szidalmas leszen köztök az én nevem és minden tekintetek elfordul énrólam. Ez is előttem áll, hogy nekünk keresztyéneknek hütünk ellen vagyon és az megholt fejedelmek is soha egy rabot sem küldtek portára, sőt sokat szabadétottak abból, jó hírt nevet vöttek és szeretetet mindenektől. Ez is előttem áll, hogy nekünk keresztyéneknek hütünkbe jár, kit ha megértnek minden népek, engem meggyaláznak és szégyenítnek, miérthogy az én előttem való fejedelmek soha egy rabot is sem küldtek be. És ha valamely ez ide valódba foglyá esik, soha semmiképpen meg nem szabadéthatom. 1575. október és december között”.

A huszti vár és uradalom fejlődése szempontjából fontos szerepet játszott a már fentebb említett göncruszkai Kornis Gáspár. Házasság útján került a vármegyébe, miután feleségül vette a Dolhay-vagyon egyik örökösőjét, Dolhay Ilonát, aki tekintélyes vagyont (Kirva, Taracköz, Kőkényes, Irholc, Nereznice, Gányafalva, Kalinfalva és Dombó egé-

szét, valamint az ökörmezei, kelecsényi és ripinyei részjóságok) vitt magával. Első felesége halála után Kornis újra nősült, Szalontai Tholdi Erzsébetet, a szomszédos Ugocsa megyében birtokos Újhelyi Zsigmond özvegyét vette feleségül.

1571-ben Máramaros vármegye alispánja (korábban ezt a tisztséget a Dolhayak töltötték be). A királyság és az erdélyi fejedelemség határterületének vezetőjeként gyakran kell helyt állnia a különböző portyák visszaverésében, így 1575-ben, amikor a szatmári főkapitány csapatai betörnek Máramarosba és többek között felpredálják Kornis birtokát, Kirvát is. Bekes Gáspár csapatainak betörése idején már valószínűleg máramarosi főispán és huszti kapitány is. Kapitányi kinevezését úgy kaphatta meg, hogy azt a korábbi tulajdonosok tartották megszállva, csupán a kerelöszentpáli csata után foglalhatta el az erősséget.

Kornis Gáspár élete 1574–1594 között szorosan összefonódik a huszti várával. Végvárként először is hozzálátott a megerősítési munkálatokhoz, amelyekhez az erdélyi országgyűlés 1576-ban portánként 25 dénárt szavazott meg. Főleg Besztercéről kért szakavatott mestereket a vár megerősítéséhez: *„Odaküldtem Kdnek urunk őnga levelét, kiből megértheti kd az őnga akarátját. Azért kmed minden multság nélkül küldjön 5 kőmívest, az kettei oly légyen, ki követ tud faragni, az hárma pedig kőmíves legyen. Ennek felette a téglacsínáló mestert minden szerszámával Kd küldje Husztra, mert téglát kell vettetni, ígetni mindjárást. Ezeket kd szerszámokkal egyetembe mindjárást Husztba küldje, kisedelem nélkül”*.

Ekkor készül el a vár külső hármaskapuja, amelyen kívülről Báthory Kristóf címere volt látható az alábbi felirattal: *„Hoc opus inssit fieri Magnificus dominus Christoforus Báthori de Somlyó Voyvoda Transylvaniae comes siculorum Anno Domini Millesimo quingentesimo septuagesimo septimo. (1577)”* A belső homlokzaton Kornis Gáspár unikornisos címere volt látható az alábbi szöveggel: *„GASPARVS CORNIS DE GÖNTZ RVSZKA comes”*. A kapu feliratául az alábbi evangéliumi idézet szerepelt, találóan a vár feladatára: *„ORATE, VIGILATE, NEQVANDO FORTIOR TE SVPERVENIAT AC VNIVERSA TVA ARMA AVFERAT. Anno Domini (Imádkozz, őrködj, nehogy az erősebb legyőzzön téged, és elrabolja összes fegyveredet).*

Kornis Gáspár nem csak Erdélyben, de külföldön is szolgálta uralkodóját, így többek között 1577-ben a Dancka (Gdansk) városa elleni hadjáratban.

1582-ben jelentős konfliktus bontakozott ki a huszti főkapitány és a máramarosi koronavárosok között, akik Kornist hatalmaskodással vádolták. Báthori István (aki időközben lengyel király és litván nagyfejedelem is lett) július 18-án a litvániai Grodnóban kelt utasításában meghagyta Kornis Gáspár főkapitánynak és a többi hivatalnokoknak, hogy *„az öt koronaváros lakosait sanyargatni ne merészeljék, az ekkor megújított szabadalmaikban, s az előbbieken is megőrizték.”*

Báthori István halálát követően Kornis Gáspár egyike a varsói királyválasztó országgyűlésen részt vevő erdélyi követeknek. Husztra való hazatérése után értesül arról, hogy a vár egyik foglya Petru Cercel, korábbi havasalföldi vajda (egy ideig Medici Katalin francia királyné kegyence) megszökött rabságából: *„a szerencsétlennek a széles ablak hozta meg a segítséget, szabadulást, megszökött a huszti várból, szétszakított ruháiból fonott kötélén ereszkedve le a vár falán. Ágyában a régi recept szerint, kitömött bábút hagyván az örök megtévesztésére.”*

Az új fejedelem, Báthori Zsigmond is megtartotta Kornist főkapitányi tisztségében. 1590-1595 között tovább folytak az építkezések a várban. Erre a korszakra esik a vár történelmének egyik tragikus eseménye – Gálffy János tanácsúr, a fejedelem egykori nevelőjének kivégzése. Gálffy megpróbálta összebékíteni a Báthori-család különböző tagjait, azonban az udvari intrika áldozatává vált. Elfogták, előbb Váradra, majd medig Husztra vitték. Itt érte utól a halálos ítélet, amelyet 1593. március 8-án hajtottak végre a huszti várban: *„Szabó Balázs, a vár akkori alparancsnoka, Gálfit letérdepeltette, s szemeit be akarta köttetni, kezeit hátra akarta köttetni, Gálfi nem engedti, így hallgatja végig az ítéletet, s mint Székely krónikájában említi „inclamato ter nomine Jesu inguben percusseri praebuit”. Állítólag a kivégzés után egy órával megérkezett a fejedelem követe, Egerváry János is a kegyelemmel.*

Fennmaradt Gálffy Jánosnak Báthori Zsigmondhoz címzett levele is, amelyben kegyelemért esedezik: *„Kegyelmes Uram, természet szerint való Kegyelmes Fejedelmem! Az mindenható Istennek az Nagyságod életéért, boldogságos birodalmáért, és jó hírének, nevének, birodalmának terjedéséért buzgóságoson könyörgök.*

Kegyelmes Uram, természet szerint való Fejedelmem! Én megnyomorodott keserves rabszolga, arc az földre borulván szomorú és alázatos ábrázattal sírván könyörgök Nagyságodnak mint természet szerint való kegyelmes uramnak, fejedelmemnek: emlékezzék kicsinségétől fogván

való szolgálatomról, és boldog emlékezetű kegyelmes uramnak, szerelmes atyjának [Báthory Kristófnak] való szolgálatomról, és mindeneknek felette az Istennek igazságáról, ki Nagyságodat vitte és rendelte fejedelmi méltóságának székibe; szánjon meg Nagyságod, és könyörüljön nyomorú vénségemen, ne legyen az én véremnek kiontása Nagyságod hatalma alól. Tám, Kegyelmes Uram, igaz, eléggé az földig letapodtatam, rontattam; ne kiáltson az én vérem Méltóságodnak tekintetére, se ne hervadjon véremmel fejedelmi méltóságának ékessége, kegyes volta. Világosodjék inkább és terjedjen mindenütt az Nagyságod irgalmasságos cselekedeti, és magasztaltassék az misericórdiában [könyörületességben]. Kiért az Úr Istennek dicsőséges áldása boldogítsa Nagyságodat minden dolgaiban; én is mindenütt áldhassam, magasztalhassam fejedelmi méltóságát, kegyelmességét.

Keserves rabszolgája, Gálfi János m. p. (1593 eleje, Huszt)."

A tizenöt éves háború (1591/1593 – 1606) jelentős változásokat hozott a magyarországi politikában, számos török hadjáratra került sor a maradék Magyar Királyság ellen. A határmenti kisebb összecsapásokat követően 1593-ban hadüzenetet követően Szinán nagyvezír jelentős hadsereggel érkezett Magyarországra, ahol több várat, köztük Veszprémet és Palotát is elfoglalták.

1594-ben a keresztények ellentámadásba mentek át, megkezdték Esztergom ostromát, majd a török főerők érkezésének hírére visszavonultak, majd török fennhatóság alá került Tata és Győr is. A szultáni hadvezetés mozgósította krími vazallusát is, s az információk szerint 50 000 fős seregével maga Gázi Girej kán is táborba szállt, azzal az elképzeléssel, hogy az al-dunai utat lerövidítve a Kárpátokon kelnek át.

Kornis Gáspár „a török által Magyarországra rendelt 80 ezer tatár közelgetése hírére a szorosabb utakat mindenfelől nagy munkával bevágatta. A tatárok azonban, kik Moldva felől jöve, Erdélyben, annak szoros őrizése miatt át nem törhettek, ide Máramarosba Ökörmező felül, a Nagy-Ág vize lefolyása után véletlenül és hirtelen Huszt tájékára beérkeztek. Kornis Gáspár a mellette volt katonasággal és a nép egy részével rögtön eléjük ment, s azok előseregeit megverte. De a hazájukból mintegy 80 ezeren kijött, s itt már a hegyek között eloszlott tatárok egy része által visszaveretve, alig tudott a várba menekülni. Megtudván azonban kémjei által a haza kebelében dülő veszedelmes elem nagy sokaságát, azok Khánját Chereit hat lóval, szekérral s több e vad nép

előtt kedves dolgokkal megajándékozta és megkérte, hogy amennyiben Huszt is Erdélyhez tartozó, s szintúgy, mint a tatárok a török császár pártfogoltja lenne, e föld népét kímélné meg. Mire az, hogy ily háborús időben e vidék a török császártól el ne idegenkedjék, több, még ezután is folytatott rablásai után megengeszlelődvén, népével Szatmármegyébe Aranyos-Medgyes felé betört, hogy seregét a törökével egyesíthesse. Történt e beütés július 17. napján.”

A tatárok betörése az írókat is megihlette, Jósika Miklós „Jósika István” című regényében erről így számol be:

„Míg a pártokra szakadt erdélyi rendek Tordán tanácskoztak, Báthory Zsigmond értesítést kap sógorától, Zameiszkitől, hogy Kadi Girai khán a tatárok nagy seregével Magyarország ellen készül. A romboló hadsereggel sötét, járatlan rengetegben találkozunk. Kornis Gáspár, a huszthi vár parancsnoka, néhány nappal megérkeztük előtt, minden utat e vadon hegységen át járhatatlanná tétetett. Ő volt talán az első, kinek ügyes, sőt vakmerő kémei a vad csorda dulásainak hírért meghozták, bár alig tudták Girai khán tündér gyorsaságát néhány nappal megelőzni.

Kornis bálványszerű sudarokat gördítettett a tekervényes völgy keblekbe: néhol a hegyi patakok medre megnyitott, s azok a mély utakra vezettek, melyek e zordon vidéket meghaszatják s egyedüli átjárását képezik.

Kadi Girai mindezen óvoszerek által nem hagyá magát feltartóztatni. A legjáratlanabb helyeken, hol még emberi nyom nem járt – néha hirtelen összerótt lábtók segedelmével –, meredek sziklafalakon nagy szédítő szakadásokon hatott át, máskor guzs és kötelek segedelmével, melyeket az útban felfogott foglyoknak kellett életveszéllyel százados fákhöz kötnöni, hatolt fel a mérhetetlen rengeteg tetőjére, az erdőséget mintegy elgázolván vas nyomai alatt.

Mélyen a szédítő örvényben alant pompás völgy karaj feküdt. Ott nem voltak fellegek; a köd egyes térítőkben úszott, s inkább ezüst tavakhoz, mint az ég pályázataihoz hasonlított. Kigyulva a legkékebb égből, mint Pharos világított a hold, s a csillagok három táborban szikráztak egymás mögött. A roppant tért békés bércek karolták körül, s mint sötét tündérek lakja emelkedett ki a völgyből a huszthi vár.

Minden ablaka ki volt világítva: a durva, nehéz közfalak tetején, s rovátkái fölött szurokserpenyőkből gomolygott a láng fel, s az egész várat bengáli fényben tünteté elő. Az élesebb szem, mint fekete hangyákat

*látta Kornis Gáspár őrcsapatjait a vár előtt tanyázni, s mint futócsil-
lagokat a lobogó tábortüzeket....a huszthi vár nehéz boltozatu hézagai-
ban mindenki ébren volt. Egy gyéren világított teremben látjuk a deli s
egészen hadias tekintetű Kornis Gáspárt, nejét, Jósika Istvánt s két más
személyt, kiket alig gondolhatunk itt találni: a szép Teodorát s az élénk
Geréb Jánost....Jósika.. nem tudott egyebet megnyerni (a fejedelemtől),
mint az engedelmet Huszthra menni, s ott a veszélyt, amennyire lehet,
elhárítani. Hirtelen Huszthra sietett Kornis Gáspár barátjához, vele a
teendőkről tanácskozni.”*

A Huszt körül táborozó tatársereghez Kása János vezeti Kornist, s embereit, kik háromszoros Jézus kiáltással megtámadják a tatárokat: „A sűrű erdőségen át mint rajzó darázsfelleg jelentek meg Kornis embe-
rei. A tatárok egy része készen állt indulásra, a többiek is mind ébren
valának: Zadig pillanatig sem vesztette el lélekjelenlétét, de részint a
hirtelen megtámadtatás, részint a füstölgő, levágott tuskók között aka-
dályozott használata a lovaknak azon páni rettegek egyikét idézte elő
a tatárok közt, melyek a csaták történeteiben Xerxestől Sinán basáig oly
ismeretesek, s melyek igézete előtt inkább szenved a nagyobb, mint a
kisebb szám.

*Nem mondhatjuk, hogy ezen utóbbi esetben a tatárok védelem nélkül
eredtek futásnak. Rendetlen, de dühös harc kezdetett. A magyar őrsereg
szét nem vált. Kornis Gáspár úgy intézte a támadást, mi kép a legelszán-
tabb védelem dacára, isszonyu vérontást tevének a tatárok közt, kik egy
órai csata után eszeveszett futásnak eredtek...”*

A csata után Kornis a zsákmánnyal óvatosan vonult vissza Huszt felé.
Mikor kiértek a bércek bonyolatai közül, csapatokra osztotta seregét,
de: „Egyszerre minden oldalról rémítő ordítás hangzott. Mintha népet
teremne a föld, s a fii, harcosokká nyúlva, csatára szállna, rohantak,
mint vészkergette felleg a tatárok minden oldalról elő. Szemközt e mér-
hetetlen csordával Kornis maroknyi népe eltűnt: de a férfiak, kik élén
álltak, sem lélekjelenlétüket, sem bátorságukat el nem veszítették.

*Huszth nem oly távol volt, s így mintegy 90 ember veszte után sike-
rült azon pillanatban Huszthra érni a sereg maradványaival s a kapu-
hidat felhúzni, mikor a tatárok, dühös ordítózasok közben körülözön-
lötték azt...*

*Hajnalhasadtára a csorda elszéledt s még aznap a mindenfelől lán-
goló helységek tanúságot tevének vészes haladásukról...”*

1594-ben a „háborús párt” nyomására Báthori Zsigmond is változtattott addigi politikáján, s csatlakozott a törökellenes koalícióhoz. Ez utóbbi természetesen kiváltotta a Porta haragját, s ismételten török támadással lehetett számolni. Az erdélyi és havasalföldi hadak 1595 októberében Gyurgyevónál győzelmet arattak a nagyvezír csapatai fölött. A háború változó intenzitással zajlott, 1596 inkább a törököknek kedvezett, október 13-án megadta magát a Felvidék kulcsa, Eger is, majd október 22–25-én a mezőkeresztesi csatában ismét az oszmánok diadalmaskodtak.

Az erdélyi fejedelemség szempontjából katasztrofális következményekkel jártak Báthori Zsigmond egymást követő lemondásai, illetve az azokat követő visszatérések. 1597 decemberében Rudolf és Zsigmond titkos szerződést kötöttek: amelyben a fejedelem Erdély átadásáért két sziléziai hercegséget, Oppelnt és Ratibort, valamint évi ötvenezer forint járadékot kap, illetve a császár közbenjár a pápánál, az unokahúgával, Mária Krisztienával kötött házasság felbontása érdekében.

Az ország átvételével megbízott biztosok Bocskai István mellett Kornis Gáspárra is támaszkodhattak, aki többek között az országos főkapitányi tisztséget is megkapta. Másodszori lemondása után Báthori Zsigmond a fejedelmi trónt unokatestvérére, Báthori András bíborosra, warmiai püspökre hagyta. Az újdonsült fejedelemnek azonban szembe kellett néznie nemcsak a császárhű nemesekkel és székelyekkel, de a havasalföldi vajda (Vitéz) Mihály csapataival is. Báthori András a schelleMBERKI csatában vereséget szenvedett, majd menekülés közben a székelyek lemészárolták.

Az erdélyi fejedelmi aspirációkat melengető Mihály vajdával a korábbi szövetségesei számoltak le, a miriszlói csatában csapatait szétverték, őt magát pedig később, Goroszlónál, a Báthori Zsigmond fölötti győzelmet követően sátrában meggyilkolták. Erdély teljhatalmú urává a korábbi felső-magyarországi főkapitány, az albán származású Giorgio Basta generális lett.

Az ország pusztulása leírhatatlan méreteket öltött: *„Föld népe szorult erdőkebelbe, havasokba, hegyekbe – rettenetes nagy ínségben. Nem találának maguknak rejteket, erdőben is felkeresték őket, nagy kegyetlenséget rajtok tesznek, sokat tűzzel égetnek meg, sokaknak fejét [kötéllel] megtekerik, hogy a szemek a fejeikből kiomlott... sokakat tüzes vassal égettenek, parázsával, tüzes hamuval hátokat, hasukat égették, szíjjat metszetenek játékból soknak az hátokból... sokat*

hajoknál fogva fölakasztottak, szalma tüzet raktak alájuk, az asszonyembereknek gyermekeket, fiokat előttök megégették,... mint éltenek az asszonyember-renddel, nem mondom meg, mert én magam nagy gyalázatnak tartom...”.

1599-ben a Báthory Zsigmond lemondása miatt a huszti vár Rudolf császár birtokába került, aki azt Basta generálisnak adományozta (a külföldi szakirodalomban mint Huszt grófja (comes) szerepel). A korabeli források szerint az Erdélyben összerabolt javakat a várban őriztette: *„egy tágas palota (terem) mind csupa ezüst, arany poharakkal, kancsókcal, különféle ivóedényekkel, asztali készülékekkel, tálakkal, tányérokcal, mosdó és lábmosó medencékkel annyira tömve volt, hogy a közöttük való járásra hely alig volt. A falak pedig a drága kövekkel, gyöngyökkel kirakott kardoktól, dárdáktól, buzogányoktól, páncéloktól, különféle tüzelő fegyverektől, ritka becsü lószerszámoktól és más ritkaságoktól nem látszottak. Más szobák az arannyal s drága kövekkel ékesített köntösökkel valának megrakva.”* A várnak és mérhetetlen kincsnek gondviselő prefektusa Zarád Jakab volt. Amikor kitört a Bocskai-féle felkelés, Basta a kincseket száz lengyel lovag segítségével a várból kicsempésztette, s csak ezután adták fel az erősséget.

Bocskai István a kincstári vagyonnak (fiscus) számító Huszt várát és uradalmát magának tartotta meg, majd végrendeletében 40.000 forint értékben kijelölt örökösére, Homonnai Drugeth Bálintra hagyományozta a máramarosi sóaknák egyharmadával együtt, azzal a feltétellel, hogy a várát Erdélytől el nem idegeníti. Politikai végrendeletében erről így fogalmaz: *„Az Erdélyi állapot minthogy szabados dispositio alatt vagyon, noha tudgyuk, hogy azon Nemes Országnak eleitől fogván való szabad választása volt, most is abban Kegyelmekeknek semmit sem derogálván, tartozásunk szerént mégis az Kegyelmekek javáért utánnunk olly successort nevezünk, kit Kegyelmekek javokra, meg maradásokra esmérünk lenni. Inttyük szeretettel, ne difficultálják, vegyék ebb a mi tettésünket, és noha mind öreg idejü embereket és magunk vér szerint való atyafiait ez állapotra méltán magunk szolgálattjának tekintetiért commendálhatnánk, de sok bizonyos okokért mind ifjuságához képest megért jó erkölcsű, Istenfélő természetiért, józan életiért, és Magyar Országban régi Tekintetes és Nagyságos uri nemzetéért ezzel az Országgal is Erdélynek hasznos szövetségéért, hogy innen nagyobb gyámola lehessen, mindenkor javalljuk, hogy a Nemes Ország mi utánnunk nem*

mást, hanem a Tekintetes és Nagyságos Homonnai Bálintot Uramat vegyék, válasszák és esmérjék fejedelmeknek.”

Az erdélyi rendek azonban nem törődtek Bocskai végakaratóval, s előbb Homonnai volt apósát, Rákóczi Zsigmondot, majd Báthori Gábort választották fejedelmükké. Homonnai többször megpróbálta elfoglalni jogosnak vélt örökségét, később megbékült a kialakult helyzettel. Báthori Gábor is megerősítette a huszti vár birtokában, s az addigi válogösszeget további 30.000 forinttal emelte. Homonnai idején Bornemissza Józsa Deák volt a vár kapitánya.

A Homonnai Drugeth család gerényi ágához tartozó Bálint és kiskorú fia, István halálát követően Huszt visszatért az erdélyi fejedelmek birtokába. Homonnai Drugeth György (akit unokatestvérei megmérgezésével is gyanúsítottak) megpróbált lázadást szítani Huszton, ezért Báthori Gábor 1612. május 2-án kelt levelében megfedte és felszólította, hogy Bornemissza Józsa huszti várkapitánynak adja vissza lefoglalt jószágait és marháit.

Bethlen Gábor egy ideig saját kezelésében tartotta, amely 1618-ban Fogarason kelt adománylevelében öccsének, Bethlen Istvánnak a huszti várat és uradalmat 20.000 forint zálogösszegben adományozta. Bethlen István a máramarosi főispáni címet is megkapta, a fejedelem többek között a vármegyei nemesség „megregulázását” is feladatává tette 1620. augusztus 8-án kelt levelében:

„nem kell Uram ily igen kedvezni nekik (a máramarosi nemeseknek), mondtam én sokszor kegyelmednek, mert efféle vakmerő gaz népnek mentől többet kedveznek, annál bátrabb: elhigyjék az árulók, hogy ha mindenben mennek elő, bizony magam fogok a domálásokhoz (megfélékezésükhöz); hogy, annyi sok gaz nemesség pedig teljességgel immunis legyen az hadi expediciótól, az mind lehetetlen, s mind illetlen és az igazság ellen való dolog volna, könnyen őket nem kell hagyni... ha pedig mostan hirtelen semmire őket nem vehetni, hogy a konyhám altól való bizodalom alall meg ne fogyatkozzék, parancsoljon kegyelmed Budainak, nála lévő restantia proventusomból vegyen mindjárt 1.000 berbécset, igen jókat, kövéreket, egészségesekeket... Ha emberség volna benne, ajándékon is tellenék adni annak a vármegyének (Máramarosnak) konyhámra 7.000 berbécset, holott ők mely nagy békességben ülnek az én gondviselésem alatt, minden kereskedéseknek útjait felnyilt...”

Bethlen István idején a huszti kapitányi teendőket Horváth György látta el. Az erdélyi fejedelemségről való lemondását követően Bethlen Ist-

ván visszavonult huszti birtokaira. Hamarosan konfliktusba keveredett I. Rákóczi György fejedelemmel, aki előtt nem akarta letenni a hűségesküt. Az 1633-as gyulafehérvári országgyűlés külön felhívta az ország nemesei figyelmét, hogy aki elmulasztotta a hűségesküt letenni, az záros határidőn belül pótolja azt, döntés született arról is, hogy a fiskális várak birtokosai azokba a fejedelmet kíséretével együtt bebocsátani tartoznak, ha a közsükség vagy a fejedelem magánkörülményei úgy kívánják. Az erdélyi köznévelkedés szerint Huszt is ilyen kincstári birtoknak számított, amelyet bizonytalan időre elidegenítettek.

Bethlen megpróbált dacolni a fejedelmi hatalommal, ezért Huszt várába beengedte Illésházy Gáspár (fia, Bethlen Péter apósa) magyarországi katonáit, majd 1636-ban előbb az egri, majd pedig a budai pasánál kért segítséget az erdélyi fejedelemségre való visszatéréshez. Az 1636. február 15-i kolozsvári országgyűlés döntést hozott arról, hogy követeket küldenek Bethlenhez és a pasákhoz a békesség fenntartása érdekében. Ugyancsak határoztak arról, hogy mivel a Husztba zárkózott Bethlen Péter ellenség módjára viselkedik, a fejedelem azonnal intézkedjék annak ostrom alá vétele iránt, ami meg is történt, de a fiatal Bethlen az ostromlókat visszaverte.

Miután 1636. október 6-án a szalontai ütközetben az erdélyi csapatok győzedelmeskedtek, a felek tárgyalásokba kezdtek, amelyek eredményeként Szászvároson december 4-én egyezséget kötöttek, amelyben kimondták, hogy Huszt várára és Bethlen Istvánra nem terjesztik ki a fiskális várakról szóló országgyűlési cikkely érvényét. Bethlen a maga részéről vállalta, hogy leteszi a hűségesküt, kiadja a térítvényt, amiben magát elismerte I. Rákóczi György alattvalójának és vállalta, hogy *„akár Erdélyben, akár Erdélyen kívül legyen lakása, járása, valamint az fejedelem ő kegyelme személye, fejedelemsége és méltósága ellen való dolgokat tud és ért, vagy ezután tudhat és érthet, mindazokat a fejedelemnek idejekorán megjelenti...”*.

A tüske azért megmaradhatott, mivel 1638. január 12-én kelt levelében Bethlen István így panaszkodik I. Rákóczi György fejedelem ellen: *„Mindjárt a szegény fiam (Bethlen István főkapitány) halálakor sok alattomban való mesterségekkel Ecsedet akarja vala kibeszélni menyem kezéből, arra Isten nem segítvén, Husztra vevé kívánságát, maga articulust condála, az 1632. évi gyűlésben a fiskális várakba apraesidium bevitele felől és a maga házából alattomban, hirem nélkül az ország tagjai közül*

addig senkit ki nem bocsátott, míg reá nem vonszoltatok, arra t. i., hogy a huszti várat az erdélyi státus vegye el, mely miatt az mint fentebb előadatott, több hónapig meg volt szállva és ostromoltatott”.

A máramarosi nemesség is nagy szolgálatoakat tett Rákóczinak a Bethlenekkel folytatott küzdelemben, erre mutat az is, hogy a fejedelem felmentette a nemeseket a személy szerinti hadbaszállás kötelessége alól, régi kötelességüket hagyván meg, a lengyel határok és havasok őrzését.

A Bethlenek teljes behódolására 1644–45-ben került sor, amikor I. Rákóczi György svéd és francia szövetségben háborút indított a királyi országrész ellen, ami a Bethlen-párt végleges meggyengüléséhez vezetett. 1646. augusztus 3-án nagy csapás érte a családot rokonlátogatás közben „*gutaütésben nagy hirtelen megholt vala*” iktári Bethlen Péter, a család egyetlen férfiági örököse. Temetésére a nyírbátori templomban (itt volt a Báthori család temetkezési helye is) került sor, amelyet „*idősbic fia, az Néhai iffiu iktári Groff Bethlen István Uram ő Maga készítetett*”. A család iránti aggodás indíttatja Bethlen Istvánt, amikor megfogalmazza végrendeletét, amelyben a fejedelem jóindulatába ajánlja örököseit: „*Tekentetes Nagyságos és Meltosagos Eöreghbik Rákóczzy György Uram fiam, Isten eö Sz: fölsége utan mindeneknek elötö Követem kegyelmed nekem megh boczasson ha mitt vitettem kegyelmed ellen, mivel en tiszta szibül regen megh boczatottam Kegyelmednek az en szivemben.*”

Bethlen István jól sáfárkodott birtokaival, azokat 1641-ben tovább bővítette, amikor 3600 forintnyi zálogösszegért magához váltotta Bánffy Ágnes bocskói uradalmát (Bocskó, Lonka, Rahó, két Polyána, Roszucska, Karácsonfalu).

Bethlen első felesége, Csáky Krisztina halála után ismét megnősült, feleségül vette Károlyi Katát, Rhédey Ferenc váradi főkapitány özvegyét (Bethlen Gábor sógornőjét). Károlyi Kata férje udvarába vitte 10 esztendő fiát, Rhédey Ferencet is. Az anya minden lehetőséget felhasznált fia előmenetele érdekében: férjével megegyeztek gyermekeik összeházasításáról.

Bethlen Druzsina kezével Rhédey Ferenc igen jelentős birtokok ura lett, így többek között a huszti vár és uradalomé. A Bethlen-örökség a leányági leszármazottak között oszlott meg: az örökösök között volt Bethlen Druzsina és férje Rhédey Ferenc, Bethlen Kata és férje Zólyomi Dávid, Gyulaffy Mária (Bethlen Anna és Gyulaffy Sámuel lánya) és férje Thököly István.

I. Rákóczy György fejedelem 1648. július 1-jén kelt oklevelében Rhédey Ferencnek adományozta a máramarosi örökös főispánságot. Az utóbbi 1648. július 17-én kiállított térítvényében megígéri, hogy a hatalmaskodásoknak véget vet Máramarosban, hogy a szegény nemességet támogatni fogja s igéri, hogy a „*cégéres vétkekben élőket megbünteti, s istenes életre*” szoktatja.

A vármegye közönsége is segédkezet nyújtott Rhédeynek, 1650-ben például rendeletet hozott a közgyűlések rendes lefolyásának lehetővé tételére, mert a gyűléseken „*rut zugás, kiabálás és rendetlen állapot*” uralkodik, „*mely miatt más bene dispositus vármegyékben is rossz hírnök van*”. Ezzel kapcsolatban a megye elhatározza, hogy „*az impertinens emberek disciplinában tartassanak.*”

1654-ben Rhédey lengyel honfűsítést is nyert. Ekkor volt a huszti vár „aranykora”, hiszen például messze földön híres iskolájába még a szomszéd megyék (a királyi Magyarország) nemesei is járaták gyermekeiket.

1657-ben lengyelországi hadjáratát megelőzően II. Rákóczi György tábori országgyűlést tartott Visken, majd január 17-én 40.000 fős seregével Kövesliget, Imsád (Felső Kalocsa), Ökörmező, Iszka, Hidegpatak érintésével jutott el Priszlopig. Rhédey Ferec Huszton maradt. Vele kapcsolatban Apor Péter „*Metamorphosis Transylvaniae*” című munkájában így ír: „*Az máramarosi uraságot bírta Gróf Rhédey Ferencz, de meg is mutatta. Mert, mint egy igaz gróf udvarát tartotta Aranyos kard s hirtőkra fizetését adta.*”

A szerencsétlen lengyelországi hadjárat „ellentételezéseként” érkezett a vidékre Lubormirsky György hetman serege, amely Munkácsot, Beregszászt, Szatmárt felégetve az Avason át érkezett Máramarosba. Nem sokáig vendégeskedett, mert ellene hadfelkelést rendeltek el, azonban Visket, „*jeles jó mezővárost*“ porrá égette.

A seregét veszített Rákóczi június 31-én érkezett vissza a megyébe: „*És Máramaros, amely látta a büszke fejedelmet ezrek élén vonulni a dicsőség után, most sajnálkozhatott fiainak elpocsékoltt vérontása felett*”. A lengyel zsoldosok, akiket Rákóczi nem fizetett ki, a Máramarosban „kárpótolták” magukat.

A rendek ekkor lemondatták II. Rákóczi Györgyöt és helyette Rhédeyt választották meg fejedelmükké. Ő azonban néhány hónap múlva, 1658. január 24-én önként lemondott a „*nehéz és veszedelmes*” tiszt-

ségről. Nem sokkal lemondás után, 1659. június 13-án kelt oklevelével I. Lipót király neki és László nevű fiának szent-római birodalmi grófi címet adományozott. A közügyektől haláláig nem vonult vissza, egyike volt Apaffy Mihály fejedelem tanácsosainak. Sokat áldozott az oktatási intézményekre, jelentős összegekkel támogatta a debreceni, sárospataki és szatmári iskolákat, Máramarosszigeten pedig egy kórház építését és fenntartását rendelte el („*Máramarosban minthogy Ispitály nincsen, azért Szigeten csináljanak egy Ispitályt, melynek erectiójára hagyok 100 aranyat és ugyanott Szigeten lévő ó-malmomat is hagyom azon Ispitályhoz, mellyre a szigeti bíró viselleyen gondot.*”)

A nagyúr igen szerette hazáját, ezért még tulajdon unokaöccsét, Zólyomi Miklóst is fogságra vetette, amikor az a törökök támogatásával trónkövetelőként kívánt fellépni. Ekkor a törökök Ali temesvári pasa vezetésével Huszt alá vonultak és követelték Zólyomi kiadását. A seregben tartózkodott Evlia Cselebi is, akinek munkájából fennmaradt a vár leírása is:

„Huszt vára. Építője Ján Ezder nevű király volt. Az erdélyi királyok alá tartozik, de mivel Felső-Magyarország földjén van, egy ideig Felső-Magyarország fejedelmének Kurusz Palatinusnak birtokában volt. Azután Erdély uralkodója, Bethlen Gábor király Szulejmán khán engedélyével ezt a várat Kurusz Madsartól elvette s az oszmán erővel oly erős várrá tette, hogy a ki éjnek idején meglátja, az ajka is remeg. Jelenleg németek vannak benne, őrei, fegyveresei mind németek, de Zo-lomi-oglnak birtoka. Vára a Haszán-hegy tövében fekszik, falai erős tömések s Iszkender erődítményéhez hasonló erős vár; bástyájának magassága az égboltig ér. Külvárosának házai a vár nyugati oldalára néznek s egyik a másik fölött van. Palotáinak teteje színes cseréppel van fedve, a templomok tetejét ón fedi s a kereszték tiszta arannyal vannak bevonva úgy, hogy az ember szemei elbámulnak rajtuk. A szállóknek, kerteknek vége nincs. Vize és levegője kellemes.

Miután a várat így távolból megszemléltük, egy ágyú-lövésnyi távolban valamennyien megállottunk. (...) Húszéin pasa a budai előkelő emberek közül való Húszéin odabasit, Musztafa odabasit és engem szegényt jelölt ki s velünk tíz embert lóra ültetvén, a leveleket és írásokat átadta s elküldött. Azok előttünk mentek s mikor megérkeztünk, a külváros kapuit felnyitották és mi kétfelé nézegetve a nagy vár tövébe mentünk. A várarok széléri lovainkról leszálltunk s öten lovainknál maradtak.

Mikor a hídra léptünk, a várbeli katonaság százankint jött elő s ötünk fegyvereit is elszedték, szemeinket bekötötték s kezeinket megfogván, teljes száz lépcsőn vezettek fel. Mikor szemeinket felnyitották egy divánkháneben találtuk magunkat s székekre ülve a Tisza síkságát, a Tisza folyót, a hegyeket és a széltében látszó városokat és falvakat szemléltük. Mi e szemléletbe elmerülve voltunk, mikor egyszerre előjött a kapitány s monda: „Isten hozott benneteket!” — Mi ekkor az iratokat és leveleket kezébe adtuk. Elolvastván és megértvén azok tartalmát, Zolomi-oglut azonnal elénk hozatta, mondván: „Ez az a kit ti királynak akartok?”, s mi Zolomi-oglura néztünk és láttuk, hogy lábán hetven oka súlyú vaslánccal jön elénk s kezei fonott kötéllel voltak megkötve. Szegény királyfi a várnak tulajdonosa s egyszersmind foglya volt.”

II. Rákóczi György 1660-ban bekövetkezett halála után előbb Barcsay Ákos, majd Kemény János került Erdély trónjára, ez utóbbi értesíti Rhédeyt, hogy „*ne tapasztaljon ártalmára való dolgokat, mert intentióján kívül csak Isten tudja, mik következhetnek majd az ő (Kemény) bemenetelének alkalmából*“. Kemény elég gyakran váltott leveleket Huszt urával, annál is inkább, mivel felesége, Lónyai Anna is a biztonságos erődítményt választotta otthonául.

1661. február 28-án Kemény azt kéri Rhédeytől, „*hogy Sztojka Simon dolgaira vigyáztasson, mert aligha immár is Zólyomi mellé adta magát*“.

A törökök elől Máramaros felé visszavonuló Kemény rendeletet küldött Rhédeynek, a Huszt várába menekült gyáva nemeseket várába be ne fogadja, hogy „*magokat a haza közönséges szolgálatától mentesítsék*“. Egy másik levelében kéri Rhédeyt, hogy: „*a megyében szertesét lézenegő katona-szőkevényeket fogdossa össze. Különösen a máramarosiakat, ezek mind elfutottak a táborból, csak a hadnagyjuk maradt ott*“. Ugyancsak meghagyja, hogy a várat élelemmel bőven lássák el, mert seregével a nyomában jövő török sereg elől hátrálva itt akar táborot ütni. A vármegye kapunként egy-egy köből búzát be is szedetett, azonban Kemény csak 4 napot töltött Huszt alatt és Zemplénbe vonult át, mondván nem akarja kellemetlenségeknek kitenni a várban tartózkodó fejedelemasszonyt (Lónyai Annát) és az itt menedéket kereső főúri asszonyokat (Bethlen Jánosné, Bethlen Ferencné, Petki Istvánné, Bánffy Dénesné, Teleki Mihályné).

A törökök Barcsay meggyilkolása után Apaffy Mihályt ültették a fejedelmi trónusra. A kiürült kincstár feltöltésére Apaffy felszólította

Rhédey Ferencet, hogy Huszt várából adják ki neki a kincseket. Rhédey Kemény tanácsára azt válaszolta neki, hogy Huszton *„semmiféle országos pénz nincsen, de ha volna is, akkor sem bocsáthatná ki, mert saját javai is másnak hatalma alatt vannak, mert Kemény János annyi német, magyar őrséget küldött be a várba, hogy azoknak hatalma alatt van mind a vár, vármegye, sőt jó maga is hozzátartozóival együtt.”*

A Husztra befogadott németek sem viselkedtek megfelelően. November 20-án levelében Rhédey László panaszkodik Kemény Simon tanácsosnak a huszti németekre, hogy elrontották a kutat – a tizedest, aki emiatt szót emelt, megverték –, a porkolábok nem mernek szólani ellenük, mert halállal fenyegetik őket, hogy *„éktelen sok lopásokat cselekszenek, kinek búzáját, lisztjét, szalonnáját s egyéb egyet mást is lopják el”*, feltörik a boltokat, házakat – ha észrevették cirkáló őrei és elfogták a rabló német katonákat, akkor a többi német kiszabadítja őket –, a német kapitánynak hiába jelentik fel tolvaj katonáit, késik a büntetéssel s a végén is csak a zsoldot vonja meg tőlük. Egy ízben ugyan, amikor néhány német katona megszökött és hármat elfogván visszahoztak, a kapitány meg akarta öletni mind a hármat, de ekkor az egész német sereg elkezdett érdekükben könyörögni nála, hogy legyen közbenjáró és mentse meg bajtársaikat, ő pedig látván rongyos állapotjukat, kegyelmet eszközölt ki részükre.

Valószínűleg Kemény János jobban bízott a német őrség parancsnokában, mint a tulajdonosban, mert Rhédey László egyik levelében ezt írja neki: *„Ha urunk ő nagysága holmit fog parancsolni ennek a vármegyének, s várnak állapotjáról... ne másnak, hanem nekünk parancsoljon, mert hiszen mienk volna, ha volna, a vár s a vármegyének is mi volnánk főispánja.”*

1662. január 22-én a Segesvár melletti Nagyszőlős határában Kemény János serege csatát veszített az erdélyi-török seregektől és ő maga is elesett. Apaffy megpróbálta a maga oldalára állítani Kemény korábbi híveit. Közben I. Lipót császár Szentgyörgyi Ferenc váci püspököt küldte Husztra, hogy tárgyalásokat folytasson, de Rhédey megmaradt az erdélyi fejedelemség oldalán. Hálából a fejedelem 1663. július 13-án kelt oklevelében további kiváltságokban részesítette az öt máramarosi koronavárost, pallosjogot adományozott nekik, megengedte, hogy 12 mérföldnyi kerületben minden *„nemes és nemtelen gonosztevőt elfoghassanak és törvény szerint elítélhessenek.”*

1664. február 4-én Apaffy ismét megerősítette az öt koronaváros addigi kiváltságait, megengedte, hogy az öt város, így Huszt is a saját szükségletére bort mérhessen, de eltitotta a vár számára való borárulást, mert ide a szomszédos bortermelő vármegyék tartoztak bort szállítani. A fejedelem felmentést adott az öt koronaváros lakosainak azon kötelezettsége alól is, hogy a várban levő sertések etetésére makkot szedni tartoznak, a várbelieket utasította, hogy sertéseiket ne a városi, hanem a vár mellett elterülő erdőkben makkoltassák. Megmaradt viszont a régi kötelezettség, amely szerint portánként 6 forintot kellett fizetniük kétszer évente a vár kapitányának, a vár épületének megrongálása alkalmával a kijávitásról is a városok voltak kötelesek gondoskodni.

Rhédey Ferenc javára a fejedelem eltiltotta a huszti nemeseket a kocsmatartástól. Az 1665-ös a gyulafehérvári országgyűlés Rhédey kérelmére törvénycikkelybe is foglalta a tilalmat, amely a vár urát felhatalmazta, hogy ha Huszt városában valaki még ezután is kocsmát merészelne tartani, attól a bort elvehesse és hordóit beültethesse.

Rhédey Ferenc 1663-ban elveszítette örökösét, László fiát. Bethlen Miklós, aki ekkor járt Huszt várában, így írta le a nagyurat és környezetét: *„Oda érkeztem I. junii, és ott Rhédei Ferenc, noha menyétől, fiától megfosztatott, igen keserves ember, nagy örömmel látta, egynéhány nap ott tártta, és aztán Erdélybe békülde. Huszton egy férj nélkül való, más férjes, de mégis özvegy, két igen szép ifjú úri dáma pántlikás köntösömet s magamat sokat nézett, dicsért, szeretett.”*

Huszt ura 1667 októberében halt meg és november 20-án helyezték örök nyugalomra a huszti vár új kápolna sírboltjában. Temetésén jelen volt egész Máramaros vármegye. Huszt vára és uradalma kijelölt örökösai Gyulaffy Mária és Thököly István gyermekei voltak, akiknek kiskorúsága idejére az özvegy, Bethlen Druzsina kormányozta a birtokokat.

Apaffy már 1667 májusában Nagy Tamás és Bethlen Gergely vezetésével erdélyi őrsgéget helyezett el a várban. Máramaros nem fogadta szívesen a katonákat, eltartásukról sem óhajtottak gondoskodni. Erre a fejedelem követeket küldött, hogy a megye vezetőit megpuhítsák: 500 erdélyi kőből búzát követeltek a várba szállítani 15 nap alatt, ellenkező esetben exekutorokat küld nyakukra. A máramarosiak, hogy a követelésektől megszabaduljanak, követelésekkel léptek fel az 1668-as beszercei országgyűlésen, hogy a rendek a huszti várra eddig kiadott 3.000 forintnyi összeget térítsék meg számukra. Ezzel csak annyit értek

el, hogy a fejedelem Bethlen Gergely helyett Katona Mihályt nevezte ki Huszt főkapitányává, illetve intézkedett egy főispáni adminisztrátor kinevezéséről Thököly Imre kiskorúsága idejére. Katona Mihály 1669 január elsején lépett hivatalába, amely ellátására a hú sáfarkodásért a fejedelem 1679 végén a dési sókamarától 300 kősót rendelt évenként.

Thököly István a gyulafehérvári káptalan előtt tiltakozott a jogsérelem, azaz a fejedelmi katonaságnak a várba helyezése ellen. Mint kijelentette: „*a várbeli praesidiumnak, mint nem maga szolgálinak, gyermekei sóaknabeli jövedelmek diminutiójával semmikép nem fizethet*”. Bethlen Druzsina életében Apaffy nem tett további lépéseket Huszt megszerzésére, azonban annak halálakor 1670-ben Teleki Mihályt, a Thököly Imre kiskorúsága idejére kinevezett főispán-helyettest küldte a várba: „*Januarius 18-ikán Huszton volt. E nap halt meg Huszton Rhédey Ferencz exfejedelem özvegye, Bethlen Druziánna. Az elhunytnak törvényes örökösei a még mindig Törökországban élő Zólyomi Miklós, a gróf Tökölyi István gyermekei és Barkóczy Sándorné lettek volna, de az erdélyi fejedelmi tanács már azelőtt kimondotta, hogy Husztot magánember birtokába — főleg magyarországiéba — nem engedi, hanem az örökösöket kárpótolja.*”

Teleki ennek a határozatnak tett eleget: a várórségnek azon részét, amely nem akart a fejedelemre felesküdni, eltávolította, azokat újjal pótolta, s az egész órséget Apaffy hűségére feleskette. Sikeres ténykedése jutalmául fejedelmi tanácsúr és huszti főkapitány is lett. Az eljárás miatt felháborodott Thököly István több levelet is intézett mind Apaffyhoz, mind Telekihez, hogy vagy adják vissza a várat az örökösöknek, vagy pedig másképpen elégítsék ki őket. De a fejedelem a kártalanítással is késedelmeskedett. Ez a késedelmeskedés keltette fel Bánffy Dénesben azt a gondolatot, hogy a kárpótlási összeg letételével Husztot megszerezhetné magának. Több levélben fordul elő Bánffynak ez a törekvése. „*Nagy becstelenségére*” neki sem sikerült Husztot megszerezni, azonban kiváltotta a fejedelemasszony neheztelését, ami később bukásához is vezetett.

1670 szeptemberében a gyulafehérvári káptalan előtt tett nyilatkozatában Apaffy kijelentette, hogy Husztot feleségének kívánja ajándékozni, s a következő években mindent meg is tett ennek megvalósítására.

Az 1670-es Wesselényi-összeesküvés leleplezése után a megtorlásoktól tartva Thököly István az ostrom alatt lévő Árva várából kimentette

Imre fiát és nevelői kíséretében előbb Likavába, majd december 14-én Husztra küldte. A korábbi várfoglalást Apaffy azzal magyarázta, hogy szerették volna megakadályozni, hogy „*a sok collateralis addig ott lakott tiszték többet ne lophassanak*”, de különben, mint ítélmestere előtt is kijelentette, ki fogja elégíteni az örökösöket az inscribált összeg erejéig. Az 50.000 arany (100.000 birodalmi tallér) értékben elzálogosított birtokra a többi rokont megillető kárpótlást levonva Thökölynek mindösszesen 9.500 tallért ajánlottak fel. Hosszas alkudozást követően Thököly végül 30.000 tallér kárpótlást kapott, amely összeget június 20-án vette fel. Apaffy a kincstári birtokot a gyulafehérvári országgyűléssel feleségének, Bornemissza Annának zálogosította el 100.000 birodalmi tallér értékben. Huszt várához ebben az időben a következő városok és falvak tartoztak: Huszt a vámmal együtt, Visk a vámmal, Técső, Hoszszúmező, Sziget, Felsőrona, Iza, Száldobos, Bustyaháza, Talaborfalva, Dulfalva, Fehérpatak és Rahó (gyakorlatilag a Felső-Tisza teljes vidéke). Nem csoda, hogy Thököly nagyon hamar megbánta az üzletet, s sokszor emlegette: „*hogy Husztot torkon verve vette el tőle Apaffy Mihály*”.

A másik Bethlen-örökös, Perényi Mária (Zólyomi Krisztina és Perényi Gábor lánya) 1675. november 8-án 33.000 forintért eladta minden, a huszti várral és ehhez tartozó uradalommal, javakkal kapcsolatos jogait Bornemissza Annának.

A Magyar Királysággal határos Máramaros lett a kurucmozgalom egyik fő fészke. A Körpülü-restauráció következtében még egyszer nagyhatalmi státuszt elérő Oszmán Birodalom ismét Magyarországon próbált meg sikereket elérni, s ebben mind Erdély, mind pedig a bujdosók támogatására számított. 1677-ben meg is kezdődött az offenzíva a királyi országrész ellen. Teleki Mihály Husztra gyűjtötte össze a bujdosó kurucokat. Maga Thököly is huzamosabb időt töltött közöttük. Amikor Szigeten időzött, Husztról Bige György és Bász Mihály keresték fel, akikkel újév napján Husztra érkezett Gyulaffy Mihály temetésére, akit Kapnik táján öltek meg „*az császár részéről való tolvaj talpasok*”. A halotti toron, amelyet Thököly adott, Fráter István, a huszti vár alkapitánya is résztvett. Másnap ő hívta meg Thökölyt ebédre a várba. Az „ifjú úr” innen Taracközre ment Ilosvay Péter látogatására, majd ismét Szigetre.

1677 szeptember végén gróf Bohán ezredes vezérlete alatt Máramarosba érkeztek a francia pénzen toborzott lengyelek, akik Szatmárban egyesültek Apaffy seregével. Október 10-én Királyházánál

Schmid császári tábornokot megverik, Szuhay Mátyást Rozsalyán május közepén megtámadják a német zsoldosok és összevagdalmazzák. Ő is, mint bujdosó telepedett le Máramarosban.

1678-ban 400 lengyel katona érkezett Máramarosba és Huszton pihenték ki fáradalmaikat. Ide érkezett Teleki Mihály kancellár is Eperjes ostromára indulva. Thököly Imrét az év második felében a bujdosók fővezérévé választják, a felvidéki hadjárat során elfoglalja a felvidék városait, így Késmárkot, Lőcsét.

Thököly felvidéki sikerei miatt Erdély jelentős mértékben elpártol a bujdosók ügyétől, mi több, titkos tárgyalásokat kezdtek Béccsel. Jezsuita közvetítéssel 1685-ben titkos megállapodást kötött, amelyben kötelezte magát, hogy Erdélyt császári fennhatóság alá adja, a császár viszont elismerte a fejedelemség belső önállóságát.

Miután Kara Musztafa vereséget szenvedett Bécs alatt, a török nagyhatalom is leáldozóban volt Magyarországon. Buda 1686-os elfoglalása után I. Lipót úgy döntött, hogy megszállja Erdélyt, ezzel is biztosítva a császári csapatok utánpótlásbázisát. Apaffyt egy látszatszerződéssel megtevesztették, aki így elutasította Thököly kiegyezési ajánlatát, pedig az egykori felső-magyarországi fejedelem serege még mindig jelentősnek volt mondható, ami Apafi erőivel kiegyezülve talán Erdélyt is megvédezhette volna a császáriaktól.

A titkos szerződés folytán Veteráni tábornok bevezette seregeit Máramarosba. Levelet intézett Pogány Menyhért alispánnak, hogy tisztviselőivel együtt sürgősen keresse fel táborában, mert a téli elszállásolás felől akar vele tárgyalni. Ha esetleg nem jönne el, úgy magára vessen, ha katonái végig pusztítják a vármegyét, mert ő „barátságosan” közeledik Máramarosba. Veteráni négy lovas- és egy gyalogezred élén érkezett: *„nagy sokaság, irtóztató teher egy olyan sovány megyén”*.

A csapatok beszálltak a huszti várba is: *„senkit abba be, de abból ki sem bocsátott, semmit abba bevinni nem engedett”*. A német parancsnok elfoglalta a vár alatt fekvő fejedelmi kúriát is. Mivel a vármegye a kivetett 300.000 tallért sarcot nem fizette ki, az alispánt börtönbe záratta. A német megszállás áldozata lett Sziget város bírása is. Négy katona lengyel kereskedőket támodott meg, őket meggyilkolta, a náluk lévő árukat és a 18.000 tallér készpént elrabolták. Amikor az incidenst bejelentették a parancsnoknak, az azt válaszolta, hogy *„a katonák a megölt szerencsétleneket törököknek vélték”*.

Most következett el a büntetés a bujdosók támogatásáért. Wallis szatmári várparancsnok elzáratta a máramarosi átjárót, ezzel megszűnt a térség sókereskedelme. A téli szállásra vonult császáriak is „*török módra*” viselkedtek, kegyetlenkedtek, zsaroltak, loptak.

A lakosság panaszára Lipót császár Kintzing János Jakab hadbiztost küldte Máramarosba a sérelmek megvizsgálására, aki mellé Apaffy fejedelem Bethlen Miklóst delegálta. Kintzing és Bethlen több mint 1500 máramarosi panaszost hallgatott ki és esketett meg vallomásra, amelyekből kiderült, hogy a panaszok nem voltak eltúlzottak, mi több, a császáriak által okozott kár millióhoz közelítő és elmét, hitet felülhaladó teher volt.

Az erdélyi fejedelem kiküldöttjének azonban számos kellemetlensége támadt a német tisztekkel: bár Kintzing nagy nehezen aláírta a vallomásokat, de azokat nem pecsételte le, a s tanúkat hivatalosan nem eskette meg a leírtak valóságtartalmával kapcsolatban. Mint Bethlen Miklós leírta, „*az officérek hol hízelkedtek, hol fenyegetődztek s veszekedtek velem*”. Maga Kintzing pedig úgy viselkedett, mint a megtestesült ördög. A visszaemlékezés szerint, hogy a vizsgálatot gúny tárgyává tegye, az egyik ruszin tanútól németül megkérdezte, hogy „*Ki az a Jézus Krisztus?*”. A szegény atyafi rémületében azt felelte, hogy ő nem tudja. Erre Kintzing Bethlenhez fordult s gúnyosan kérdezte: „*vájjon az ilyen tudatlan emberek tanúsága többet ér-e, mint annyi nemes gróf, báró, lovag tanúsága, akik az ellenkezőjét állítják annak, amit ezek a „parasztk mesélnek*”. Olyan kifejezést is használt, hogy „*ezek az emberek csak arczban és beszédben különböznek az állatoktól*”. Szidta a magyar mágánásokat is, a papokat, akik nem foglalkoznak a néppel. Egy kis vallási vita is támadt közöttük. A hadbiztos dicsérte a jezsuitákat, a protestáns Bethlen szidta őket szó-szót ért, végre Bethlen azzal fejezte be a vitát, hogy „*ezek az egyszerű emberek mégis jobban félik Istent, mint a tudósok s mágnások’ s e tekintetben felette állanak sok embernek*”.

Bethlen küldetésének nem sok haszna lett – „*csúfolás lön a fizetésem*” – írja – „*sőt Máramarosnak még nehezebben volt dolga ezután, mint az inquisitio előtt is.*” Gyulay Ferenc kérte a szatmári császári fővezért, hogy Máramarosból vonja ki a seregeket, „*mert égbekiáltó dolog, amit cselekesznek a szegénységgel, mert nem elég az, hogy a necessariumot (szükségest) veszik, hanem már a búzával kereskednek és tékozolják... tekintsék a kereszténységet, szánják meg a sok éhenhalásra máris jutott*

sok szegénységet”. Kérői Márton, huszti tisztartó azt írta, hogy „mindnyájan elviselhetetlen iga és inség alá vetettünk”

Sennyey István, császári főtiszt 1686. május 16-án ráírt a vármegyére, hogy a Csáky István seregének eltartására megrendelt eleség május 25-ére Szatmáron legyen, mert különben erőszakos eszközhöz nyúl. Sennyey „csak” 32 drb. vágómarhát, 100 köből lisztet, 15 kősót követelt a szegény Máramarostól.

A közrend megszűnése miatt a „vidék gonosztevői hallván, hogy Máramarosban milyen viszonyok vannak, mind ide csődültek. Fényes nappal előjöttek rejtkehelyeikből s raboltak, gyilkoltak, fosztogattak mindaddig, míg a nemesek, s tisztviselők visszaszállingózáván rendet nem teremtettek”.

A rablók után ismételten feltűntek a császáriak. 1686. szeptember 25-én Máramaros rendjei írták a szatmári parancsnoknak, hogy a német talpasok a hegyeken és erdőkben kalandozva Máramarosba jöttek, Szeklence és Hosszúmező községekben nagy károkat okoztak, a Verchovinán több házat fosztottak ki, a szegény nép nyáját elhajtották. Huchin Pál, a szatmári parancsnok szeptember 7-i válaszában Teleki Mihálynak a legszigorúbb eljárást helyezte kilátásba.

November végén Veteráni seregei ismét Máramarosba érkeztek, pedig „a múlt télen azokat a helyeket úgyis annyira elpusztították, hogy az magok táplálására is épenséggel elégtelenek”. Caraffa csak 60.000 „rénes” forint lefizetése ellenében volt hajlandó kivezényelni a zsoldosokat Máramarosból.

Veteráni december 18-án arról írt Apaffy fejedelemnek, hogy Máramaros lévén a legjobb téli kvártély, mert hegyektől elzárt terület – így a katonák csatangolását megakadályozza –, hát nem viheti ki zsoldosait, de reméli, hogy a fejedelem meg fogja segíteni a szegény máramarosiakat és hozzájárul adójukhoz néhány ezer forinttal.

Közben a Porta is rosszállásának ad hangot, hogy császári csapatok telelnek Máramarosban. Hogy megszabaduljon a németektől Apaffy felajánl 100.000 magyar forintot, 10.000 köből búzát, 12.000 köből zabot, amennyiben kivonulnak. A későbbi tárgyalások során felajánl még 50.000 forintot és 2.000 ökröt is.

Veteráni végül április 7-én indult el Máramarosból, de 12 máramarosi nemest túszként magával hurcolt Nagybányára.

Május 9-én I. Apaffy Mihály letette a hűségesküt I. Lipót magyar királyra, ezzel megpecsételte Erdély, Máramaros és Huszt sorsát is. A

Caraffával kötött megállapodás értelmében az erdélyi őrségnek ki kellett vonulnia a várból, a német őrség mellett a fejedelem képviselőjében 20 gyalogos maradhatott.

I. Apaffy Mihály erdélyi fejedelem 1692. április 15-én szenderült jobblétre, miután tapasztalnia kellett, hogy országát a császári haderő teljesen megszállta. Utóda fia, II. Apaffy Mihály lett. Máramaros főispánjává a bécsi udvar Bethlen Miklóst nevezte ki, akit 1692. május 29-én be is iktattak hivatalába. Ekkor a várban német zsoldosok tanyáztak, akik sem az öt koronaváros, sem a többi lakosság jogait nem respektálták. Maga a vár, amelyet Bethlen István kormányzó, majd pedig a Rhédeyek nagy gonddal csinosítottak elpusztult.

Minthogy Apaffy úgyszólván tudta megkapni jövedelmét máramarosi uradalmait megvétele ajánlotta a kincstárnak. Lipót meg is vette azokat 175.000 rénes forintért, a vételről értesítette Bethlen Miklóst, hogy az átadásnál jelenjék meg. A kincstárt Kleinburg báró képviselte. 1701 októberében a huszti várat a sóbányákat átírták a kincstár nevére. Két év múlva Kleinburg báró a huszti uradalmat megvétele felajánlotta az időközben grófi rangra emelt Bethlen Miklósnak. A vételár egy részét (8.000 forintot) a máramarosiak szedték össze.

1703-ban a huszti vár könnyen került II. Rákóczi Ferenc fennhatósága alá, a várba belépő Ilosvay Imre fellázította a hónapok óta zsold nélkül lévő katonákat, akik agyonlőtték tisztjeiket és a várat feladták. A szabadságharcot lezáró szatmári béke megkötését követően került sor Huszt átadására a császáriaknak: báró Acton császári főkapitány 1711. május 12-én vonult be Huszt várába.

1711 után III. Károly a huszti várat az öt koronavárossal együtt 36.790 forintért Bethlen Miklósnak zálogosította el. 1714 óta Rhédey Julianna, gróf Bethlen Miklós örökösei, gróf Széki Teleki családjainak tagjai birtokolták egészen 1744-ig. Ekkor ismét császári katonaság költözött a huszti várba: *„egy kompánia katonaság tanyázott, egy major, vagy egy obristleitnánt kommandánsága alatt. A várbeli mély kútnak vize csak mosásra és főzésre használhatván, az ivó víz felhordására évenként 20–30 forint fordított. Ezen várba szükség idején egy ezernél több katonát lehetett elhelyezni. Fedelezése annyira romlott volt, hogy a helyrehozására tett költség 3893 forintnál többre becsülteteti”*.

1716–17-ben a felvidéki vármegyék, így Bereg, Ugocsa és Máramaros is megszenvedték az utolsó nagy tatárjárást. A tatárok Munkács várát

is majdnem ostrom alá vették, a vár lábainál fekvő Palánka községet felégették. Károlyi Sándor be is vágatta a máramarosi passusokat (átjárókat). A vármegye 100 embert küldött ki Várady Ferenc vezérlete alatt. A huszti commendans azt írta Károlynak, hogy mikor a máramarosi passusokba betört tatárok ellen kiküldte embereit, azok többek közt két kozákot is elfogtak, akik *„azt vallották, hogy a moldvai vajdával in persona Eszterházy Antal maradt Besztercénél 1200 emberrel”*, amivel az akarták sugallni, hogy a tatárokkal együtt a Rákóczi-szabadságharc vezérei is visszatértek. A tatár betörésre való felkészülés során a huszti várat is megerősítették, 1717. június 29-én Bagossy László szatmári alispán több lovassal és a Kis János vezette hajdúkkal Husztra érkezett, ahol az ottani helyőrségtől 12 font puskaport és 200 „ólom golyóbist” kapott, majd Petrován rendezkedett be, hogy a Kárpátokon átvezető hágókat felügyelje. Időközben a szatmári és a máramarosi nemesek között kisebb összeütközésekre is sor került, aminek következtében Bagossy apránként hazaküldte a helyieket. A szatmári alispán ekkor 148 katonával rendelkezett, akinek az ellátását Máramaros vármegye biztosította, számukra a megyegyűlés 300 véka búzát és 3000 font húst szavazott meg.

Máramaros vármegye elöljárósága is foglalkozott a közelgő veszedelemmel. Sztojka László alispán augusztus 20-án Szigetről tájékoztatta Károlyi Sándort, hogy a szomszédos Moldvában a tatárok elszánták magukat a Kárpátokon való átkelésre.

Az Erdélybe betört tatár csapatok a Szamos völgyében törtek előre, s jutottak el Szatmár és Ugocsa megyék határára, ahol augusztus 27-29-én Batárról kiindulva sarcolták végig a szomszédos falvakat. A vármegyék nemesi seregei tétlenül szemlélték a tatárok pusztításait, Ugocsa vármegyéből mindössze 5 község menekült meg, ezután az ellenség Bereg megyét sarcolta, ahol Várit, Csetfálvát és Oroszit dúlta fel. A rengeteg foglyot hajtó tatárok szeptember 1-jére a Tisza völgyében jutottak el Viskig. Amikor Huszt alatt haladtak el *„báró Kucklander parancsnok „Te Deum”-ot tartatott a nándorfehérvári győzelem örömeire. A tatárok Visken jól hallották az ágyuk bömbölését, megszeppentek, s titokban igyekeztek elvonulni Huszt mellett, nem is kelve át a Tiszán.”*

Máramaros lakossága is bekapcsolódott a védekezésbe, Sztojka László alispán vezérlete alatt fegyvert fogott, egyik részük Borsa, másik részük pedig Ökörmező mellett várta a Verécén és Velétén át özönlő tatárhadat. Szeptember 1-jén Sztojka Zsigmond és Kodra Mózes veze-

tésével egy kisebb csapat megtámadta a tatár hátvédet, sokakat levágtak és számos foglyot kiszabadítottak. Szeptember 2-án Bagossy László Barcánfálvánál 300 emberrel támadta meg a futva menekülő tatárokat.

Szeptember 3-ra a tatárok 8–10 ezer fogollyal Borsához értek, ahol a helyi lakosság Alexandru Lupu vezetésével lezárta a völgyből kivezető utakat, csapdába zárva az ellenséget. Másnap hajnalra több mint 300 katona és paraszt helyezkedett el a hegyoldalakon és löni kezdték a tatár tábort. Az egész napos vérfürdőben közel 8 000 tatár esett el, 7085 rabot szabadítottak ki és 8-9 ezer lovat zsákmányoltak. Az életben maradt tatárok lovaikat hátrahagyva menekültek, „*ruháját is magarul lehanta és mezitelen szaladot sok benne*”.

III. Károly október 14-én rendeletet adott ki, amelyben Máramaros vármegyét a huszti várkaszárnya kijavitása érdekében munkások és szekerek kiállítására kötelezte. 1721. március 20-án a király 18 szekeret és 12 munkást rendelt Husztra a javítások folytatására, később csak 6 lovas vagy ökrös szekeret kért. III. Károly a szintén megterhelt ugocsiak panaszára 1723 júliusában kijelentette, hogy a huszti várat a kincstár költségén akarja kijavítani, de egy kis szolgáltatást megkíván a vármegyék részéről is. Máramaros a július 25-én tartott megyei gyűlésen jegyzőkönyvbe vétette, hogy „*az Huszthoz kívánatos szekereknek kegyes relaxióját nagy alázattal meg kell köszönni a királynak*”, minthogy az a szolgáltatás terhét Máramaros, Ugocsa, Szatmar és Kővár között osztotta meg.

1725. augusztus 24-én Szelistye, Husztköz, Mihálka, Szeklence, Sófalva, Sándorfalva, Eölvösfalva és Gernyes községek is felmentés kaptak a kötelezettség alól, hogy a vármegyének, illetve a huszti várnak tűzifát (498 szekér) szállítsanak. A továbbiakban a tűzifa kiszállítása a megye valamennyi községe között oszlott meg.

A máramarosiak 1728. január 30-án megrovást kaptak a Helytartótanáctól, mivel az előző évben nem végezték el a kitűzött munkát a huszti várban, hanyagul dolgoztak, a burját nem tisztították ki a vár falai körül. Márciusban gr. Pálffy János serényebb munkára utasítja a máramarosiakat.

Az 1730. december 15-i gyűlésen a nemesek panaszkodnak, hogy Husztra ők szállítják a tűzifát, amelynek felhordása oly sok fáradságba kerül, hogy csak az Isten a megmondhatója, hogy az ökörmezői sáncban levő őrségnek is ők visznek fát, sőt még prófontot is, pedig embereiket és marháikat a dögvész, s a nagy megterheltetés tizedeli.

1732-ben újra panasszal fordul a megye a Helytartótanácsához az ökörmézői sánchoz és a huszti várba szállítandó fa, gyertya, víz, élelem és a megyében tanyázó Podsztazky ezred „*kicsapongásai*” miatt.

1733-ban bővebben is kifejtik panaszait: a Huszt uradalmához tartozó falvak, városok birtokosaitól nagyobb mennyiségű gyertyát követel a várórség, mint eddig, újra emlegetik a faszállításból eredő terheket, a víznek messziről való hordását, az ökörmézői őrség eltartását, elpanaszolják, hogy Stein Richard, a huszti várparancsnok, a váron kívül fekvő helyeken is nyit kocsmát és mézárszéket, holott ehhez joga nincs.

A Helytartótanács a várparancsnok meghallgatása után hozta meg határozatát: a gyertyákat illetőleg meghagyta, hogy a nyári hónapokra 410, a téli-ekre 490 gyertyát adjanak, a tüzelőt illetőleg úgy intézkedtek, hogy annak szállítása a következő évtől kezdve a kincstárt fogja terhelni; a vízhordás terhét megosztotta a kincstár a Huszt birtokain lakó néppel; a váron kívül való kocsmá- és mézárszék állítását a várparancsnoknak megtiltotta.

De Valtrinnal, a következő huszti várparancsnokkal a megyének nem volt összeütközése. Az ő idejében Máramaros 3000 karót adott a huszti vár kerítésének készítésére, 1738-ban még 1000-t, a parancsnok a maga részéről pedig hajlandónak mutatkozott az elszaporodott rablók, tolvajok üldözésére várbeli katonákat küldeni.

1739–40 telén a Marchesz ezred volt elszállásolva Máramarosban, az ezredes Técsőn, az alezredes, Oliveri és a fősztrázsamester, Talhaim Visken laktak, a katonaság pedig a huszti várhoz tartozó községekben, Dulfalván, Bustyaházán, Száldoboson, Talaborfalván helyezkedett el.

A megye kérvényt intézett a Huszton tartózkodó gr. Teleki Lászlóhoz, hogy vitesse el más falvakba a katonaságot.

1742-ben ismét pestis tombolt Máramarosban, csak Szigeten 1000 ember halt el a szörnyű járványban.

1748 De Valtrin Péter ismét javításokat végeztetett a várban. 1750-ben a Helytartótanács rendeletére a huszti várban lévő hadiszereket Kassára vagy Nagyváradra szállították át. 1748. július 27-én éjjel egy hatalmas vihar támadt „*az egész vár tetejét leszórta, miért is még azon évben a fedélzet megújítatni, a kommandáns lakása, a katonai kaszárnya, a lebozsátó hid, a sütő ház helyrehozatni, kijavíttatni rendeltetett.*”

A várat a végzete 1766. július 3-án, este 9 órakor érte el, nem sokkal azután, hogy korábbi panacsnoka, Gervay Péter meghalt, „*iszonyu égi háboru támadt és a villám, melly borzasztó sűrűséggel hullott alá,*

egyszerre három helyen ütött be a vár különböző részeibe, nevezetesen a várnagy szobái felett álló kéménybe, – a korcsma körül, – és a várbeli toronyba, hol a katonák közül négyen esti harangozással foglalkoztak, s közülről kettőt, Forstner Lőrinczet és Máté Andrást, a villám lesújtott, kik szörnyű halált halva, a kevés perc múlva sebesen elterjedt tűz által annyira elégték, hogy egyiknek csak csontjait szedhették össze, a másíknak pedig kezei és lábai égtek el, ezeket a tűz után egy koporsóba téve temették el.

E tűz sebesen terjedvén, menthetetlenül megégett csaknem minden; a kapitány szobái beégték, a sütőháza és fűtéshez való eszközök; nagy félelemben voltak, hogy ha a puszkapor raktárba behatolhat a tűz, iszonyu fellobbanás fog lenni, futott ki merre tudott, csak hogy magát menthesse, nem gondolva semmit is a hátramaradókkal. Végre a vár kapuinál levő épületek is tűz martalékai levének. Részint a vár főépületéről lehulló tüzes gerendák, részint az ott égő épületek elzárták az utat azok elől, kik még reményltek a tüzet elolthatni, s kik tehát még benn voltak: azonban iszonyodva látták, hogy az ut előttük egészen zárva van, s többé a rendes uton nem lehet szabadulniok. – Illy körülmények közt a várbeli káplány, Schotta Felician, éjjeli 11 órakor társaival együtt három hágcsót (lajtortját) kötött össze s a kápolna falai mellett leereszkedtek, magukkal hozván a templom szent edényeit is; a vár pedig menthetetlenül leégve, füstös és kormos égbe meredező falaival maradt, mellyek soha azontul fel nem építettek, az idő mostoha fogai alatt naponként omladozott, s ma már a nyugati oldalon állanak csak fenn a falak olly jelentékenyen, mint azt rajzolatunk elég hiven mutatja. Belsejében látszanak még az osztályok közfalai, valamint a várat környező kőfalak is, mellyek azonban szinte az idő által, s meglehet romboló kezeiktől is nagyon alacsonyra olvadtak.”

1773-ban máramaros látogatása során II. József császár Rónaszék és Kőrösmező mellett Husztot is felkereste, aki a látottak alapján 1776. január 12-i rendeletével elrendelte, „hogy Huszt és Murány várakban többé ne legyen őrség, a várban levő hadiszerek más helyre szállítandók, a vár épülete a kincstár használatára adassék át!” A várőrség ezután a kapukat kövel berakatta, s a várbeli eszközöket a munkácsi várba szállította át.

A vár kőfalaival, tornyával, kápolnájával, puszkaporos tornyával s egyéb épületeivel együtt 1796-ig állt. Ekkor kezdett bomladoxni a teteje. 1798 nyarán tornyát egy nyári vihar szakította le, a kőfalról a köveket a vár alatt

folydogáló Huszt patak hídjá felé néző oldalra szóródtak. 1799-ben a királyi kincstár a vár keleti oldalát, hogy a huszti római katolikus templom és a kincstári épületek olcsó anyaghoz jussanak, részeiben lebontotta.

1819 májusában a huszti várat megtekintett János főherceg, I. Ferenc császár öccse, adjutánsával, Máriássy tábornokkal és Defour francia generálissal együtt. *„A várba maga a herceg is gyalog ment fel a megyei, a kir. kamara igazgatósági tisztek, hivatalnokok és ’sok mások által kísérve, a várhegyi kápolna mellett, a vársáncok közelében felállított, lövésekkel tisztelgő sok sóvágó (?) szépen rendezett sora előtt. A herceg minden helyet megszemlél, s a mint később megtudtam, azt ítélte felőle, hogy azt hadi készülékekre, munició tartására és őrzésére még igen alkalmassá lehetne tenni. E várral azonban tovább semmi sem történt, mig végképen elpusztult...”*

Az 1600-ban felvett inventárium szerint a huszti vár felszerelése az alábbiak voltak:

A kastély kapuján lakat 3, zakélos 2, a külső kapubolt kapuján lakat vágyon 9, öreg álgyu vágyon 2, ugyanott öreg tarack 1, ugyanott közép-tarack Bárdó fejű 1, ugyanott vágyon olyan tarack 1, ugyanazon bástyán zakélos vágyon 4, ugyanott lámpás tartó 3, ugyanott horog 2. – **Közép kapu.** Azon kapun lakat 2, ugyanazon kapun való bástyán öreg álgyu vágyon 2, ugyanazon bástyán tarack 2, egyik kisebb 2, zakélos egy arányú, de egyik öreg 15, ugyanazon bástyán való házacska vágyon uj por tonna 57, álgyu vonni való kötél vágyon ott 4, salétrom főző ööst lábastól 1, tarack formájú 9, öreg álgyu formája 2, por szárasztani való asztal 2. – **Belső kapu.** A bolt mellett való szuszékba liszt kőből 20, lakat vágyon 3, lánc vágyon ezen kapuba 3, gerely 3, rossz alabárd 7, gyalog szabocska 1, a fás bástyán lakat 1, a kút felett felvető pattantyú 1, réz morszár, kibe port törnek öreg törővel 1, az kút gépelyén öreg kötél 7, vasas veder 2, kivető lámpás 4, az belső várba óra 1. – **Uraim háza.** Amely házba az Uraim telelnék, asztal 2, karosszék 3, egy kályhás paraszt kemence 1, ablak az házon 3. – **Ferdinánd bástyája.** Fen a folyósón tarack 1, száraz malom alatt 1, az házban, kibe Porkoláb lakott, szék 2, asztal 2, Bárdó fejű szeges tarack 2, ugyanott a ház előtt egy béllelt elejű gyalult szék 1, lajtorja 2, ugyanott egy kőből rakott szuszikba liszt cub. 135, búza vágyon cub. 50, ugyanott a bástyán a majorház felé, a konyha mellett egy öreg tarack 1. – **Nyári ház.** Az nyári házban asztal 2, körülte mind padok, az nyári ház előtt az falba szegezve pohárszék 1, a padszék

a fal mellett 2, az nyári ház alatt az folyóson egyarántvaló zakélos 26, öreg zakélos 3. – **Doboló torony.** A doboló toronyba vagyon por tonna 14, rézdob 1, rablábra való vas 4, az kovács műhelye vas 2, nagy házba nyoszolja 1, kemence paraszt kályhás 1, asztal vagyon 2, az fal mellett körulte padszékek vagynak, lovag zászló 2, gyalogzászló.

Keő Bolt. Az kős bolt mellett tonna por 12, szalona vagyon 24. – **A sütő ház.** A sütőház felett öreg álgyu golyóbis vagyon nro. 798, ugyanott ónpogácsa 30, gyújtó faszerszám 50, álgyuhoz való kötél 28, álgyuhoz való istráng 20, rézcsiga 2, álgyuhoz és tarackhoz szegek 11, álgyuhoz tengely alá való vasrúd 1, álgyuhoz való vaskarikák 11, ugyanott vagyon sisak 6, két szakadt zakélos 2, kőművesnek való csákány 24, kapa vagyon 200, taligához való pár karika 1, apró vaslánc 5, tüzes laptá 12, ugyanott király puszkái ágyatlanok, kiket a por elhányt 42, öreg fúró 1, portörő alá való réz 4, ugyanott hiábavaló szerszámok, zakéloshoz való fapalackok 27, sütő házban eüst, víz melegíteni való, nem igen jó 1.

A Belső vár. Az legbelső várba, a Deák házba vagyon asztal 1, padszék körulte 1, nyoszolja 1, kemence paraszt 1, az belső házba üveg ablak 1, két öreg láda záratlanok 2, árnyékszék 1, az konyhai egy rézmozsár 1, kibe borsot törnek 1, vas nyárs vagyon 3, vasmacska 2, Király pinczéje felett való kis boltba-vagyon tüzes szerszám kulacs 27, solyóm vas vagyon 58, tüzes nyíl vagyon 40, álgyuhoz való fúró 1, ugyanott ostromhoz való fazék 718, ugyanott egy kis átalag félig fenyőviasszal, zakéloshoz való vasveszsző 6, ón pogácsa vagyon ott 53, féláru zakélos golyóbis van ott (?) tarackkhoz való rézforma 1, egy néhány doboz fenyőviasz, álgyu golyóbis az konyha alatt való kazamatában 680, ugyanott nyolc tarackhoz való kerek minden szerszámostól 8, ugyanott az öreg tarackkhoz golyóbis 1516, álgyuhoz való első kerek rudas túl 4, Királyi pinczébe a káposztás pincze erdélyi bor 3, kibe nem igen jó káposzta vagyon áruval 3. **Sáfár ház.** Sáfár házba vagyon egy bődön méz, kibe vagyon itcze 32, apró singvas 20, egy kis átalagba disznóháj 1, húsvágó bárd 1, álgyuhoz való kőgolyóbis 116, méztisztító kelén 1, faggyú vagyon centenarii 2, sajt vagyon 14, eczet vagyon áruval teli 14. – **Kovács műhely.** A kovács műhelybe fúró 2, öreg vasülő 2, ismét egy kis vasülő 1, szárnyas ülő vagyon 1, kőrontó vassulyok 1, pe- örj 1, félkézverő 1, vágó vagyon 2, fogó 5, koh legyező 1, vas nyárs 1, főző vas 1, kővágó csákány 1. – **Az pattantyús házba.** Fúró 2, Széna – az Csebrenbe vagyon elől 43. – **Rétek az udvarhoz.** Az Dancsár mellett öreg rét, ki megterem 5 kalangya

szénát 5, Csebrenbe egy öreg rét, mely megterem 40 öl szénát, ugyan-
csak Dancsár mellett egy darab rét, mely megterem 2, az Barania mellett
egy darab rét, mely megterem két kalangya szénát, Borbély Alberttől
maradt 2, a Nagy-Szegbe egy rét etc. 3, a vad kertbe egy rétet etc. 2, a
méhkertbe egy rétecske, azon a dobos lovak járnak, a dobos ló az a vár-
hoz való kettő, kiken a várba víziét hordanak a főrásból 2, a taligás ló az
malomhoz, kiken búzát hordanak taligástól 11. – **A vár alatt egy major
ház vagyon.** Az major házba sajtár 2, tyuk vagyon 40, lúd 12, récze 13,
öreg disznó 70, major asszony vagyon, kiknek fizetnek esztendőként fo-
rintokat 12, disznópásztor vagyon kettő, fizetnek mindegyiknek flr. 3.

Ezeknek ruházatjuk az juh hasznából volt, de most egy sincs, volt
300, a mint hittel mondják, talán több is, mert felosztosztak vele az
mennyi volt, Kereki Jánosnak, Perlaki uramnak is jutott benne, tehát
egy sincs, mind meghalt.

A szilvás kertbe méh vagyon, Csűrös kert, ibidem. Csűr egy köles
asztagocska 1, de az dolgos Zsoldos György hittel se tudja mondani,
hány kalangya benne. Ibidem félasztagocska köles, kit az disznóknak
adnak, most ezzel tartják a disznókat. Az major ház mellett egy kis kárá-
szos tó, kiben kárászokat tartják 1, veteményes kert, kiben most semmi
vetemény nincs. **Seminatura.** A Tisza parton, kit Barla vápájának híj-
nak, földek vannak, kibe 194 nyolcada búzát vetettek. Zsoldos György
hittel mondja. A várhoz semmi szántóföldek nem voltak, de az kapitá-
nyok a szegény emberektől, az mennyit el akart foglalni, elvettek tőlük,
azokat vetették be. A nemes népek jószágáról régi szokás szerint a vár-
hoz konyha szükségére Pünkösöd napjára tartoztak adni Lipcséről: 8 öreg
juhot, ha juhot nem adhattak, 16 bárányt, Herincséről azonképen tar-
toztak. Bereznáról néha adtak egy juhot, néha másfelet, mely az elfoglalt
jószág volt, de kit az erdélyi fejedelem kapitány uramnak adott, most is
birja. Mikor az falu fejedelem számára volt, az, kinek juha volt, tizede
járt az báránynak, az disznónak hasonlóképen tizede. **Portörő malom.**
Vagyon egy, kiben az várhoz port törnek, de nem az várhoz való volt,
hanem Komis Gáspár uram erővel foglalta el az vérektől (testvérektől),
kiknek ősről maradt; most is vérek vadnak hozzá Demeter Diák és
az ő maradékai, kiről comissio is volt az erdélyi fejedelemtől, de most
is az állapotban vagyon, meg nem adták, í Vagyon egy Nagy-Szeg nevű
rét, mely i Fancsikai Kristóf örök rétje volt, de Lónyi Albert kapitánysá-
gába foglalták el tőle úgy ott két hold földet. Az várhoz vagyon malom

nro 2, mindenikben egy-egy bokor kő forog, egyik malom, kit Székely Pál malmának híjnak — felső malom. Kapitány uram ő lágylme azt mondja, Báthori András ő nagysága neki adta, Másik malmot Barátok malmának híjják, egy bokor kő forog rajta. Annak minden jövedelme az várhoz jár. Ugyanebbe a malomba öröltek a várhoz is. Dolgos ház, ki az városba vagyon. Az dolgos ház az várhoz való volt, de kapitány uram eő kegyelme azt mondja, hogy Báthori András ő nagysága neki adta a Dancsár nevű réttel együtt. Az Kendiéktől elfoglalt jószág, ki volt, kit Nyakazó Ferenc foglalt volt a várhoz. Zöliscsén, Husztközön, Bereznán, Sófálván az falukon kilencedfél hely vagyon, kit Szabó Balázs uramnak adott Báthori András, azt mondja. Huszton egy vám vagyon, ldt nagy-ági vámnak híjnak, nyolc pénz, hat pénz, négy pénz vám az fejedelem számára jár, ezt az kamara ispán kezébe szolgáltatták, az ő számadása volt. Egy lovastól két pénz, egy gyalog embertől egy pénz, azaz mennyit teött, a kapitány kezébe szolgáltatott, kit füzérhámra az fejedelem neki adott. Visken egy vám vagyon, kinek jövedelme az nagy-ági vámos kezébe szolgáltatik, oda hallgat. Ha az nagy-ági vámon contrabanda esik, két része fejedelemé, harmada városé. Az vám jövedelme nem mind egyaránt, ha több, ha kevesebb.

A HOMONNAI DRUGETH CSALÁD ÉS AZ UNGVÁRI GIMNÁZIUM ALAPÍTÓLEVELE

1613 ősze a felvidéki anyanyelvű oktatás szempontjából fontos kiindulópont. A lassan, de biztosan tért nyerő ellenreformáció egyik vívmányaként előbb Homonnán, majd pedig Ungváron beindul a gimnáziumi oktatás. A korábban protestáns hitfelekezetű Homonnai Drugeth család nem csupán a katolikus vallás bátyáit erősíti meg, de az ortodoxok Rómával való kiegyezését egyengetve nagyban elősegítette a görög katolikus egyház létrejöttét.

Az „életüket és vérüket” az Anjou-ház szolgálatában feláldozó Drugeth-família tagjai számos történelmi eseménynél voltak jelen. Nevelőként egyikük fogta fel Zách Felicián kardcsapásait a királyi gyermekek felől, majd többen is az ország zászlósuraiként (nádor, országbíró) szolgálták a hazát. A család egyik tagja, Bálint Bocskai István örököséként majdnem Erdély fejedelmi trónusára emelkedett, azonban a történelem másként intézkedett.

Ezen főúri familia egyik nevezetes tagja volt Homonnai Drugeth György, aki már fiatalon is hatalomvágyó volt, 1584-ben megtámadta és elfoglalta Terebes várát és a benne lévő várőrséget lekaszabolttatta, majd csapataival megszállta Gerényt is, ahol szülei éltek és azt is kifosztotta. Eközben az egyik katona édesanyját is megsebesítette. A Szepesi Kamara, amely a magyarországi felségsértési perekbe fogott urak vagyonának és birtokainak elkobzásával töltötte meg a mindig üres királyi kincstárat (többek között Illésházy István milliós értékű vagyona is erre a sorsra jutott), ezt az alkalmat sem akarta elszalasztani. Már kész is volt a peranyag, csak a feljelentés hiányzott. Ezt azonban Drugeth Ferencről nem kapták meg.

Homonnai Drugeth György feleségével, Dóczy Fruzsínával előbb Terebesen, majd Nevickén telepedett le. Házasságukból két gyerek született:

Mária és György. Az apa korai halála után az özvegy vette át a hatalmas birtokok irányítását. Gyakran került összeütközésbe szomszédaival, különösen Zokoly Péterrel és Bánóczy Simonnal. Állandó zaklatásaikkal elérték, hogy az özvegy csapataival rajtaütött Zokoly egyik birtokán és feldúlta azt.

Most már könnyű volt a hatalmaskodás vádját az asszony nyakába varrni. 1600-ban az országgyűlés külön cikkelyt adott ki, amely szerint *„Homonnai Györgyné Dóczy Fruzsina és kiskorú fia ellen, mint közönséges gonosztevők ellen kell eljárni”*.

Ezután a rágalom fegyvere következett. Elhíresztelték, hogy Drugeth György fia már kiskorában meghalt és egy parasztgyerekekkel cserélték ki. Drugeth Bálint, a „hiszékeny” rokon hitt is a szóbeszédeknek és ostrom alá vette Nevicke várát. Először a vizet vezették el, majd kiéheztették az őrséget. Dóczy Fruzsina és gyermekei csak nagy nehézségek árán, titkos hegyi ösvényeken tudtak eljutni Lengyelországba. Gyermekei később kegyelmet kaptak, de neki örökre Lengyelország lett a hazája. Leánya, Mária hazatérve feleségül ment Széchy György gömöri főispánhoz és édesanyja lett a Gyöngyössy által megénekelt „murányi Vénusznak”. Fia, György egyike a kor legszínesebb egyéniségeinek. 1582-ben született. Rokonával, Bálinttal együtt ment Bocskai táborába, majd áttért a király hűségére. 1609-ben megtagadta protestáns vallását és Pázmány Péter hatására katolikussá vált. Ez a tény a későbbiekben nagy segítségére lett az udvar kegyeinek elnyerésében, hiszen Magyarországon ekkor kezdődik meg a tényleges ellenreformáció.

1610. január 6-án Nádasdy Katát, Nádasdy Ferenc, a „fekete bég” és Báthori Erzsébet, a „csejtei boszorkány” gyermekét vette feleségül. A Thurzó György által lefolytatott per szerint állítólag éppen kettejük esküvője idején derült fény a nagyasszony „praktikáira”. Miután Báthori Erzsébetet csejtei várába zárták, az saját birtokából vejenek juttatta Szécskeresztúr városát (Abaúj megye), abból a megfontolásból, hogy az könnyebben meg tudja védeni azt a Thurzókkal és a Perényiekkel szemben.

Drugeth György 1611-ben Forgách Zsigmond felső-magyarországi főkapitánnyal együtt Erdélyre tört, de Nagyszebent nem sikerült bevenniük, a seregük vereséget szenvedett. Ők maguk is csak Moldván keresztül tudtak hazatérni. Báthori Gábor meggyilkolása után ő lett a császár, az erdélyi katolikus urak és a budai pasa jelöltje az erdélyi

trónra Bethlennel szemben. Hajdúkat kezdett el toborozni hadjárátára, de azokat Rhédey Ferenc nagyváradi főkapitány szétverte.

A kudarc után visszavonult birtokaira. A főúr már 1612-ben a királytól engedélyt kért egy gimnázium felállítására. 1613. június 9-én kelt Dobokay Sándorhoz, a megnyitandó tanintézet első rektorához írt levelében egy alapítvány felállításáról tesz említést. A gimnáziumba több nemes, többek között szalai Barkóczi László zempléni alispán is beíratta fiát.

A gimnázium ünnepélyes alapítása 1613. november 23-án történt Ungváron, amikor is kezdetét vette az első iskolai év. Az 1615. július 2-án aláírt alapítólevélben, amelyet a király is megerősített, gróf Homonnai Drugeth György, Zemplén és Ung megyék főispánja, az Aranygyapjas Rend lovagja, királyi főpohárnok és ajtónálló felsorolta mindazon ingatlanokat: házakat, telkeket, szőlőket stb., amelyeket a gimnáziumnak adományozott: *„Átadjuk a kollégiumnak a mi udvarunkkal szomszédos, elhagyott és elpusztult, hajdan Szent Ferenc rendi klastromot, a templommal, kertekkel és mindazon területekkel együtt stb. Ung megyei uradalmunk gerényi hegyén egy szabad, ún. Baráth-szőlőt, amely keletről az erdőre dől, nyugatról Georg Vajda, délről Tóth Mátyás gerényi lakos jobbágyaink szőleivel, északról pedig jó emberünk, radvánci lakos nemes Nagy Lukács szőlejevel határos. Úgyszintén egy másik szabad szőlőt az ungvári hegyen, szintén az ún. Baráth-szőlőt, amely keletről a mi „Kerhally” szőlőinkkel, nyugatról Szigrathi, másképp Pracsak Istvánnéval, északról, a legmagasabb részen Vas Benedekével, délről az országúttal határos.”*

A gróf nevéhez kapcsolódik, hogy Krupecky Athanázius przemysli püspökkel együtt a Kárpátok völgyeiben lakó görögkeleti és részben protestáns (ez első sorban a Rákócziaknak volt köszönhető) vált ruténokat visszatérítette a katolikus egyházba. Igaz, egy alkalommal csak Homonnai katonáinak beavatkozása mentette meg a püspök életét, mert a feldühödött görögkeleti ruténok majdnem agyonverték.

Drugeth György térítő munkájáért a pápától 1614-ben „aureum vellust” kapott, míg a császár az aranygyapjas rend vitézei közé emelte (előtte csak Báthori Zsigmond viselte ezt a magas kitüntetést). Homonnán elvette a templomot a reformátusoktól és a jezsuitáknak adta, akiknek ugyanitt kollégiumot alapított. Mivel még mindig nem mondott le fejedelmi ambícióiról, 1616-ban részt vett azon a Munkácson tartott

megbeszélésén, amelyen a felső-magyarországi főurak, többek között a házigazda Esterházy Miklós és Dóczy András szatmári főkapitány megbeszéltek Erdély meghódításának tervét. Ebből az esztendőből fennmaradt egy Homonnainak címzett levél:

Külső címzés: *„A Nagyságos és Tekintetes vitéz úrfinak Homonnai Georgh szomszédomnak adassék e levél tisztességgel szeretettel kezeibe.*

Magas vitézlő úrfinak Homonnai György köszöntésemet és minden hozzánk illendő dologban is szomszédoságomat nagyságodnak. Adjon Isten hosszú életet és egészséget mindkettőnknek megadatni. Az elmúlt napokban is bizonyos leveleket küldtek ngodnak. Nem tudjuk mire vélni, vitézlő uram. Sem az ember, sem eddig a levelemre választ nem írt Nagyságod. Se a tekintetes és nagyságos vezér Aly pasa levelére semmi választ nem adál. Sok levéllel keresett meg bennünket az vezér ő nagysága. Nagyságod egészsége felől írom, mi állapotban is vagyon nagyságod. Istennek legyen hála jó egészséggel bírok. Nagyságodat kérjük magad adjon választ ű nagysága levelére mindenestre ... választ vár ő nagysága; egy főembere itt Egerben vagyon ... embertől ... tisztességes folyamodásomra választ várok nagyságodtól levelemre. Isten tartsa Nagys. Nagyságodnak jó akarátja. kelt Egerben Die maj 20 1616. Aly pasa” (Utána névmogramja).

Amikor Bethlen Gábor erdélyi fejedelem 1619-ben megtámadta a királyi országrészt, szeptember 1-jén a szabolcsi hajdúk rajtaütöttek Terebesen, hogy Homonnait elfogják. A főúrnak azonban sikerült Lengyelországba menekülnie. Birtokai Bethlen kezébe kerültek. Csak november 23-án tért vissza több ezer kozákkal, és megverte Rákóczi György csapatait. Később ugyan sikerült kiszorítani az országból, de ez az incidens megrendítette Bethlen Magyarországi pozícióit. Homonnai 1620. június 21-én halt meg Lengyelországban. Állítólag méreg végzett vele. Nagyszombaton temették el.

A Pázmány Péter és Esterházy Miklós közvetítésével létrejött békeszerződés alapján özvegye Nádasdy Katalin és kiskorú fia, János minden javaikat visszakapták. 1628-ban II. Ferdinánd császár és király Homonnai Drugeth (X.) János grófnak az ungi örökös főispáni címet adományozta. Az erről szóló diplomával együtt Ung vármegye címerével ellátott drágaköves, díszes arany pecsétnyomót is kapott, amelyet a vármegyének adományozott.

Drugeth János mindenben folytatta apja munkáját. Ebben nagy segítségére volt felesége, Jakusith Anna, az egri püspök húga. A Bethlen által kikergetett jezsuitákat ő telepítette vissza Homonnára, majd 1640-ben Ungvárra, ahol nagy kolostort épített számukra. A főúr a reformátusokat üldözte, amit az is bizonyít, hogy a vár körül lévő templomot, parókiát és iskolát leromboltatta, csak azért, hogy virágos kertjét kibővíthesse. Ugyancsak lebontatta a mezei malmot is, amelyből a három kő egyike a prédikátornak járt. Úgy látszik később megbánta tettét, hiszen az úgynevezett Só utcában templomot épített, emellett paplakot és iskolát. 1630-ban újabb alapítvánnyal gazdagította a gimnáziumot. Fennmaradt több, 1641-ben írott levele. Ezekben mint Magyarország országbírója írt Balling János munkácsi várkapitánynak, amelyekben Taraszovics Vazul vladika (a munkácsi püspök) Bebörtönzésével foglalkozik és kéri szabadon bocsátását. Homonnai Drugeth János is igen fiatalon halt meg 1645-ben.

Homonnai Drugeth (X.) János nevéhez fűződik az alábbi kiváltságlevél, amely végérvényesen kijelölte az ungvári gimnázium jogi és társadalmi kereteit:

„Atyának, Fiúnak és Szent Lélek istennek nevében. Amen. Mi Groff Drugeth Homonnai János, Ország Bírója, és Magyarország fölső részének Generálissá. Ungh és Zemplén Vármegyéknek Fő és Örökös Ispánja. A Fölséghes Harmadik Ferdinánd Római Császárnak, mint Magyar Ország koronás királyának Tanácsosa és Titkos Bejáró komornikja. Elsőbennis maghunk és kedves házastársunk, Groff Korbovai Jakusith Anna Asszony, azután pedig mostani szerelmes gyermekink Groff Homonnai György, Groff Homonnai Kata, és Groff Homonnai Borbála nevekkel minden utánunk következő fiainknak, leányainknak, maradékainknak, legatoriusinknak, közel és távol lévő atyáncfiainak terheket mindenekben maghunkra vévén, kedves Szomszéd Ur és nemes renden levő barátainknak, Jószáginkra gondot viselő Praefectusinknak, Tisztviselőinknek és egygy szóval mindenkinek, a kiket jövendőben is ez írásunkbéli rendelés illetve, e pecsétes, és kezünk Írásával megherősített levelünk által örök emlékezetre adjuk tuttokra, hogy Mi maghunk is indulattyán és meghmásolhatatlan is akaratumkon fundulván Istenes igyekezetünket, a Páter Jesuitáknak ő kegyelmeiknek, a mi Unghvári saját városunkban egygy értékünkhöz és Grófi méltósághoz becsületünkhöz illendő tisztességhes Collégiumot, melyben,

kápolnán, Bibliothekán, konyhán, Safárházon, Pinczén, Refectoriumon Vestiariumon, téli közmuseumon, Infirmarian, Patikán és egyéb efféle közönséges házakon kívül, huszonnégy szerzetes ember, külön-külön féle kamarákban tághassan el lakhassék, együtt az hét Iskolákkal és azokon felyül egy öreg Auditóriummal, melly mind a Poéták és Rhetorok gyakorlásira heted szaka, (mind pedig nyhadisputatiokra, és az elmés Comoediaknak is tisztességhez játékira helyessen szolgálton. Grófi szónkra, böcsületünkre magunk mindennemű matériájából, melly köbül, mészből, téglából fővényből, fából, deszkából, sindelből áll fundamentumtul foghva ighértünk föl épiteny.

Hogy pedig ily nemes szándékunknak méltó okai nem csak a mostaniaknál de utánunk következő kedves maradainknál is nyomóssan fönn maradjanak, viselt bennünket illy derék dologhnak elkezdésében, nem hírünknek fül viszkettető csörghése, vagy pedig nevünknek az emberek nyelvén való hivsághos pattaghása, hanem leghelsőbbennis a Catholica Religiónak és ighaz Isteni tiszteletnek gyarapítása, terjesztése, melly egynihány esztendőül fogva eghész Magyar Országban oly kicsin futamra határozatot, hogy réghi Catholicus Eleinknek ki nyílt térségéhez képest, csak szoroságh és keskeny korlát legyen most, Isteni tiszteletre való helyeiknek minden tághaságha. E pedig nem hitünkbeli fogyatkozástól, kiben, úgy mint Istentől-dictalt tudományban, sem gáncs sem hiba nem lehet, történt, hanem a tudós és jó példát adó Egyházi Tanítók szűk voltából, kiket rész szerint sok hazánkbeli pártos támadások, rész szerint pedig a Poghány Török súlyos vas ighája vont el tőlünk. És, ki Istennek sanyarúbb csapása rajtunk, akkor szintén mikor a sok hitbeli szakadások miatt mind a Tudós lelki Pásztor kívánatot volna, ki bölcs tanításával gátolta volna által a tévelyghő tanításnak zavaros folyamékját; mind pedig a jó példa adó Egyházi személy, ki a bűnnek mételyére rohan egyigyü kösséghet, Istenes magha jóviselésével gyógyíthatta volna, is kézen foghva vezéreltette volna az istenes életnek tündöklő fényére. Mivel pedig az emberek idvösségére vigyázó Istennek Atyai gondviselése ugyan azon időkben méltóztatta az Anyaszentegyház seghitségére rendelny a Páter Jesuitáknak Szent Szerzetét, a mellyekben a Szenséghes jó étellel egygyütt, azon botlásban megh hanyatlattanak volt az iskolabeli elmés tudományok is, így eleven jó reménység viselvén bennünket, hogy mind e két fogyatkozásnak káros csorbáit e környék földön, réghi tündöklő fényére és élire hozhatnánk, mind egyé keresztény országok is,

ezen Szerzetes Személyek által, e két derék fogyatkozást, dicséretessen előbbi nyomokra állatták, el tekéllet szándékkal véghezének azt, hogy maghunk épületit is imitt amott, egyéb házi munkáinkal együtt nagyon fönn hátra hagyván, a megh nevezet épületnek föl állatására birnánk maghunkat. Ezen jónak kezdetire sörkenghetet másodszor bennünket, réghi Istenfélő Eleinknek is efféle dologban adott eleven példáia, kik közül sokan, maghok szemek előtt viselvén azt, hogy opera eorum sequentur eos: holtok után csak annak érdemes jutalma követné őket Menyországba, amelly iót itt éltekben cselekettenek volna, számos helyeken ioszágokban, úgymint Homonnán, Unghváratt, Terebest, Zemplént, Váranon és egyéb helyeken is az Isteni tiszteletnek terjesztésére, mind a Barátoknak, mind pedig az Apáczáknak, Templomokat és ropant kalastromokat fundáltak maghok költségén, részt is szakasztván saját jószágokból, azon kalastromokban lakozó szerzetes személyeknek tisztességhes táplálásokra, hogy így ők is ez világhi szorghalmatosságtól üzölvén, nagyobb csendességhez és lelki nyughodalommal szolgálják Istennek.

Ezek között, mint egy sötétségben tündöklő hajnal csillagh, fénylett a mi boldogh emlékezetű szerelmes Atyánk is, Gróff Drugeth Homonnai György, ki azon eleinknek dicséretes nyomdokát törvén, a végre, hogy mind Jószághában a község, s mind pedig az ő főispánságha alatt levő Nemes Vármegyéknek színyes eleje, a catholica Religionak megtartására és ismerésére eszközt kaphatna, ugyan azon Páter Jessuitákat ő kegyelmeket Országhunknak ighen szoross Spitzre jutott állapottyában, szólitotta volt ki Homonnára ez előtt húszon nyolc esztendővel még P. Claudius Aquaviva Generális idejében, és a mint akkor az idővel együtt enghethe az érték is, nem csak lakásokra ideigh való Collegiumot és iskolákat építetett, de nyomos megh- maradásokra, magha Jószághiból ugyan részt is szakasztott, honnét a sok jámbor seghitségével együtt hivatalyokhoz illendő tartásokra esztendőnkint való provisiójok is lehetne mind kész pénzből s mind maiorságban. Ez kevés idő alatt pedig a köz renden levő Ifiuság kivől, hány Nghos Urak és nemes emberek gyermeki tanoltanak legyen Homonnán mind Erdélyből, Székelységről, Magyar Országból, Lengyel Országból és több szomszéd tartományoknak is környékekből, csak az jó Isten vehetne bizonyos számba, kik közül sok százan, az ighaz Catholica Religióra azon Iskolákban megh is tértenek, és most, a mint nagy szívünk örömevel láttyuk, tudományok s maghok

jó viselése után, mind a Politicus s mind pedig az Ecclesiasticus Statusban, a Religiónak sulyosb terhét és hazánknak is szinyesb szinyesb tisztit, nagy satisfactióval viselik.

Ez köz jóra Homonnán fölfakatt forrásnak idvösséges folyamékja pedig mind messzebb, s mind pedig mélyebb fenékkal több szomuhozó elmékre is ki áradott volna réghen, ha vagy megh nevezett édes Atyánknak, (kinek hidegh tetemit is áldgya megh Isten) véletlen halála olly illetlenül nem történik vala ki a Pátereket Collégiumostól és Iskolástól Unghvárrá akarta által vinnyi, vagy pedig mi maghunknak is árva gyermekségünknek telljes idejét, édes hazánkban föltámadt zűrzavar miatt, minden jószághinktól érdemetlen megfosztatván, Iffiusághunknak szintén mind felsördült állapotjáigh ideghen országbeli királyok és császárok háta meghett, nagy tűréssel és sanyarúsághal nem kelly vala el töltenünk. Ez siirü füst alatt pedig, kit Betlen Gábor faragha párto-sival, nem csak Homonnáról velünk eggyütt, de egyéb helyekből is az hol Magyar Országban residealtak, ki bontakozván a Páterek egész tiz esztendeigh hazánk a Dunán túl és innét is az Iffiusághnak és Religiónak hatalmas kárával catholica Iskolák nélkül volt, migh Isten bennünket Ezer hat száz harmincz esztendőkbén kedves házas társunkkal eggyütt, honyunkba és ioszághunkba vissza nem szállita Homonnára, Hollott velünk eggyüit ismét a Páterek is kezdének letelepedni és iskoláikban tanítani.

A mint pedig szeghén idvözült Atyánknak a volt mindenkor föltett czillya, hogy bajos akadályból kifesölvén, Unghvárra vinné Homonnáról a Páterek Collegiumát és Iskoláit, úgymint naggyal is alkalmasb helyre, azon jó dologhnak executiõia forghot a mi elménkben s szünetlen, de ghördültek akadályok előnkben, és egyéb aránt is amaz mondás szerint: Cogitandum diu, quod statuendum est semel; ez derék dologban nem fért hozzánk az hertelenkedés, mig kiváltképen magunk experienciájávalis eszünkke nem vennénk, ha ennek ez Unghvári által kiköltözésnek, ugyan megh kellyetnék e szükséghesképen lennie, vagy nem? kit tiz esztendő próbánk után szükséghesnek tapasztaltuk lenny. Mert noha az mi Homonnai várasunk eghésseges, csendess, és elme gyönyörköttetésre elégheséghes zöldellő hegyekkel, halmokkal, folyó vizekkel és forrásokkal bevelkedő hely legyen is, ezeken kivől közel lévén Homonnához a Páterek táplálására való majorság is, talán a dologhban tartóztatást tehetne és a ki legfontosb, ha mi háború támadna is. Lengyel Orzágnak

szintén tőshatárán fekvén és az Homonnai Groff ioszág bátorághosb utat adhatna az ideigh való félreállásra, mindazáltal tagadhatatlan akadály az, hogy Tótság avagy inkább Oroszszág lakván a várost, mind a Magyar Nemes iffiak szállására, mind az mindennapi kosztnak megszerzésére fölöttébb alkalmatlan. Unghvár viszont az ellen, mindenben nagy fönn megh előzi Homonnának alkalmatosságait, együtt a városi csinosságal mellyre egyéb aránt a nemes vérnek természet szerint való vágyódásának és kellyene lenny.

E kifejtett két tekinteten kivől, mely az Isteni tiszteletet elsőben, azután pedig Eleinknek dicséretnek nyomdoka követését foglally maghában, viselt harmadszor az épületnek fölvallásába az is benünket, hogy ehez a dicséretes szerzethez, és annak böcsületes tudós személyeihez köteles jó akaratumkat, és hálaadó voltunkat világh láttára meghmutatnánk. Mivel nem csak Mi gyermekségünkötől foghva vettük tanusághunkat az ő kegyelmek Iskolaiban, de azon kivől most kedves fiunk is Homonnai Gyuricza, az Homonnai iskolában tanul: és mi előttünk réghen, a mi boldogh emlékezetű Atyánk is, azon ő kegyelmek iskoláiban szopta mind a Catholica Religiónak Anyai teiét, mind pedig a Deáki tudománnak ágyát vetette megh. Azonképpen mivel a mi kedves házastársunk is Groff Jakusith Anna Asszony, édes Annyával, Gróff Thurzó Judith Asszonnyal, két mennyével és egyg öcscsével, Jakusith Erzsébeth, Jakusith Kata és Jakusith Judith Asszonnyal egygütt, a Luther tévelyghésből kitérvén, ezen ió Páterek munkája után ismérték megh az ighaz Catholica Religiónak tündöklő fényét, tartozik ő is magha részéről hálaadó voltát ezen dologhban velünk egygütt kimutatny, az mint mutattya is nagy egygyes akarattal. Annyival inkább, hogy néki vér szerint való édes Báltya is, Jakusith György Veszprémi Püspök Urunk, Jakusith Imre és Jakusith János két öcsce, sok esztendeigh, ki Romában, ki Bécsben, ki pedig Homonnán az Isteni félelemel és jó erkölcsi egygütt, nemcsak ighaz Romai hiten való Religiónak, de Deáki tudományoknak is minden kénesét ingyen vették ugyan ezen Páter Jesuitaknak fogyhatatlan tárházából, melly az ő kmek rendes Iskoláia. Nemis itillyük ezt a kölcséghet eléghséges jutalmazásnak lenny, annak az érdemes fárattsághnak kifizetésére, mellyet ő kmek az mi Iskolabeli tanusághunknak ideien, sok ideigh mellettünk fölvállalt, hanemcsak az hála adásra való kész voltunkat mutattjuk tehetségünk szerint, mivel ighen igaz amaz bölcs Aristotelesnek elmés mondása: Diis, Parentibus et Praeceptoribus nemo

aequivalens reddere potest. E véghre egyéb gratiakkal és jó akaratumnak jelenséghivel is akarjuk ő kmenek maghunkat kedveltetnünk és köteleznünk e következő punctumoknak continentiaia szerint.

És legelsőbbenis a melly örökös fundatiót A 1613, die 23 Novembris és azután bővebben A 1615, die 2, Julii tett ő kegyelmeknek az Homonnai és Unghvári jószágban az mi Istenben elnyughott Atyánk Gróff Homonnai György, azt my is újonnan kedves házas társunkkal együtt Gróff Jakusith Anna Asszonnyal fölyül megh nevezett mostani és az után is leendő gyermekeinknek is képekben nevekben, reá értvén azokat is, kik atyánkfiai maradékink, succesorink vagy lagatariusink lesznek, jószáginkban, mint engedelmes flak, unokák, és örökünkben igaz haeresek, legitimus successorok, in omnibus punctis et calusulis, becsületessen acceptáallyuk, helyen hadgyuk, roborallyuk és uyonna cum novo rigore conferallyuk, hogy örökbe és meghmásolhatatlan ighasággal bírassák, és azon jószágokat békével élhessék minden réghi igaz és hozzá tartozó határi-val és jövedelmivel együtt.

Ennek fölötte ezen levelünknek ereje által, azon Homonnai Collegium fundatiójának minden esztendőbeli jövedelmit, hasznát, és ahoz tartozó jobbágsághnak szolgálattját Grófi authoritásunkbol az Unghvári Collegiumhoz taransferáallyuk, és applicalyuk Jure peretuo et irrevocabiliter. Helyén hadgyuk ezzel egygyütt a Maghunk fassionális cikkeliben, mellyett az Homonnai Collegium iovára tettük, a Leleszi Conventben Anno 1634, kis Aszony nap után való vasárnapon. Mivel pedigh ott arra Ígértük maghunkat, hogy Isten nagyobb értékkel szeretvén bennünket, az ezer hét száz forintot is, mellyel esztendőnként készpénzü tartoznánk a Collegium fundatiója szerint Atyánk ighéretéből, meghadnánk okvetlen 5 kmeknek, most is ugyan azonra ighérjük is köttyük maghunkat.

Ez pedigh a várás hogy annyival könnyeb legyen ő kmeknek az ötszáz forinton kivül, kit készpénzü az Homonnai várasnak Arendájából esztendőnkint deputaltunk ugyan akkor Leleszt két terminusban, és két falun, úgymint Peticzén és Modrán kivül is, kit akkor mindgyárt ő kegyelmek kezéhez eresztettünk, ezeken kivöl mondánk, kikkböl a hátra maratt ezer két száz forint kész pénzü esztendőnkint ki nem jöhet, azon közben Konczháza ne vő falunkat köttyük ő kmeknek, melly Unghvárhoz közel vagyon, ez az mint most ő kmek, ad arbitrium Nostrum tizenkét száz forintban birja zálogban mindennemű hasznával, úgy azutánnis

minden határral, földével, réttyeivel, erdeivel, és egyéb jövedelmivel, azon Unghvár Vármegyében levő Koncházi falunkat, vigore praesentium mind addigh bírhasza ő kmeek, valamigh mi vagy pedigh Maradékink ezt egy hátra maradt ezer kétszáz forintot, esztendőnkint valami bizonyos pénzpenzióból, vagy más jószági jövedelmből, két hét terminusra certo et infallibiliter megh nem adjuk. Epiccsenek is az Unghvári Páterek ezen koncházon levő roszat Curián vagy inkább Majorházon illy formán, hogy most mindjárt becsüllyék megh az értelmes emberek, mit érjen az épület ott az eghész ház táiján együtt a csűrrel és kertek keretesivei, az után viszont mikor hozzánk vesszük a falutt, másodsor becsüllyék megh értelmes emberek mind két részről egybegyülvén, és a mennyivel isten szerint többre fogják akkor becsülni azt, minekelőtte belépjünk a jószágba simul és semel in bona et usuali moneta tartozunk ő kmeeknek Maradakinkkal együtt refundálny, együtt azzal a tizenkét száz forintot, mellybe ő kmeeknek attuk zálogdiban. Mely kiváltásról, reoccupatoról és pénznek letételéről, három holnappal az előtt tartozunk ő kmeeket praemonealny. Ezeket mindazáltal úgy értjük, hogyha mi vagy pedigh Maradékink azt az Homonnai Arenda summán kivől hátra maradt tizenkét száz forintot esztendőnkint meghadgyuk, ő kmeeknek is a Leleszi Conventben tett kötés szerint, minden haladék és pörpatvar nélkül, Modrát, Peticzét és Konczházát, praemissa, az mint mondánk, trium mensium praemonitione, magunknak vagy maradékinknek tartozzanak vissza bocsátany. Peticzéhez mindezáltal akkor se nyúlhassunk egyéb formán hanem ha azt a pénzt, mellyen Baros Ferencznétől két záloghos jobbágyunkat váltyák ki a Páterek maghokhoz, és a faluhoz applicállyák elsőbe letesszük éppen és egyszersmint. Együtt annak a majorsagnak és raita tett épületnek árrával, mellyet ott a Páterek maghok penzeken vettenek és készitettének.

Maghunkra vesszük pedigh és Maradékinkra, ezen megh nevezett Konczházi jószágunkban az evictionak is terhét, úgy hogy valamigh biria az Ungvári Collegium, mind addigh maghunk kölcségben és fáratsághán minden legitimus Impetitorok ellen készek legyünk a Societast benne megh oltalmazny. Ennek fölőtte Maghunk is Maradékinkal és Tisztviselőinkkel együtt minden szabad ususában bántás és háborghatás nélkül meghtartyuk a Pátereket benn

Másodsor, ez mi Unghvári Collegiumunkban lakozó Szerzetes személyeket is, több mi fundusunkon levő Jószágokkal együtt, maghunk

szárnya és oltalma alá vészük *modernis et futuris perpetuo temporibus*, ighérvén, arra magunkat, gyermekink és maradékink nevekkel is hogy minden *violentiától, injuriától, illetlenséghektől* ő kmeket személyünkben és Tisztviselőink által is megholtamazzuk. Ennek fölötté az Unghvári Iskolákban levő Deákokat is, akár köz s akár pedigh nemes renden levők legyenek, semmi illetlen veréssel, foghsággal vagy egyéb *vexatiokkal* nem bántjuk, s alattunk valókkal sem bántattjuk: Sőt, ha szintén mi-ben kapnák is őket, vagy vádolnák, a Páterek keze alá adattjuk minden haladék nélkül, hogy az iskoláknak *disciplinája* szerint bűnhődgyenek, és a *Praetendensek* is onnét várják *satisfactiójokat*. Ez rendelésünket pedigh, valamikor *Uy Tisztartót* választunk a várban, vagy pedigh *uj Birakat* a városban, mindenkor meghuyttattjuk és *publicaltattjuk*, csak az Iskoláknak *Pater Praefectusi* jutassák eszünkbe.

Annak fölötté, a melly négy négy öl fát A° 1616, die 20. Maji rendelt volt Istenben idvözült Atyánk Homonnára minden Iskolának külön külön való fütésére, azt mi is az Iskoláknak száma szerint meghordattjuk ió idején négy négy öllel Unghvárra és az Iskolák Udvarrára rakattjuk.

Tisztviselőinknek is meghparancsollyuk *efficaciter*, hogy ha mi Iskolánkon való tartozás kívántatik valamikor, székkal, paddal, ablakkal, ajtókkal, Kemnczével, azt az jószágbeli mester emberekkel végbe vitesség Unghvárrott is szintén úgy mint Homonnán volt az előtt.

Harmadszor mivel pedigh az Unghvári Collegium Majorház nélkül nem lehet honnét közel a várashoz a konyhára és legeltetésekre való szükségh meg legyen, és kert nélkül sem lehet, holott a fáradt elme nyha nyha megpihennyen, úgy ez két dologhra is gondunk lévén, ily rendelést teszünk, hogy a Majorházra és a szüretre való *préssölésre* is, a mi kerti szőlőnk lábájában az Ungh hidján kívül a minemü két szomszéd kertecske vagy az ő kmeke kerte mellett két felöl azt maghok pénzén vegyék meg ő kmeke és fordicsák az meghmondott major épületre.

Hogy pedigh hetetszaki mulatságokra is kertyek lehessen, arra deputallyuk az maghunk szighetkertyét, melly a Collegium ellenében vagon az Ungh vizének folyta között. Birja kmeke szent Isteni áldással és Ebbeli jó akaratunkért is Istent imádjon.

Negyedszer, a menny hel kívántatik a Collegiumnak és az Iskoláknak tághas fölállítására, együtt a jövőendő *Templum fundusával*, azt maghunk költségén megszerezszük és másuvá szállittjuk onnét a lakosokat, oda vetvén Gergely Deáknak is házát kertestől, udvarostól a vár felé, mell-

yen a Collegium szekér Kapujának kelly lenny hogy a közel való tűz is, kit Isten eltávolitasson a Collegium, Templum Iskolák épületének ne ártasson.

Ötödször szent Mihály napiától fogva szent Gyeörgy napigh, mint szintén egy városbeli ott lakó nemes vagy polgári rendben levő embernek, szabad legyen a Collegium Páter Rectorának vagy Vicejének, akkor szintén mikor akarja, mind bort mind sert, s mind pedig mézsert, czéghére alatt árulattny és privatim is a mint véli helyesebnek lenny, és a városnak egyéb hasznót hozó ighassághával is élny, minden obligatio nélkül, melly ő kme két a város terehviselésére legkisebb dologban is kötelezné.

Hatodszor ezért fundatioért, mellyet mind az mi boldogh emlékezetű Atyánk tett s mind pedig ezzel az épülettel együtt mi confertaltunk ő kmekek semmi kötelességheket vagy bizonyos szolgálatra való obligatiót és terhet, nem kívánunk maradékinkkal együtt sem a Collegiumtól sem pedig a Societástól itt avagy másutt. Megh elégyszünk bővön vele, ha ő kme a Szent Szerzetnek Regulái szerint, Mi érettünk, gyermekinkért, és Istenben réghen el nyughott Catholicus Eleinkért, mind most s mind ez után, mindennapi áldozattyokban a szent Oltárnál s egyéb naponkint való áhitatosságokban is Istent imádnak. Nagy iutalom gyanánt tartjuk azt is ez irat, ha mind ekkoráigh, úgy ezutánis praedikallások, gyónás hallgatások, és egyéb efféle idvösséghe munkájok által, a kösséghe Isteni félelemre tanityák, a nemes ifjusághnak kezek alatt való dicséretes fölnevelésével együtt, kiknek szivekbe, mighlen gyermeki elméjek hajlandóbbak, a deáki tudománnak trágyája alatt, csepppeghetik az Isteni félelmet is, melly mind hitünknek, s mind pedig keresztényi életünknek széke és veleje.

Hetedször, a külső, vagy belső ellenséghe miatt, kit az ió Isten ez után eltávoztasson, a Pátereknek Unghvárról ki kellyene bontakozni és Homonnáról is, ha kik ott resideálnak, in illő solo casu et nullo alio, az ő kmekek adott falukat, szőlőket, malmokat, majársághokat, öröghségheket és egyéb inghó bingó morhajokat, mint Patronusok, Conservatorok, úgy vesszük maghunknak és Maradékinknak kezéhez, hogy medio tempore, sem pusztítást, sem záloghitást, elideghenitést, avagy inscriptionalis Summára való adományt in toto, avagy in parte se maghunk se gyermekeink, se pedig más Succesoraink vagy alattunk levők ne tehessenek semmiképpen és ha mit effélét valaki

attentalna, ipso facto irritum és invalidum legyen mostani declaratióknk és szententiánk szerint, ne is tartozzának a Páterek semmi pénz letétel-lel annak maghokhoz váltásában mikor meghtérnek, hanem de piano et simplivi maghok által is, vigore praesentium dumtaxat és egygy szolgálha Biró által, reoccupálhassák mindjárt és bírassák szintén úgy mint az előtt.

Azt is hozzá vettyük, hogy mikor a háborúnak lecsendessége után ő kmekek visszatérnek, az mint hogy kívánnyokis vissza téréseket, akkor mingyárt, haladék, kár, pörpatvar és tétovázás nélkül, valamit kezünk-höz vettünk, mindeneket vissza eresztünk mind itt Unghvárott, s mind pedig másutt. Azért pedig a jövedelemért, kit a Páterek itthon nem lak-tában a Jóságból, majorságból, szőlőkől és malomból percipiálnának, akar menny esztendőre haladna is vissza térések, mikor osztán Isten vissza hozza ő kmekeket, többel ne tartozzunk egy esztendeigh való jövedelem-mel, az az, ezer hét száz forintnál kész pénzül, búzából pedig, borból és egyéb konyhához való majorsághból, annyival a mennyivel esztendeigh meg érhessék mind maghok tisztességesen, s mind pedig cseledgyek. A töb jóságbeli jövedelem ki az Páterek elmenetele után percipiáltatott, fordullyon a Collegium szőlő munkájára, szaporítására, és arra a tarto-zásra, melly a malom, csűr, kertek, és házak tayan minden esztendőben szünetlen szükségesekek.

Nyolczadszor mivel Nagykemenczen a Páterek faluiában, minek előt-te bírták ők volna azt, a mi eleink titulo inscriptionis, bizonyos somma pénz alatt, négy paraszt egész jobbágy hely fundust kötöttének két ud-vari szolgálj oknak, úgymint Bornemisza Mihálynak és Rác Pálnak, kiről asztán per defectum Seminis Homonnai Bálindra visszaszállott, és öt száz forintban uyonna inscribáltatott Tsisco Jánosnak Homonnai tisztartójának István deákkal, úgymint veivel együtt, mivel mondánk af-féle kötés is sok uraknak egy határon való egyenetlen dictálások mind káros s mind pedig akadályos, ez levelünk ereje által a Leleszi Fassionk után szabadsághot adunk a Pátereknek, hogy levetvén az inscripciónak summáját, ezt a négy jobbágy helyet vissza foglalhassák, maghok falu-jához applicalhassák és mint szintén a falunak többi részét, úgy ezt is a négy fundust, minden hozzá tartozó rétekkal, földekkal, jure perpetuo és pacifice bírassák. Ennek pedig a somma pénznek felvételére, maghunk Tisztartói által idejen akarjuk a ghazdákat, kik most bírják, Országunk törvénye szerint praemoneálny.

*Kilenczedször, hogy az mi progressust ő kegyelmek az lelki do-
logban Homonnán és annak szomszéd vidékin tett ekkoráigh, ez-
zel az Unghvári átköltözéssel együtt füstbe ne mennyen, az mint
az előtt sokszor, így most is ajánlyuk magunkat, hogy Homonnai
Parochiát, minden hozzá tartozó filialis Ecclesiákkal és mind ehez,
s mind pedigh azokhoz tartozó jövedelmivel, jóságival, mint
„legitimus Patronus” a Societasnak conferállyuk, és mint legitimus
Patronus, egyet értvén Egri püspök Urammal ő kegyelmével, mint
Odnariussal, jure perpetuo, é az mi részünkről, irrevocabiliter, az
Unghvári Collegium fundatiojához applicálljuk olly conditioval,
hogy mivel ő kegyelmek közül kettőnek vagy talán háromnak is, az
átköltözés utánnis Homonnán kelly állandóképpen resideálny, kik az
Unghvári Collegium jóságára, mely Homonna táján vagyon, gondot
visellyenek, azon munkával és úttal, mint a Homonnai Parochiának
gondgyát egygyütt az gyermekek iskoláival s mind pedigh az hozzá
aplikált filiális Ecclesiáknak adminisztratióját in spiritualibus et
temporalibus etiam vállallyák magokra, és jövedelmit is a Collegium
számára percipiállják esztendőnkint. Ebben mindazonáltal az ő ke-
gyelmek iotetszése legyen mind most, s mind ez után, salvo omni
jure et instituto Societatis, et personarum ejusdem, kit sem most,
sem ezután sértény semmiben nem akarunk, és ha időjártára négy öt
esztendő experientiája után vennék eszekbe Páterek, hogy ennek a
Parochiának adminisztratioja nem férne szerzettyek formaiához vagy
privilegiumihoz, szabad legyen mindenkor resignallyniok, és mégis
Egri püspök Urammal ő kegyelmével, és ő Kegyelme Succesorival is
tartozzunk ezt a resignatiot acceptalni.*

*Tizedszer, hogy tűzre való fából is esztendő által provisiója lehes-
sen a Collegiumnak, meghengedgyék a Pátereknek, hogy az Ung vizén
annyi fát ereszthessenek alá, a niviczkei erdőből és hegyek oldaliból, a
mennyi kívántatik. Hol pedig ez a praxis nem succedálna, akkor vagy
a Gherény erdőből vagy pedigh honnét maghoknak az városbeliek, és
nekünk is a Tisztartók provideálnak, ő kegyelmek is maghok barmán
szekerén, onnét tegyenek maghoknak minden tilalom nélkül eleghendő
provisiót. Migh pedigh ez az épület tart Ung- várott, egy Páternek tár-
sával, ki a matériának provisiójára és a munkások fizetésére is gondot
visellyen, a várbeli Tisztartónak asztalánál, tisztességes étele itala le-
gyen, és szállása is a várban rendeltessék.*

Noha pedig az egész épületnek terhét in cura materialium magunkra vettük, mind az által hogy specificályuk ighéretünket legbelőbbben is az apró kézi munkásnak kifizetésére esztendőnkint, mig ez épület tart, négy száz Magyar forintot adunk az Unghvári P. Rector kezébe, elkezdvén ez idén mingyárt P. Dobronikin ő kegyelmén, hogy ő is muladék nélkül elkezdhesse mingyárt a fundamentum és pincze ásást. Másodszor a kő, mész, viz, fövény, fa, téglá és egyéb tereh hordásra, szünetlen hat béres szekér leszen rendelve hat hat ökörrrel két béres legénnyel, és eggy pallér drabanttal együtt, kiknek fizetések, ételek, italok, ruházattok az Unghvári és Homonnai krainakról fogh meghjámi esztendőnkint. Hlyen forma leszen pedig mindezekben. Eggyik béres szekér Zaieczko, második Bankó, harmadik Belenszki, negyedik Verchevinai, ötödik Brenyo, hatodik Kopácz kraimk járásából leszen meg, a legenyekkel es azoknak fizetésekkel egygyütt. Ezen kivől ha mi szapora tereh hordás kívántatik töb szekeret is rendel az Unghvári Tisztartó. Azon hat krajna járásból deszkát, sindelyt, léczet, szarufát, kötés gherendát, állásokra és padlásokra való gherendát, molnárokat annyit adatunk, a mennyit az épületnek szüksége meg fog kívánni. Harmadszor, az épületnek csinos elrendezésére, intézésére és ighazgatására, ki a P. Rectortól fűghjön, maghunk kostyán és fizetésén tartjuk a jeszenei várunkbeli fundalo mestert, ki Jeszenőn helyben hagyván dolghának folyását, ehez az Unghvári épülethez is gyakorta tekintsen és vigyázzon a kő mivesek munkáira, kik közül ha ki nem jól viselné maghát keze és hatalma legyen rajta mind a város birájának, a Páter Rector requisitiojára, s mind pedig a Tisztartónak is ki egyebaránt is mind effélébe, s mind pedig egyéb szükségben is tartozik ez mi mostani tett rendelésünknek erejéből minden seghitséggel és Assistentiával lenny mikor kivannya az épületnek Páter Praefectusa. Ami pedig az kőmivesek, kőfaragók, ácsok, téglavetők, lakatosok, kovácsok, asztalosok, üvegj ártok és fazekosok fieztését illeti együtt a vassal és épülethez való szerszámmal, arra éppen a P. Rectornak és az fabrika Praefectusának leszen gondgya. Negyedszer, hogy a mészbe semmi fogyatkozás ne legyen, két falunkat az Ungh mentén, úgymint Pereczént és Rakovánt, ez mai naptól foghva mind egyéb munkáiktól fölszabadittjuk, és csak a mészkészítésre rendellyük. Ötödször a téghlaéghetésre való fát is ió idején és elegendőképpen meghhordattjuk, ghondot viseltetvén mind a

téghlakemenczére, s mind pedigh a téghla színre is, hogy valamiképen károsan meg ne rossadjanak.

Hozzá vettyük azt is hogyha medio tempore mig az épület el nem kezdődik, vagy az el nem végződik, Isten kiszólitana bennünket e világból, azon épületnek véghbe vitelére mind kedves házas társunkat Gróff Jakusith Anna Aszonyt, mind pedigh gyermekinket, maradékinkat, successorinkat együtt ezen pecsétes és kezünk Írásával megherősítettet levelünk által, per modum testamentarias dispositionis, ugyan mostan kötelezzük annak elvégzésére és per omnia köteleseknek lenni, Országhi Biróságunk sententiája által pronuciállyuk.

Hogy pedighlen ezen levelünknek meghmásolhatatlan ereje, jövendő időkbenis minden Repliciák és Prokatori Exceptiók ellen foghanatosb lehessen, ighérjük arra is maghunkat ezen Írásunk éréjével, hogy ugyan ezen mostan tett rendelésünket, minden elő számlált czikkeliben, készek leszünk nem csak valamellyik nemes Captalanban vagy Conventben is kedves házastársunkkal együtt föl valanunk, de azon kivöl a Collegium örökös fmdatiójára deputált falukra is, egyéb oda rendelt pertinentiákkal egygyütt, maghunk kölcséghén és fáradásghán, una cum jure Regio, ugyan Regius Consensust is akarunk szerezny királyi urunktól ő felséghetől, ki előtt minden Jussunknak és propietásunknak, excepto casu supra §. Hetedszer declarato, azon falukban és pertinentiakban, maghunk és minden gyermekeink, Item kedves házas társunk és minden utrisque sexus succesoraink nevekkel, plene et in perpetuum ellene mondany és renuciálni akarunk, az mint most mindgyárt és de facto ezen helyen ellene is mindünk és renuciálunk mint Isten Oltárára Szent Ignatius napján tett és bemutatót alamysnáknak, ajándékunknak. Vegye Isten kedves áldozatul be színye eleibe ez tőle vett Jovakból szakasztott adományt és szent Fíának vére hullásáért el törölvén büneinket. Elsőbbenis megh holt Eleinknek lelkeket és az után maghunkét, mikor az áldot óra el jön, édes házas társunkét, szerelmes gyermekeinkét, és minden utánnunk következő kedves maradékinkét a sok jámbor szerzetes emberek áldozatai és érdemes imátságghí után, méltóztassék az örök boldogsághnak hailékába be vinny. ÁMEN. Ha pedigh Succesoraink közül valaki, akár fiunk, leányunk, házas társunk akár pedigh atyánkfia, vagy lagatariusunk legyen az, a ki olly gonoszra vetemednék, hogy ez mi istenes és megért elmével tett rendelésünket, in parte, vagy in toto föl bontaná, vagy

holtunk után, ha úgy történnék totaliter véghbe nem akarná vinny, az élő Istennek örök átkát viselje testén, lelkén és se dolghaiban előmenetelt se pedigh személyében vagy maradékiban azon élő Istennek, és minden megdicsőült szentinek, soha semmi áldását ne érezze. AMEN. Actum Homonnae Saeculari Societatis Jesu. qui fuit reparatae salutis Millesimus Sexcentessimus Quadragesimus, ipso S. Patriarchhae et gloriosi Confessoris IGNATII Sacro die, qui fuit trigesimus primus et ultimus Julii.”

A HUNYADIAK VIDÉKÜNKÖN

1444-ben a csúfos vereséggel végződött várnai ütközet után, amelyben I. Ulászló király is odaveszett, az országos főkapitánnyá, majd a rendek által V. László kiskorúsága idejére kormányzóvá választott Hunyadi János szerezte meg Munkács várát és uradalmát. Erről a fehérvári káptalan oklevele így emlékezik: *„a káptalan ...megkapta Hedrehwara-i Lőrinc nádornak 1445 július 2-án kelt, teljes egészében közölt, Hwnyad-i János erdélyi vajda részére szóló oklevelét, melynek értelmében Isaka-i Miklós nádori emberrel kiküldte Waswary Balázs mestert, kanonoktársát, akik aug. 5-én kiszálltak a beregmegyei Mwnkach várához és a hozzá tartozó birtokokhoz: a Lathorcha mindkét partján fekvő Mwnkach, Deda, Janosy, Gwth, Gaath, Swethe, Kerepecz, Lwchka, Rakos, Iwany, Rwzkoch, Lahs, Kaydana, Loqua, Hobenthe, Presthالفالwa, Baardالفالwa, Egregywyfalw, Salfالwa, Sthanالفالwa, Kerepecz, Walachialis Hathmen, Zenthالفالwa, mindkét Dragobrathالفالwa, Hardanocz, Medenache, Kwsnycha és Kehezzke-hez és a szomszédok jelenlétében beiktatták azokba Hwnyad-i Jánost zálogjogon. Majd aug. 8-án Bereg városához szálltak és a szomszédok jelenlétében ott is elvégezték a beiktatást. Aug. 11-én Lampertzhaz városhoz mentek, ahol a beiktatás szintén a szomszédok jelenlétében történt. Ugyanez ment végbe aug. 14-én a beregmegyei Vary városánál. A beiktatás mindenütt zálogjogon történt és minden el-
lentmondás nélkül.”*

A törökverő főúr több alkalommal is megfordult itt, így többek között 1446. február 9-én, amikor új szerzeményét, a munkácsi várát is felkereste. Egy nappal korábbról, február 8-ról, Szent Dorottya napjáról (pontosabban az azt követő negyedik vasárnapról) keltezett az az oklevél, amelyben Hunyadi János a munkácsi uradalomhoz tartozó Lampertszásza mezőváros „magyar szabóczéhének” kiváltságlevelét megerősítette. A kiváltságlevelet több alkalommal is megerősítették, így II. Lajos király (1523), Lorántffy Zsuzsanna (1653), illetve I. Leopold

(1682). Az eredeti, függőpecsétetes kiváltságlevellek az 1657-es lengyel betörés során elpusztultak, ezek pótlására készült el a privilégium magyar nyelvű fordítása Lorántffy Zsuzsanna kancelláriáján. Az okmány külső oldalára ezért került az alábbi megjegyzés: „Lajos király eő felsége Donatiója a Beregszászi szabó czéhnek, mely a lengyeljáraskor (1657) elveszvé az originále, az párja in omnibus punctis ez. Debitoria descripta A. 1661. Joaones Szabó senior f I. Stephanes Szabó den. 10.”:

„Mi Lajos király Istennek kegyelmességéből Magyarországnak és Csehországnak királya sat. Adjuk mindeneknek tudtára, a kiknek illik a mi levelünknek rendiben, megjelentvén: Hogy a mi városunkban Beregszászban lakozó minden szabómestereknek részekre és személyekre, kik minékünk hiv jobbágyaink, Hozák mi elünkben a Tekintetes Ngos Ur Hunyady János régenten erdélyi Vajda, Szászoknak és Thömös vármegye fő Ispánnyának levelét kiterjedett papirosra írottat, bizonyos szabadságok felől, mely szabadságot a megnevezett Vajda ur ezeknek a szabómestereknek és minden szabóknak, a kik időszerint a mi városunkban Beregszászban laknak, adott vala, az ő maga pecséte alatt, könyörögvén mi felségünknek ezeknek a szabómestereknek képében és személyében, hogy mi azt a levelet és mindeneket, a melyek azokban volnának erősek-ké és kedvesekké tennénk, és hogy a mi privilégiumunkkal ígéről ígére azt beiratnók és minden szabómestereknek számokra úgy megerősíténénk, hogy minden időben élhetnének vele. Mely szabad levelnek tenora ekképen vagyon:

„Mi Hunyady János, Erdélyországnak vajdája, a Szászoknak és Tömösvármegyének fő Ispánja, etc. Adjuk mindeneknek tudtokra, a kik a mi levelünket látják, hogy mind az mi jámbor jobbágyainknak, Lompertszászon lakó Szabó András mesternek alázatos könyörgésére s mind pedig a mi kiváltképen való jóakaratumkból és kegyelmünkből a szabómestereknek és minden szabóknak, a kik Lompertszászban laknak, adtuk az ide alá megiratott szabadságokra való erőt és tehetséget, a mellyel élhessenek és örülhessenek.

I. Hogy valamely időn a vagy a legények és szolgák vagy az idegen szabók ő közikben akarnának állani, és ő közöttök művelni kellenének, és a mesterségnek méltóságát akarnák megnyerni, ez illetén emberek elébb próbamüvet remeket adjanak be a czéhben, kiki az 5 mestersége szerint valót, aval együtt huszonöt pénzt tegyen le 4 czéh szükségére, abban levő minden foyatkozást is pénzre büntessenek.

II. A köszönő pohár, a mellyel tartozzék a czéhnek, két köböl bor és négy fazék ételből készíttetett legyen.

III. A mesterasztalra nyolcz köböl bort és mindannyi étket kell szerezni és készíteni, a mennyi elégséges és tisztességes legyen, mindazokkal együtt, a melyek ahoz tartozandók.

IV. A két czéhmestereknek és Dékánoknak, a kikel közéjük választanak esztendőről esztendőre, két nadrágot és két kéztyüt adni tartozzanak.

V. Szolgamesterséget peniglen hittell két esztendeig kell viselni, senkinek peniglen az ó mesterségét nem szabad sem pénzen sem ajándékon más ilyennek eladni.

VI. Hogy egy bíró is akárminemü mesterségek szerint való esetekben és vétkekben törvényt ne tehessen, de csak az ő Dékánoknak, kiket esztendőnkint választanak, lehessen erre hatalmok.

VII. Akarjuk és ezt végeztük, hogy teljeséggel senki az idegen szabók közül akárminemü készruhát öközöttök ebben a mi városunkban semmi időben el ne adhasson.

VIII. Ha peniglen idegen szabót a városban hallanak, hogy kontárkodik az Czéh szabadsága ellen, arra legyen hatalmok a szabóknak, hogy efféle titkon művelő kontár szabót szabadon megfoghassák és a művet tőle, a mit körülötte kaphatnak, elvehessék, a mely elvett művek fele a Czéh, fele peniglen a bíróé legyen, a Magistratus is peniglen tartozzék nekik, ha kívántatik, segítséggel lenni.

IX. Ha valaki az ó közülök való mesterembert azzal kárhoztatná, hogy a kezébe adott posztót a vagy egyéb matériát a köntösbe mind bele nem csinálta volna, hanem annak valami részét eltagadta volna s magának hagyta volna, az ilyen köntöst a czéh elébe kell vinni, és hogyha a mesteremberek egészben benne találják a köntösben a matériát, a minta szabó kezébe adták, a méltatlan való kárhoztatásért a köntös, akárminemü legyen az, ketté metszessék, a melynek fele a ezéhé, fele peniglen a bíróé. Ha peniglen a szabómesteremberben találtatik a fogyatkozás, érdeme szerint megbüntettessék, a köntös helyébe is másat ahoz hasonlót állasson.

X. Ha valamelly szabónak művet visznek és hogyha hamar meg nem csinálhatja, azonban nem győzvénn várni, más szabóhoz vinnék, nem szabad más mesterembernek amaz elsőnek akarátja ellen felfogadni, ha ez elébbi mesterember elébb biztatta, megmérséklette, megszabta, de ha csak megkrétázta volna is.

XI. Senkinek nem szabad a más mesterember legényét feljebb való fizetésre elhívni, miglen az ő urának kell szolgálatja.

XII. A czéh táblája egy köből bor büntetéssel jár, a ki azt negligálja, teljességgel elmulatja, megbüntettetik az egy köből borral (dénár 25), a mely nyolcz itcze bort teszen a czéhnek rendtartása szerint. A ki peniglen ha szintén az órára be nem érkezik is, mindazonáltal ha idő múltára leszen is, ugyan bemegyén és a gyülekezetben bemutatja magát, az ilyenkor csak egy pint borral bünteltetik.

XIII. Ha a czéh mesterek a szolgálaraestereket zálogért elküldik, zálogot nem adnak, sőt még kezökből is kiveszik, czéhbüntetésen maradnak, afféle engedetlen emberek.

XIV. A ki a czéh asztalánál önnön magát rendetlenül viseli, illendőképen cselekedete szerint szokott büntetéssel megbüntettetik.

XV. Senkinek nem szabad lakadalom napjának kivüle semmi kész ruhát idegentől nyereségre a városban megvenni. Ha valaki a vásári műves szabók közül legényt akar fogadni, a jó legénynek egy esztendőre két vég abát szabad adni, annak felette közvásárban az uraéval együtt két nadrágot magának is kivihet s árulhat, szabad sokadalomban pedig mind annyit, a mennyire érkezik.

XVI. Ha valaki inast akar megfogadni, két hétnél tovább szegődetlen nem szabad tartani; az éves inast három évre fogadhatni meg; az inasnak megszegődésében két mesterembereknek kell jelen lenni, ezeknek illendő gazdaskodással tartozik a mester ember, az inas is peniglen ezeknek egy pint borral tartozik. A mesterember peniglen az inasnak tartozik három esztendőre egy köz incser mentével, egy abadolmánnyal, egy abanadrággal, egy süveggel minden esztendőről esztendőre két lábravalót, 2 inget és sarut illendőképen adni; a mely inas peniglen magát fizetésért tartatja, az olyatén inast két esztendőre is megfogadhatják, az illyennek a mesterember semmi öltözettel nem tartozik, hanem csak hogy eledelével tartsa és szorgalmasan tanítsa. A mi időn osztán apródesztendeit eltölti, tartozik az ura felszabadítani, levelet nekiadni, az inas peniglen a felszabadításban tartozik a czéh mestereknek 2 tál étket, 1 pecsenyét, 1 köből bort, és a levél pecsételésére 40 pénzt adni. Mely e felül megnevezett szabadságoknak neveit minden részeiben donálunk és adunk, e mi jelen való levelünknek eréjével minden koron felbomolhatatlanképen. Ez is hozátévé: Hogy valakik a szabók körül ez ellen a szabóknak szabadságukban ellent tartana és ellene törekednék, tehát három ghirán maradjon az Dékánjoknak, min-

den ghirát négy aranyforinton számlálván. Költe levél a mi városunkban Váriban. Szent Dorottya nap után való negyedik vasárnap. Christus születése után ezer négyszáz negyvenhat esztendőben.”

Mi annak okáért kegyelmesen meghallgatván a felül megíratott szabókért mi felségünknek nyújtott suplicationiót, ez megnevezett régi urnak János Vajdának levelét, mely semmi résziben nem kétséges, hanem bizonyos, vétek és gyámság nélkül vagyon, a mi jelenlevő privilégiumunkkal, ígéről ígere minden csonkítás és öregbés nélkül minden részeiben és articulusbiban (miért hogy törvény szerint való levél és az igazsággal nem ellenkezik) mi is acceptálunk, javallunk, megerősítünk minden időre ezzel a mi titkos pecsétünknek erejével és bizonyosságával, melylyel úgy mint Magyarországnak királya élünk. Ezt kirekesztvén, Hogy a szabad sokadalmoknak idején, melyek a mi városunkban Beregszászban esztendőként szoktanak lenni, minden vásári műves szabóknak és idegeneknek szabad legyen a mi levelünknek erejével akárminemű kész ruhát a mi városunkban Beregszászban szabadon és minden bántás nélkül bevinni és mindaddig árulni, míg a sokadalomnak napja tart. Ez levél költ Budán, Szent János apostol ünnepében, Christus születése után ezeröttszáz huszonhárom esztendőben, a mi birodalmunknak nyolczadik esztendejében.”

Hasonló kiváltságlevéllel bírt a munkácsi szabócéh is, amelynek záradékát Lorántffy Zsuzsanna eképpen hagyta jóvá: „*Nos Susanna Lorántffy, stb. — Nos itaque premissara praefatorum sartorum supplicationem, clementer exauditam et faventer admissam, literas eorundem czechales seu privilegiales, in orainibus punctis et clausulis, ratas, gratas et acceptas habentes, literis hisoe nostris confirmationalibus inseri et inseribi voluimus et fecimus, hoc addito: Hogyha oly kontárokat találunk városunkban, kik czéhekkal egyet nem értenének: valahol kaphatják, (excipiálván az nemeseket) captivalván, minden műszereket elvehessék és több mesterembereknek tartások szerint feloszthassák. — Prout inserimus, inscribimus et confirmamus praesentes. In eujus rei memoriám praesentes literas nostras praefati oppidi nostri Munkacziensis sartoribus, jpsorumque haeredibus et posteritintibus universis clementer dando duximus et ooncedendas. Dátum in arce nostra Munkacziensi, die 15. mensis Januarii. A 1653. Susanna Lorántffy, mp.”*

Hunyadinak Nándorfehérvár védelmét követő halála után felesége, Szilágyi Erzsébet birtokolta a vidéket. A nagyasszony Vajdahunyad

várából intézte a birtok ügyeit, s mondhatni, sikerrel. Bereg megyében személyesen is megfordult, mint az 1466-ban kelt okleveléből is kitűnik, amelyben arról írt, hogy „*Munkácsra azért jött, hogy az e várhoz tartozó jószágot megszemlélje s alattvalóinak elnyomottnak talált sorsán könynyítsen*”. Szilágyi Erzsébet személyesen járt el birtokai, így Munkács ügyében, amikor összeütközésbe került a szomszédos Dolhay családdal. Ezzel a perrel foglalkozik Mátyás király egyik 1463. január 3-án, Budán kelt oklevele: „*Mátyás király Bereg megye hatóságához (Egidio de Charnauoda, Nicolao de Nagbegan et Andree de Lonya és a szolgabírákhoz). Édesanyjának, Erzsébetnek a nevében jelentették előtte, hogy jöllehet a beregmegyei Munkacz várának és városának a lakói régtől fogva és mindig szabadon használták a makkos erdőket Munkacz várártól kezdve egészen Oroszország határáig és a Sugopatakig, mégis most, aminek még nem múlt el esztendeje, Iluswa-i Karacson László a király anyjának, Erzsébetnek a Lamperthaza, Berec, Wary, Wyfalw, Deda és Janosy nevű városaiban lakó népeinek összes disznóit, amelyeket azok hízalás céljából hajtottak Munkacz várának tartozékaiba, éjnek idején rablók módjára rátörve a pásztorokra, azokat a disznóikkal együtt a saját Iluswa nevű birtokára hajtotta és ott az összes disznók után tizedet szedett, sőt tizedet szedett mindazok disznaiból, akik csak disznóikat - régi szokás szerint - hízalás céljából odahajtották, amivel 1200 arany forintnyi kárt okozott. - Jöllehet az ilyen ügyekben való döntést Bereg megye comesére vagy vicecomesére kellene bízni, de mert azok Erzsébetnek, az ő anyjának familiarisai, azért nem illett az ügyet rájuk bízni, hanem azt a címzettek útján akarja elintéztetni. Mivel az ilyen hatalmaskodásokat: erdők elfoglalását, disznók utáni tizedszedést stb. nem hagyhatja büntetlenül, azért meghagyja a címzettnek, hívják egybe proclamata congregatio generalis útján egy általuk meghatározott terminusra Munkacz várának és városának összes szomszédait és a megye többi nemeseit és vegyék ki tőlük eskü alatt a vallomást a királyi ember (Simone vel Thoma aut Michaele sin Bricito de Posahaza, akit a királyi curiából külön e célra küld ki) és a leleszi konvent testimoniumának a jelenlétében, miután egy főszolgabíró nyolc nappal előbb saját birtokrészeiken meghívta a feleket, arra nézve, hogy a fenti bejelentés igaz-e. Ha a vallomásokból megtudják, hogy Iluswa-i Karacson László valóban elfoglalta Erzsébet kezéből a nevezett erdőket, tizedet szedett az ottani összes disznókból és 1200 arany forintnyi kárt okozott, akkor nem várva be újabb utasítást,*

kivétvén előbb azokból a nevezett Iluswa-i Karacson Lászlót, vezessék be újra azokba édesanyját: Erzsébetet és védjék meg őt azokban minden jogtalan támadóval, különösen pedig a nevezett Lászlóval szemben, majd a hatalmaskodás és az 1200 forintnyi károkozás miatt a királyi ember a leleszi konvent testimoniuma jelenlétében idézze meg Iluswa-i Lászlót Erzsébettel szemben Szent György nyolcadára (máj.1.) a királyi személyes jelenlét elé, jelezvén előtte, hogy akár megjelenik Minderől a címzettek és a konvent is küldjön a jelzett nyolcadra jelentést.

Szilágyi Erzsébet halála után a terjedelmes Hunyadi-birtokokat Mátyás király 1484-ben kelt iratában fiának, Corvin János lipői hercegnek adományozta. Mátyás halála után Corvin János megpróbálta megszerezni a trónt, de a csontmezei csatában vereséget szenvedett. Birtokainak jelentős részét a rokon családok kaparintották meg. A még Mátyás király által elvett besztercebányai bányák kárpótlásaként Corvin a munkácsi uradalmat Csáktornyai Ernuszt Zsigmond pécsi püspöknek, kincstartónak engedte át.

A munkácsi uradalom számos szálon kapcsolódott a szomszéd birtokos Dolhay családhoz. A Dolhay család már a XV. században vagyos birtokos volt Bereg vármegyében, ahol Dolhay Ambrus ősi családi birtokai mellé a török elleni csatákban tanúsított hősiességéért Hunyadi János kormányzótól a Bereg megyei Kereczke és Kusnica községeket kapta adományul. Dolhay Ambrus igen hosszú életpályát futott be, hiszen az okmányok még 1470-ben is említették. 1465-ben beiktatták Mojszin helység birtokába, 1466-ban elvesztette Kereczkét és Kusnicát, ugyanakkor visszakapta Makarja és Sarkad falut, illetve Románpataka pusztát. Fiait, Dolhay Demetert, Györgyöt, Lászlót, Jánost, Miklóst és Pétert Mátyás király utasítására a leleszi konvent 1463-ban iktatta be az új birtokokba.

A korabeli okmányokban igen gyakran olvashatunk a család tagjainak rokonaik, illetve a szomszédos birtokosok ellen elkövetett hatalmaskodásokról. Így például Leordinai Orda Mihály 1471-ben elfoglalta a korábban Dolhay Ambrusnak átengedett dolhai, zádnyai és bronkai részjóságokat, illetve a dolhai udvarházat, majd 600 aranyért eladta azokat Ilosvay Lászlónak és Zirmay Flórisnak. Mátyás király az említett hatalmaskodás elkövetőit fővesztésre ítélte. Leordinai és az ügyben szintén érintett Petrovay Mihály (*Dolhay Bogdán fia*) kiegyeztek rokonukkal, Dolhay Ambrussal és fejük váltságául átengedték neki dolhai,

bronkai, zádnyai és rozsályai birtokaikat, amelyekbe Mátyás király parancsára 1471-ben az új tulajdonost be is iktatták.

Az említett Petrovay Mihály a harcmezőn többször is kitüntette magát. 1467-ben rokonaival együtt elkísérte Mátyás királyt moldvai hadjáratára. Ennek során, István vajda csapatai lest vetettek a királyi seregnek és december 15-én éjjel megtámadták a felkészületlen magyarokat. Petrovay és rokonai testükkel védték a sebesült királyt, amelynek jutalmául a király 1469. szeptember 17-én kelt oklevelével mind magukat, mind pedig birtokaikat kivette a máramarosi főispán, az alispán és szolgabírák fennhatósága alól személyükre, perbe kizárólag a király személyes jelenléte esetén, a nádor és az országbíró ítélőszéke elé lehetett megidézni őket. Ezt a kiváltságot egészen 1650-ig élvezte a család, ekkor az erdélyi országgyűlés eltörölte.

Dolhay Szaniszló halála után fiainak Mihálynak és Ambrusnak igencsak meggyűlt a baja a munkácsi uradalommal. Mivel megunták az állandó hadakozást a vár kapitányaival, beregmegyei birtokaikat, Sarkadot, Makarját és Románpatakot 1451-ben elcserélték Hunyadi János kormányzóval, Munkács urával Kereckére és Kusnicára. Ezáltal a család birtokai egy tömbbe kerültek. Bár minden szabályosan történt, a beiktatásra is ellentmondás nélkül került sor, Szilágyi Erzsébet, Hunyadi özvegye 1466-ban pert indított Guthy Országh Mihály nádor ítélőszéke előtt, azzal, hogy az említett csere kérdésében sem ő, sem pedig fia véleményét nem kérték ki. *(A király anyja nevében Peczel-i Benedek nádori ügyvédvalló levéllel vizkereszt nyolcadán (jan.13.) megjelenve előadta, hogy Ulászló lengyel király halála után Dolha-i Ambrus a Mwkach várhoz tartozó beregmegyei Kereczky és Kwsnycza birtokokat elfoglalta és azokat hatalmasul ma is birtokolja, ennek bizonyítására bemutatta a leleszi konvent vizsgálatról szóló oklevelét, mire az alperes Ambrus nevében a leleszi konvent ügyvédvalló oklevelével megjelent Kerepecz-i János azt válaszolta, hogy az alperes Kereczky és Kwsnycza birtokokat nem foglalta el és bírja hatalmasul, mert azok őt és testvérét Mihályt okleveleik alapján megilletik és bemutatta Hunyadi János kormányzó 1450 jan.30-án és a leleszi konvent 1451 márc.13-án kelt, tartalmilag átírt okleveleit, ami után, minthogy a felek ítéletet kértek, azzal az indoklással, hogy jóllehet János kormányzó Ambrussal és Mihállyal cserére lépett és a nemesek kötelezték magukat, hogy őt a birtokokban megoltalmazzák, Ambrust és Mihályt a kormányzó parancsára a leleszi konvent be is vezette Kereczky és*

Kwsnycza birtokokban, de mivel a király anyja: Erzsébet 1464-ben a Vitus és Modestus ünnepe utáni vasárnap körül (jún.17.) Budán ő előtte panaszt tett és miután a fentiek alapján nyilvánvaló, hogy az adománylevélben nincs említés arról, hogy ő vagy a kormányzó valamelyik fia beleegyezését adta volna az oklevélben foglalt birtokcseréhez, továbbá a kormányzó őt és utódait nem kötelezhette arra, hogy ami az adománylevélben kifejezésre van juttatva, hogy ha a kormányzó vagy utódai Ambrust és Mihályt a fenti birtokokban nem tudják megtartani, akkor ő vagy utódai tartoznak Ambrus és Mihály birtokait visszaadni, az elévülései határidőn belül nekik, főleg a király anyjának, akinek neve az adománylevélben meg sincs említve, a birtokokat visszavehetik, azért a bíróságban vele együtt lévő bárókkal és nemesekkel együtt úgy határoz, hogy Kereczky és Kwsnycza birtokokat a Mwkach várhoz való visszacsatolás végett Erzsébetnek visszaítéli, Makarya, Sarkad birtokokat és Romanpathaka prediumot Mwkach vártól elvéve Dolha-i Szaniszló fiainak: Ambrusnak és Mihálynak ítéli vissza és elrendeli, hogy (...) János, Pakon-i László, Maglod-i János, Myhaldy-i János, Fyldeak-i Gál a királyi kuriából kiküldött királyi emberek valamelyike Kereczky és Kwsnycza birtokokba iktassa vissza a király anyját: Erzsébetet és csatolja vissza Mwkacz várhoz és arról Szent Mihály nyolcadára (okt.6.) tegyen jelentést. -- DL 16756, kelt 1466. Március 27.). A nádori szék utasította a Dolhayakat, hogy a két községet adják vissza korábbi tulajdonosuknak (Sarkadot, Makarját és Románpatakot ők is visszakapták) Az ügyben a végső szót Mátyás király mondta ki, aki 1471-ben megerősítette apja cserelevelét.

A Dolhayak állandó viszályban voltak rokonaikkal, a velük a jánosvajdalfalvi János vajda-féle örökségben osztályos családdal. Ennek egyik áldozata lett 1465-ben Szarvaszói Gerhes Ostást, akit állítólag Dolhay Ambrus folytatott a Tiszába. A vizsgálatot követően Mátyás király vagyonvesztésre ítélte Dolhayt, birtokait pedig édesanyjának, Szilágyi Erzsébetnek adományozta. Mivel mindhárom elrendelt beiktatásnál az egykori tulajdonos ellentmondott, Szilágyi Erzsébet nem lett Dolha, Zádnya, Bronka, Kerecke, Kusnica, Rókamező tulajdonosa. Később Szilágyi Erzsébet maga (valószínűleg fia közbenjárására) visszaadományozta Dolhay Ambrusnak és utódainak a fent említett birtokokat. Sőt a király utasította a megyék előljáróit, többek között Kinizsi Pál máramarosi főispánt, hogy a családot javaiban ne háborgassák, sőt mindenki ellen megoltalmazzák.

Dolhay Ambrus tovább bővíti a család birtokait, így 400 aranyforintért megvásárolta a Bilkey, Lipcsey és Gorzó családoktól Ökörmező, Kelecsény, Repinye és Vízköz (ma Szolyma) községeket. Az ország előtti érdemeinek elismeréseként 1454-ben Hunyadi János kormányzó közbenjárására V. László király módosította Bereg és Máramaros vármegyék határait úgy, hogy Dolhay birtokai (*Dolha és a Borzsa völgye*) az utóbbiba kerültek át (a többi családi birtok amúgy is Máramarosban feküdt).

1460-ban Szapolyai Imre kincstartó közbenjárására Mátyás király engedélyezi, hogy Dolhay Ambrus egy kőházat építtethessen a saját birtokán, oda, ahová kívánja. Dolhay az 1460-ban engedélyezett kőház helyett várat építtetett, ezt azonban az 1471. évi országgyűlés rendelete alapján lerombolták. A király, hogy újabb házat építtessen, elengedte a következő évi adók befizetését.

A másik, a Hunyadiakkal közvetlen kapcsolatban lévő familia, a Perényiek ún. terebesi ága. Perényi (III.) István 1432-től főasztalnokmesterként szolgált a királyi udvarban, s mint ilyen egyike volt az ország zászlósurainak. A király megbízásából 1464-ben aláírta a Frigyes császárral kötött békét, amelynek értelmében a császár visszaszolgáltatta a nála lévő Szent Koronát, viszont ennek fejében Mátyás gyermektelen halála esetére biztosította a maga és utódai számára a magyar trónt. 1571-ben Mátyás király önkényuralma ellen Vitéz János esztergomi érsek, Janus Pannonius pécsi püspök vezetésével az ország előkelői köztük Perényi István főasztalnokmester is összeesküvést szöttek, amelynek célja a király trónfosztása volt. Magyar királlyá Jagelló Kázmér herceget, Zsigmond király és császár unokáját szemelték ki, aki egy kisebb sereggel indult Magyarországra. A herceg október 29-én érkezett Sáros várába, ahol csak Rozgonyi Rajnald, Perényi István és néhány felvidéki nemes várta. A herceg kisebb csatározások után Nyitrára vonult vissza, majd elhagyta az országot. Mátyás király vasszigorral sújtott le az összeesküvőkre Perényi István birtokainak többségét elkobozta. Csupán II. Ulászló uralkodása idején kapták vissza a Perényiek birtokaikat.

Hogy a nagy humanista uralkodó tettei, harcai még elevenebb emlékként éljenek ezen a vidéken a XVI. században, amikor a török marcanolta az országot és a kevély németek sanyargatták, annak másik fényes bizonyítéka a „*Históriás ének a felséges Mátyás királynak a nagyságos*

Hunyadi János fiának jeles viselt dolgairól, életiről, vitézségiről, végre az ő e világból való kimúlásáról”.

Görcsöni Ambrus diák Homonnai Drugeth Gáspár lantosa, majd a munkácsi vár gondnoka volt. Históriais énekét 1567-1568-ban szerezte, de munkája befejezetlen maradt, mert Mátyás életét és harcait csak Bécs bevételéig (1485) írta meg. A költemény azonban így is elég terjedelmes. Négy részből, 737 négysoros versszakból áll.

A bevezetésben Árpáddal kezdve megemlíti a Mátyás uralkodása előtt élt jelentősebb királyokat, dicséri tetteiket, majd így ír:

„Íme csudám ezen nekem nagy vagyon.
Királyoknak mely krónikájok vagyon,
Énekekben hadok írván megvagyon,
Nevek, dicséretetek nálunk nagy vagyon.
Tartozunk mi annak több dicsérettel,
Kinek élünk isten után nevével,
Dicsekedünk mi jó fejedelmünkkel,
János vajdával, fiával Mátyással.
Én nem hallok oly jó énekszerzést,
Kik előhoznák jó fejedelmünket,
Mátyás királt régi jó vezérünket,
Elfelejtettük mi jóltett emberünket.
Rendszerint megmondom ő eredetit.
Nemzetiben fundamentum kezdetit,
Nagy szegínységből felemelkedésit,
Mátyás királnak megmondom dolgait.”

Aztán szépen versbe szedi a Hunyadi-legendát a gyűrűvel és a hólóval, Hunyadi János felemelkedését, dicső harcait: a rigómezei csatát, Nándorféhevár ostromát. Eleven és szemléletes a stílusa, amikor a döntő ostromról szól:

„Veszedelem, öldöklő oly nagy vala.
Két fél lövéstül ugyan és omol vala.
Hátul törököket vágják ostromra,
Lövik, vágják egymást úgy hajtják vala.

Oly nagy sűrűn az falt mind körül hágják.
Lajtorjákat serínekednek, támasztják.

Az sok horgot törésnek felakasztják,
Kin pogányok sűrűn az kőfált hágják.

Döntenek fokról követ, forralt faggyat,
Gerendákat fokról nyakokba hánnak.
Lajtorjákról hullanak törökök halnak.
Ha egy esik, ketten helyébe hágnak.”

(Akárcsak az egri vár ostromát látnánk, mintha csak valamelyik török által ostromolt várnak személyesen is a védője lett volna a költő.)

Ezután rendre versbe szedi Hunyadi János halálát, Hunyadi László kegyetlen kivégzésének történetét és Mátyás királlyá választását:

„Ím a község felrohant, az kiálts
Legyen vajda fia Mátyás királlyá.
Lám atyja is jól szolgált ez országba,
Ki ellent szól meghaljon ez órában:”

„Tőnek nagy zendülést, felkiáltanak,
Úristennek nagy hálákat adának.
Sok harangok, dobok, trombiták zúgnak,
Álgyú, tarack, szakálasok ropognak.

Vígan Mátyást királyoknak kiálták,
Hítlen urak Buda varát megadák,
Mátyás király számára elfoglalák,
Szilágyit benn gubernátorul hagyák.”

Elmondja, hogyan fékezte meg Mátyás a széthúzó, marakodó nemesség hatalmát, megénekli a király győztes hadjáratait, harcait a törökökkel, az ország biztonságának megszilárdítását:

„Hazába Szerémség lakik békével,
Nagy vitézül török nem mehet végekben,
Végek bíznak Mátyás vitézségében,
Mert hada kész, mint húzott íj kezében..”

„Igaz ítéletet tétet mindenek,
Nincsen választása ott személinek.
Nagy szép móddal mindenek megbékélnek.
Nagy háborúk mind lecsendesedének.”

„Mindenben nagy szerencséje királynak.
Gazdagsággal bányák nyilatkoznak.
Bányászok nagy sok aranyat találnak,
Hogy nem idejükben több királyoknak.

Az bornak, búzának böcsl nem vala,
Mindenféle barom megsokasula.
Pároknek is sok aranypénzek vala,
Só fejér, és vas is sikeres vala.”

Versbe szedi, hogyan szerezte vissza Mátyás a koronát, miként indított hadjáratot Csehország, Szilézia és Ausztria ellen. Helyenként megrajzolja a király jellemvonásait, különösen színesen írja le, hogyan fogadta Mátyás a külföldi követeket. Ilyenkor megcsillan művében a humor is.

Amikor a velencei követektől egy nagy „kristálypohár széket” kapott ajándékba, meg sem köszönte, hiába beszéltek róla az ajándékozók nagy ékesszólással. Oldalra tétette, és két ifjú szolgáljának odasúgta, hogy tegyenek úgy, mintha valamin összevesztek volna. Az ifjak egymás torkának ugrottak, és látszólag véletlenül feldöntötték a pohárszéket. A kristály összetört:

„Király szóla, az cserepet kivetnék:
Törött állat, cserepe sem jó ennek.”

Helyére szép arany kupákat raktak, s amikor az ifjak véletlenül ezt is ledöntötték:

„Király szóla, kupák felszedetnének;
Noha törött, cserepe is jó ennek.”

A velenceiek megértették, hogy a királynak nem kell „iveg ajándék”. Másképpen jártak a török követek:

„Törökök mind szép renddel megállának,
Fejek hajtva sok szép jót mutatának.
Szóla az uraknak, hogy hallgassanak,
Ő ne lenne oka ha romlanának.

Ottan csauz követség elkezdé,
Győzhetetlenek az császárt nevezé.
Csauzt megriaszta, másutt kezdené.
„Igazat mond, mert azt nem izenhetél”

Renddel követséget meg azon kezdé,
Király megharagvék, igen riasztá.
Medve módra szeme vérben fordula,
Ajakát harapá, vére csordula.

Rajta, csauz látá, ugyan elhala,
Többet az királynak szólni sem tuda.
Nadrágából meleg, sós víz fakada,
Más dolgát is ő lebocsáttá vala.”

Ez az erős akaratú, hódító hadvezér foglalta el Bécs városát.

Görcsöni Ambrus valami oknál fogva nem fejezhette be a munkáját, mert Mátyás tetteit csupán Bécs bevételéig énekelte meg. Miért maradhatott félbe a műve? Nem tudjuk. Azt tudjuk viszont, hogy munkája nagy népszerűségnek örvendett, mert még ebben a században, a XVI.-ban, öt kiadást ért meg. Görcsöni krónikáját nyomban ketten is folytatták. Az egyik Ilosvai Selymes Péter, a Perényiek lantosa volt, aki feltehetőleg személyesen is ismerhette Ambrus deákot. Az ő munkája azonban kiadatlanul maradt. A história másik folytatója, Bogáti Fazekas Miklós tordai tanító a kiadó megrendelésére fejezte be a históriát. Az ő műve Ambrus deák munkájával egybekötve jelent meg.

De vajon ki lehetett maga Görcsöni Ambrus? Vezetéknevét pontosan nem ismeri az irodalomtörténet, mert a Görcsöni név irodalomtörténeti közmegegyezéssel született. Önmagát a szerző költeményének versfőiben AMBROSIVS LITERATVS DE GERCIEN-nek nevezi. Ambrus deák nem származhatott „Görcsön”-ből, mert ilyen helység sehhol nincs. De ha feltételezzük azt, hogy Ambrus deák – mivel a Homonnaiak lan-

tosa volt, s majdnem a munkácsi vár gondnoka lett – a vidékünkről is származhatott, akárcsak Ilosvai - akkor a nevében szereplő helységet jelölő szót inkább olvashatjuk „Dercénnek”, mint „Görcsön”-nek. Dercén éppen Munkács mellett van, feltételezhető tehát, Ambrus deák valójában derceni származású lehetett (A Dézsi Lajos szerkesztette Magyar Történelmi Életrajzok című 1912-ben megjelent kiadvány így ír róla: „*A Szerző életéről is keveset tudunk. Nevét a versfejekből tudjuk, valamint azt is, hogy Ungváron (in Hungvar) írta művét és urának, Drugeth Gáspárnak (a nevickei vár urának, nagy mecénásnak és rablólovagnak) ajánlotta. Neve egy kelet nélküli tanúvallomásban is szerepel, mint a Homonnai Drugeth servitora vagy szolgálója, s azt vallja, hogy hallotta, mikor Csicsery András, ungi alispán, ura pozsonyi szállásán azt mondta, hogy ártana, ha tudna, a Dobóknak, mert azok is ártalmára törekednek. Ez a hatvanas években történhetett s valószínűen Drugeth lantosa és íródeákja volt.*”

Lehoczky Tivadar könyvében, a „Bereg vármegye monographiájá”-ban közli a munkácsi vár főnökeinek és parancsnokainak a névsorát. Itt megtalálható Ambrus deák is udvarbíróként. A középviznicei és babuliskai kenézlevelek tanúsága szerint 1554-től Nagylaki Mátyás és Possodi Bertalan várnagyok idejében Csáky Ambrus deák volt az udvarbíró, s néhány éven keresztül ő töltötte be ezt a posztot. Hogy Csáky Ambrus deák azonos lehet a derceni születésű „Görcsöni” Ambrussal, azt csupán feltételezhetjük. Ez azonban nagyon valószínű lehet, mert kivülről ebben a korban egyetlen Ambrus nevezetű vezető ember sem szolgált a várban, aki deáknak nevezte volna magát, akárcsak a Mátyásról szóló história szerzője.

Ambrus deák históriájában a töröktől és a némettől szabadulni vágyó, a független nemzeti királyság után sóvárgó magyarság érzéseit szóltatta meg.

Művének megírásához sok adatot merített Thuróczy krónikájából, de a szájhagyományból is.

A DÓZSA-FÉLE PARASZTHÁBORÚ ÉS VIDÉKÜNK

Az oszmánok európai előretörése a 14. század második felétől már a középkori magyar királyság számára is egyre fokozódó fenyegetéssé vált. Luxemburgi Zsigmond magyar király (1387–1437) uralkodásának első évtizedére esik az a váratlan és döntő külpolitikai fordulat, amely a Magyar Királyság addigi helyzetét alapvetően és végérvényesen megváltoztatta. Egy idegen kultúrájú, hódító nagyhatalom rendkívül gyors terjeszkedése során elérte az ország déli határát, és a Magyar Királyságot – másfél évszázad után először – ismét védekező politikára kényszerítette. Magyarország lehetőségeit ettől fogva a török hódítás veszélyének állandósulása határolta be mindaddig, amíg ez a hódítás csakugyan be nem következett, és ez a helyzet nemcsak az ország gazdasági és katonai erejét tette próbára, hanem traumatikus hatásánál fogva belső feszültség forrása is lett. A veszély éppen a déli határon jelentkezett, ott, ahol korábban a királyság külpolitikai helyzete a legszilárdabb volt.

A törökök elsősorban a déli végvárrendszer elemeit próbálták összezúzni. Bár Európa Timur Lenknek köszönhetően az ankarai csatának következtében (1402) egy rövid haladékot kapott, Zsigmond királynak rá kellett döbennie arra, hogy a nikápolyi kudarc után Magyarország számára már nem a támadás, hanem a védekezés a fő kérdés.

A 16. század elejére a magyar királyság elvesztette vezető pozícióját Közép-Kelet-Európa hatalmai között: egyike lett a világhatalmi játszmák mellékszereplőinek, mi több, állandósult az ország déli határait fenyegető török veszély. Bár 1456. július 21-én Hunyadi János Nándorfehérvár mellett győzelmet aratott II. Mehmed szultán seregei felett, csupán elodázni tudta a Konstantinápolyt is meghódító oszmánok balkáni előrenyomulását.

Minden tényállást egybevéve véleményem szerint el kell mondani, hogy a Luxemburgi Zsigmond által életre hívott, majd a Hunyadiak ál-

tal kibővített déli végvárrendszer az 1410-es évek eleje-közepétől egy olyan akadályt állított az oszmán törökök útjába, amit lényegében csak majdhogynem másfél évszázaddal később – az igazsághoz hozzátartozik, hogy kisebb-nagyobb betörések voltak ugyan – sikerült csak kapitulálásra kényszeríteniük.

Az általunk vizsgált időszakban a török veszély a déli végeken állandósult, s mindössze 7 esztendővel a Dózsa-féle parasztháborút követően elveszett Magyarország déli kapuja, Nándorfehérvár is, előrevetítve a gyászos mohácsi csatavesztést.

A keresztény „szent háború” eszméjén alapuló kereszties háborúk egykoron a Szentföld visszahódítására indultak, később azonban a keresztény világon kívüli és belüli ellenfelek, például a pogány balti szlávok vagy az eretnekek (valdenssek, albigensek Franciaországban) ellen is indítottak ilyen hadjáratokat. Míg Magyarország az igazi kereszties háborúkban csak csekély szerepet játszott, a kereszties eszme 15. századi újjáéledésekor főszereplővé lépett elő. Kereszties háború volt az 1396-os nikápolyi csatával végződő háború és Nándorfehérvár 1456-os felmentése. A kereszties háború egyszerre volt bűnbocsánatot eredményező vezeklés és hadi vállalkozás, egyházjogilag a zarándoklattal mutatott hasonlóságot. A résztvevők fogadalmat tettek, ennek jeléül ruhájukon a kereszt jelét viselték, ezért hívták őket keresztieseknek.

A marxista történetírás egyik alapvető tétele, hogy a történelem mozgatórugói a néptömegek (ami csak részben igaz), azonban a történelem formálásából jelentősen kiveszik részüket a kiemelkedő személyiségek, a történelmi szükségszerűség és a véletlen is. Hosszú időn keresztül egyértelműnek tűnt, hogy miért robbant ki 1514-ben parasztfelkelés Magyarországon, majd mindenki a parasztlak „elnyomott helyzetét” emlegette (legalábbis tankönyveink szerint). Többen abból, hogy a felkelők között nagy számban képviseltette magát az alföldi és Alföld-környéki marhatartásból élő falusi és mezővárosi parasztlak, arra próbáltak következtetni, hogy valamiféle gazdasági válság söpört végig a Jagelló-kori Magyarországon. Ezt azonban csak elszórt adatok támasztják alá, mi több, a gazdasági jólétre vannak inkább bizonyítékaink.

A felkelés okai elsősorban politikaiak és ideológiaiak voltak. A keresztiesek nem azért lázadtak fel uraik ellen, mert szegények voltak, hanem mert igazságtalannak gondolták a kereszties hadjárat leállítását. A középkor világa számára a nemes feladata volt az ország védelme, mivel

azonban ők ezt a feladatot nem teljesítették, és békét kötöttek a törökkel, ezért nem méltók nemesi kiváltságaikra - gondolták a keresztések. A középkori államfelfogás megrendülésének tanúi lehetünk, ha az 1514-es parasztfelkelést vizsgáljuk.

Mivel a Dózsa-féle parasztháború kirobbanásához vezető gazdasági és szociális körülményeket többen is vizsgálták, a kirobbanáshoz vezető okokat egyetlen személy, Bakócz Tamás esztergomi érsek személyén keresztül szeretném bemutatni.

Bakócz (Erdődi) Tamás (Erdőd, 1442 – Esztergom, 1521. június 15.), a Drágffy család erdődi kerékgyártójának fia bámulatos karriert futott be. Bátyja, Bakócz Bálint (királyi titkár, titeli prépost) közvetítésével került Mátyás király környezetébe. Az 1474-es sziléziai hadjárat során hívta fel magára a király figyelmét, aki a kancelláriában alkalmazta. 1480-tól titeli prépost, majd maga is királyi titkára. 1486-ban győri püspökké nevezték ki és királyi tanácsosi rangot kapott. Mátyás halálát követően II. Ulászló cseh király támogatója a magyar trón megszerzésében. Bakócz „szakmai” közreműködésével került sor Beatrix királyné és II. Ulászló „formai hibás” házasságkötésére, amely a cseh királynak a magyar koronát, a főpapnak pedig az esztergomi érsekséget és főkancellári tisztséget biztosította. Magyarország első főpapi székét nagyon egyszerűen, csere útján szerezte meg: az akkori érseknek, Estei Hippolyt bíborosnak felajánlotta az általa birtokolt egri püspökséget. Bakócz Tamás az európai politikai játszmákban főleg Velence érdekeiben járt el (*„Lángoló buzgalommal szolgálja a kereszténység érdekeit, és tekintélyénél fogva a magyar királyra döntő befolyást gyakoroljon”* – írta róla a Signoria budai követe), amit az meg is hálált – közbenjárására az 1550. szeptember 20-án tartott konzisztórium ülésen VI. (Borgia) Sándor pápától megkapta a bíbornoki kalapot. Bakócz egészségi állapotára hivatkozva kimentette magát a római megjelenés alól (bizonyára hallott híreket arról, hogy számos gazdag bíboros hirtelen hunyt el az Örök Városban és vagyonával a pápai kincstárat gyarapította). Hosszas huzavona után 1507-ben II. Gyula pápa a konstantinápolyi pátriárka méltóságát ruházta rá. 1513-ban a pápa megbetegedésének hírére Bakócz Rómába sietett, s komoly esélye volt a pápai trón elnyerésére, azonban a többség Giovanni Medicit támogatta, aki (217. pápaként) X. Leó néven lépett Szent Péter örökébe

X. Leó, hogy megszabaduljon egyre kellemetlenebbé váló ellenfelétől 1513. július 15-én bullát adott, amelyben a pápaválasztás miatt Rómában

tartózkodó Bakóczot teljhatalmú követévé (legatus a latere) nevezte ki, s megbízta egy törökellenes kereszties hadjárat megszervezésével (hatszékere Magyarországra és Lengyelországra, illetve az utóbbi révén a Baltikumra és az orosz földekre is kiterjedt).

A legátus 1514 tavaszán tért vissza Rómából Magyarországra, ahol a királyi tanáccsal ismertette megbízatását és terveit. A tanács hosszú vita után végül beleegyezését adta a toborzás megkezdéséhez. A kereszties seregek toborzását a legátus szerzetesekre, a ferences rend szigorúbb ágára, a Magyarországon igen kedvelt obszervánsokra, Erdélyben pedig az erdélyi püspökre bízta. A csapatok gyűjtése érdemben csak Magyarországon folyt, ami a kereszties hadjáratot igen korlátozottá tette volna. A háborús készülődést a királyi udvar ugyan komolyan vette, de nem jelölt ki konkrét hadicélt és nem egyesítette a fegyverben álló végvidéki sereget sem. A rosszul felfegyverzett, kiképzetlen sereg jórészt jobbágyokból: parasztokból és mezővárosi polgárokból állt, akik főleg az Alföldről és az Alföld széli vidékekről érkeztek. Parancsnokságukat nem egy báróra, hanem egy székely származású nándorfehértvári lovastisztre bízta, akit a források általában Székely György néven emlegetnek. Makfalvi Dózsa György (Dálnok, 1470 körül – 1514. július 20.) az 1514-es parasztháborúba átcsapó kereszties hadjárat katonai vezetője. Korán katonai pályára lépett, több végvárban is szolgált, Szapolyai János erdélyi vajda 1513-as törökök elleni hadjáratában mint lovaskapitány vett részt. A hadjárat után nándorfehértvári őrségben maradt. Itt vívott győztes párviadalt 1514. február 28-án a szendrei lovas szpáhik vezérével, Alival. Tettéért II. Ulászló király egy faluval és aranylánccal ajándékozta meg, kétszeresére emelte a zsoldját, címerébe engedélyezte tettének megörökítését. A törökellenes hadjáratra szervezett kereszties had vezérévé Bakócz Tamás nevezte ki máig tisztázatlan körülmények között. Miután az ország vezető rétegei megpróbálták leállítani a hadjáratot, a kitört parasztlázadás egyik fő erejét képező kereszties sereg vezetője is lett. Seregével együtt a Maros-menti várakat, városokat foglalta el. Egészen a temesvári csatáig (1514. július 15.) nem szenvedett vereséget, itt azonban Szapolyai János erdélyi vajda seregével beavatkozott és nagy csatában legyőzte a felkelőket. A fogságba esett Dózsa Györgyöt és testvérét kivégezték. A korabeli források így írtak erről: *„először is tüzes vassal megkoronázták, aztán még élve, meztelenül, lábainál fogva megkötözve saját katonái, akiket közönségesen hajdúk-nak neveznek, s akiknek cselekedetei annyi sok szörnyűséget hoztak....*

fogaikkal szétépték és felfalták. A szeme láttára három darabra vágták öccsét, majd ezután a testet négyfelé vágták és bitófára függesztették”. A tüzes trónról szóló legenda csupán Petőfi Sándor: A nép nevében című költeménye után terjedt el széles körben.

A parasztháborúvá változott kereszties hadjárat a magyar történelem legnagyobb parasztfelkelése volt. Korábban csak az 1437-es Budai Nagy Antal-féle felkelés volt ehhez hasonló. Az 1514-es parasztháború sem terjedt ki azonban az egész országra. A mozgalom súlypontja végig az Alföldön volt, csak később jutott el Erdély, a Dunántúl és a Felvidék egyes vidékeire. A keresztiesek között nemcsak jobbágyok voltak, hanem nemesek is. Minden európai parasztfelkelésben találkozunk néhány nemesi származású parancsnokkal, itt azonban ez nem volt elszigetelt jelenség.

A Felső-Tisza-vidék nemessége – amely között jelentős számban volt egytelkes, bocskoros, vagy jobbágytelken élő is – nem különült el annyira a parasztságtól, mint dunántúli, mi több, ők maguk is csak jelentős nehézségek árán tudtak megélni szűkös jövedelmeikből. Ugyancsak társadalmilag elkülönült rendet képeztek a betelepített rutének és a vlachok, akik saját kenézeik és vajdáik alatt külön kiváltságokat élveztek. Természetesen a ritkán belakott vidék földesurai nem csupán a Kárpátok túlsó oldaláról próbáltak meg új telepeseket birtokaikra csábítani, de a már itt élőket is saját jobbágyaikká szerették volna tenni. Valószínűleg gyakori jelenségről lehetett szó, mivel az országgyűlés 1498-ban külön (XLVII.) törvénycikkelyben tiltja ezt: *„Ennélfogva, hogy az ebből eredő viszálykodás okát gyökerében megszüntessük, megállapítottuk, hogy valamint a kunok, jászok és ruthénok közül senkinek sem szabad a nemesek fekvő jószágaira eltávozni, úgy viszont a királyi felség tisztei vagy a mondott szolgálóállapotú emberek se vezessék a nemesek jobbágyait azok körébe abból a célból, hogy ott letelepedjenek. Ha pedig ama tisztek vagy az említett kunok, jászok és ruthénok a jelen rendelkezés ellenére valamely jobbágyot maguk közébe vinnének, őket ez iránt az ország nádora előtt törvényesen kérdőre kell vonni.”*

A korabeli leírások szerint a rutének jobbágyi helyzete is kedvezőbb volt, így például a munkácsi uradalomhoz tartozó Krajna 10 falujában a jobbágyokat kivették a vármegyei közigazgatás fennhatósága alól, mi több, bizonyos jobbágyi szolgáltatásokat nem kellett végezniük.

Az okmányok szerint Ung vármegyében egy névtelen barát próbálta felkelésre bírni a jobbágyságot, azonban a nemesség Rozgonyi István és

Tarcsay Miklós vezetésével elfogta és Kapos városában börtönbe záratta. A nemesség egy másik része Himi Borsvay Péter vezetésével azonban pártjára állt, s a börtönből kiszabadította. Számos vármegyében jelentős birtokokkal rendelkező famíliáról van szó, többek között Ugocsa vármegyében Tivadarfalvát birtokolták, a család egyik tagja (Lukács) Nyaláb várának kapitánya, a másik (Benedek) a királyi ügyek igazgatója volt.

Hasonlóképpen Bereg megyében is a köznemesség prominens képviselői csatlakoztak a felkeléshez, közülük is a legismertebb Halábory János (a régi okmányokban neve mellett a literátus, a deák melléknév is olvasható), aki a leírások szerint nemcsak részt vett a lázadásban, hanem meg is ölt nemesembereket s rabolt, égetett.

A szomszédos Ugocsa vármegyét a forradalom egészen hatalmába kerítette. Itt olyan ősi nemesek álltak a mozgalom élén, mint a Vethésyek, Gyakfalvyak és talán a Sásvári Weresek. Eszerint a Tisza jobb partján Sásvár, a Tisza bal partján pedig a Batár-patak mellett Batár volt a fölkelés középpontja. A parasztháború leverését követően számos ugocsai nemest (*Vethésy Gergely, Albert és Miklós, Gyakfalvy István, László, Balázs, János és Mihály, Sásvári Weres Gergely, Almásy Czézár, almási Szél János (Fertősalmás egyik földesura), csatóházi Csathó András (Csatóháza, Szirma és Hetény birtokosa); péterfalvi Szökő (Zewkew) Sebestyén (Farkasfalva és Péterfalva egyik birtokosa), Bekényi Fábrián (Péterfalva és Bökény egyik birtokosa), bekényi Beke Pál (Péterfalva és Oroszi egyik ura), bekényi Bán György (tiszaújlaki birtokos)* elmarasztaltak a felkelésben való részvételükért, birtokaikat elkobozták. A vád szerint „*Székely (Dósa) György parasztlázadásában részt vettek, a kereszt jelében mindenféle gazságot, emberölést, rablást és gyújtogatást követtek el, sőt sokáig ostromolták Nyaláb várát is*”. A vádakát Ugocsa vármegyének 1515. január 23-án Sásváron tartott gyűlésén Sásváry János fogalmazta meg, aki szerint „*nemes Sásvári Weres György a közelebb múlt időkben önként és szabad akarattól vett részt a parasztok zavargásaiban és azoknak hadvezérségét Körmös hadnagy néven ő vitte és őt tolvajnak, rablónak és gyújtogatónak vallom*.” (Komáromy András „A Dózsa-lázadás történetéhez” című tanulmányában így ír erről: „*az alatt az ugocsai pórok s velük tartó almási, gyakfalvi, bökényi és csatóházi nemesek Nyaláb várát ostromolták. Hozzájuk csatlakoztak Batár helység földesurai, a szathmármegyei előkelő, nagybirtokos Wethésyek, továbbá Gyakfalvy István pap, és bizonyos ösmeretlen személy, aki álsruhában,*

Körmös hadnagy név alatt, a parasztoknak legfőbb tanácsadójuk és vezérük volt s a kit némelyek az ugocsavármegyei régi, törzsökös Sásváry család tagjának tartottak. (...) Az 1515. év folyamán Sásváry János, a vele egy nemzetségből származó sásvári Weres Gergely osztályos atyjafiát azzal vádolta, hogy ő volt az a Körmös hadnagy, a ki a pórokat Nyaláb vár ostromára vezette. De az Ugocsa vármegye törvényszéke előtt kihallgatott tanúk vallomásából csak az derült ki, hogy a vádlott, minekutána a parasztok elfogták és életének megkegyelmezték, egy ideig kényszerűségből a keresztes hadban forgolódott ugyan, de se nem rabolt, se nem gyűjtogatott, ámbátor a pórok később azzal dicsekedtek, hogy az ő tanácsaival éltek s a legelső kedvező alkalmat fölhasználva Perényi Gáborhoz Huszt várába menekült. Ennek alapján a törvényszék felmentette, s az ítéletet, melyben Sásváry János a becsületsértés váltóságában marasztalhatott, Ulászló király is helybenhagyta, sőt a hamis vádlóra szabott büntetést még fel is emelte.”)

Nyaláb vára ebben az időben fontos erődítménynek, uradalmi központnak számított, ellenőrizte a Tisza mellett haladó utakat, s annak elfoglalásával a keresztesek szerették volna elvágni Perényi Gábor ugocsai és máramarosi főispánnak Huszt várából való kimozdulását. A vármegyei nemesség amúgy is rossz viszonyban volt előljárójával, mivel az akaratok ellenére péterfalvi Nagy Albertet tette meg alispánnak. („Közvetlenül a mohácsi vész előtt Ugocsa megye főispáni tisztjét Perényi Gábor töltötte be. Ez a nagy tudású férfi, a ki hazánk nagy kárára Mohácsnál hősi halált halt, az ugocsamegyei alispáni székbe egy ignobilis embert, Péterfalvi Nagy Albertet, ültetett be. Törvénytelen dolog volt ez, mert alispánnak csak nemes embert lehetett megválasztani, de azért nem lett belőle semmi baj, mert mellette Veres György is működött, mint társalispán, a ki valódi nemes ember volt. A megye nemessége elfogadta a megválasztást és nem is emelt kifogást ellene egy darabig, de később új választást rendezett Perényi Gábor főispán, s mikor ezen egyedül Nagy Albertet ültette az alispáni székbe, egyszeriben kitört a zivatar. Azaz, hogy a restauráció még csak lefolyt békében – úgy látszik, Perényi Gábor személyesen jelen volt a megye közgyűlésén és így nem mertek tiltakozni stante sessione – vagy talán még nem felejtették el a jó ugocsaiak azt a parázs verekedést, a mit 1484-ben rendeztek a sedrián, tüntetésképpen Perényi János főispán ellen. Perényi Gáborral is állandóan háborúskodásban állott a nemes vármegye. Az említett restauráció

után összeült egy pár ugoicsai nemes, Sasvári Veres György, a kibukott alispán, azután Sasvári Veres Gergely és Benedek, Sasvári János, Fánscikai Ferencz és Máté, Ujhelyi Boldizsár, Parlaghi László és Werbőczy Ferencz, a nagy Werbőczy István fivére és Ulászló király előtt panaszt emeltek Perényi Gábor főispán ellen. Elmondták a panaszukban, hogy Perényi Gábor törvényellenesen tartja Nagy Albertet az alispáni székben, mivel ez, mikor az előírt hivatali esküit letette, az esküformából ezt a szót: «timore» kihagyta; továbbá felpanaszolták, hogy az alispán a megyei nótáriussal együtt a megye székén kiadott okleveleket tilalmas időben («in hora suspecta») pecsételte meg; végül pedig kifogásolták Nagy Albert alispánságát különösen azért, mert hogy nem nemes ember, tehát nem is lett volna megválasztható. Perényi Gábor és Perényi István ellen a máramarosi és ugoicsai nemesség özönével zúdíttotta a panaszoikat, minélfogva II. Ulászló király Bellyén Albert személynöki ítélőmester és Pogány Zsigmond kir. zászlós személyében kiküldött bírakat rendelt ki, hogy csináljanak rendet a két vármegyében.»)

A felkelők Sásvár irányából, Tekeházán át érkezett Nyaláb vára alá. Az időközben fogságba esett Weres Györgyöt halálos fenyegetéssel rávették a felkelőkhöz való csatlakozásra. Megkezdődött a vár ostroma. Az ostromlók szalmát halmoztak a vár kapuja elé, meggyújtották, aminek következtében a vár külső kapuja is meggyulladt. Közben Weres megszökött a táborból és Huszt várába ment, ahol tájékoztatta Perényi Gábor főispánt a kialakult helyzetről.

A vármegye végül is becsületsértő és igazságtalan rágalomnak nyilvánította Sásváry János vádjait, mivel állítását semmivel sem tudta bizonyítani, és 100 forint bírságot állapított meg, amelyet a fellebbezést követően a királyi kúria 300 forintra emelt.

Sásvári Weres (egyres forrásokban Veres) György esetében is koncepció háttérrel/rágalmazási pert sejtethetünk, amelyet rokona és osztályos társa indított ellene, megszerzendő annak birtokait (a parasztfelkelés leverése után elkobzott birtokok elsősorban Werbőczy István, testvérei, rokonai, a Kerepecziek, illetve a csebi Pogány család vagyonát gyarapították). A forrásokból kitűnik, hogy Ugoicsa vármegye nemessége körében elismert személyiség lehetett, mivel Perényi Gábor mellett alispáni feladatokat is ellátott. Bár később valamilyen nézeteltérések miatt ebből a tisztségből felmentették, a vármegye urával való kapcsolata töretlen maradt, mivel a jobbágyok fogságából való szabadulása után azonnal

Husztra ment, ahol tisztázta magát a felmerült vádak alól. Valószínűleg nem egyedi eset lehetett, hogy egy nemesembert a parasztfelkelésben való részvételre, illetve annak vezetésére kényszerítettek. Az 1514. évi LX. törvény erről is megfelelő módon rendelkezik: *„Mindazonáltal a kapitányokra nézve ki kell fürkészní a tiszta valót: hogy vajjon önkényt vagy a maga szántából vállalt-e valaki közülök kapitányságot, vagy pedig kényszerítve és félelemből állott más parasztonk élére? 1. § Mert ha kényszerűségből járt elül, akkor főben járó büntetést nem érdemel.”*

Ahogy a királyi leirat is megjegyzi, Máramaros vármegye kis- és középnemessége (a témával foglalkozó szakírók megjegyzik, hogy többségük vlach/oláh volt) is csatlakozott a felkeléshez: *„egyes máramarosi nemesek mégis hozzájok csatlakoztak és lázadásukban, zavargásaikban, latorságaikban (nemesi méltóságukról lemondva) részeseik, kísérik és társaik lettek, minek következtében – mint mondják – nyíltan a hítlenség bűnébe estek.”* Ezek a nemesek: Petrovay János (Rozsály, Szurdok, Sajó, Petrova, Leordina, Ratkava, Polyána, Batiza ura), Váncsfalvy György, Váncsfalvy Dán (Váncsfalva, Nánfalva és Disznópataka), Budfalvy Simon (Budfalva), Huszti (másképp Keselyőmezei) Benedek deák (Keselyőmező földesura), Bárdfalvy János (Bárdfalváról), Szarvaszói Bánk Tamás és Szarvaszói Bánk Illés, Szarvaszói Görhes János, Szarvaszói Görhes Mihály (Szlatina, Hótpataka, Kopácsfalva, Szarvaszó), Ebeczky Péter (Csomálfalva), Fejérfalvi Ficza (Fycha) András (Fejérfalva), Levordinay János (Leordina), Konyhay Bogdán (Konyha), Dragomérfalvi Diák (Dyak) Tivadar vagy Tódor, Dragomérfalvi Diák István, Farkasrévy Lázár (Farkasrév), Gorzó Simon (Jód), Középpapsai Kosztha Simon, Alsóapsai Balázs (Alsóapsa), Jódi Lázár, Jódi Domokos (Jód), Barczánfalvi János (Barczánfalva), Barczánfalvi Petermann Péter (Sajó), Jurkafalvi Tódor vagy Tivadar, Alsóvizsói Pap István, Alsóvizsói Pap Illés.

A megtorlás itt is lecsapott: a felkelésben részt vevők birtokait elkobozták, azokat Perényi Gábor főispán, Werbőczy István, illetve a csebi Pogány család (akik 1495-ben, a Úrmezeyek magvaszakadtával lettek máramarosi nagybirtokosok) kapták meg királyi adományba. Velük kapcsolatban külön törvénycikkely is foglalkozik: *„És mivel azt mondják, hogy Marmaros vármegyének majdnem minden nemesa a parasztonk pártját fogta és ezeknek minden gonosz és veszedelmes tettében résztvett: 1. § Azért ezekre nézve Ugocsa és Beregh vármegyékben a valót az előbb említett módon ki kell puhatólni.”*

A máramarosi öt koronaváros polgárai nem kapcsolódtak be a parasztlázadásba, ezért a király egy esztendőre felmentette őket az összes vámok és harmincadok befizetési kötelezettsége alól.

A felkelés leverése után, 1514 őszén országgyűlésre került sor. Ezen az országgyűlésen mutatta be Werbőczy István a magyar szokásjogot összefoglaló művét, a Hármaskönyvet („Tripartitum opus iuris consuetudinarii incltyi regni Hungariae”). A parasztfelkelés hatása e művön is érezhető. Werbőczy a lehető legszigorúbban értelmezte a parasztek és földesurak viszonyát. Az itt elfogadott törvények főleg a keresztesek felkelésének hatására keletkeztek. A nemességet elsősorban a felkelés során keletkezett káruk megtérítése foglalkoztatta (az 1514. évi törvények nagy része ezzel foglalkozik). Az országgyűlés végzése között többek között megtiltották, hogy a parasztek, illetve a marhapasztorkodással foglalkozó hajdúk a jövőben fegyverrel (puskával) rendelkezzenek. Szigorúan rendelkeztek a felkeléshez nagy számban csatlakozó alsó papság és a diákság sorsáról is – többek között kimondták, hogy a jövőben parasztból nem lehet valakit püspökké tenni (ez a törvény valószínűleg a parasztfelkelés felelőssévé kikiáltott Bakócz Tamás származására próbál utalni).

Egyetlen középkori törvény sem foglalkozott olyan hosszan a jobbágyokkal, mint az 1514-es. Többek között országosan egységesítették a jobbágyterheket. Így például a földesúri adót (cenzust) évi egy forintban állapították meg, emellett a jobbágy köteles volt heti egy napi robotot ledolgozni urának, illetve meghatározott mennyiségű ajándékot beszállítani. A megtermelt növényi termékek, illetve bor mennyisége után kilencedet kellett természetben benyújtaniuk. A törvényi szabályozás jóval több terhet rótt a parasztekra, mint a korábbi, szokásjog által megállapított illeték.

Eltörölték többek között a szabad költözési jogot, azt azonban továbbra is fenntartották, hogy a jobbágyok uruk beleegyezésével elköltözhetnek egy másik birtokra. Azok a jobbágyok azonban, akik a felkelésben nem vettek részt, megtarthatták költözési szabadságukat. A szigorú intézkedések azonban nem valósultak meg, a földesurak sokszor maguk gátolták meg, hogy parasztaikat elítéljék, nem segítettek más nemeseknek sem a kártérítés behajtásában. A költözési tilalmat később feloldották: 1531-ben I. (Szapolyai) János, 1547-ben I. (Habsburg) Ferdinánd király újra engedélyezték a parasztek szabad költözését.

LORÁNTFFY ZSUZSANNA, A SZERETET NAGYASSZONYÁNAK EMLÉKEZETE

„Ha csak magam tudnám, talán ily bátran mondani sem merném, minémű drága szelídséggel, ritka példájú szép szemérmességgel, tiszta léttel, istenes egyszerűséggel és mind ily nagy fejedelmi méltóságban is ennyirevaló maga megalázásával áldotta meg az Úr Isten nagyságodat” – írta a nagyasszonyról Szent Atyák öröme című munkájának előszavában Medgyesi Pál református prédikátor (egyébiránt Lorántffy Zsuzsanna volt az 1640-ben Gyulafehérvárott megjelent negyedrészes könyv mai szóval élve „társszerzője”). Milyen is lehetett Lorántffy Zsuzsanna? Sajnos a történelem nem őrizte meg hiteles képmását. A Tiszáninneni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményében megtalálható ábrázolást az utókor a fejedelemasszony képének tekinti. Móricz Zsigmond Erdély című trilógiájában így láttatja Patak úrnőjét Okolicsányi, Bethlen Gábor egyik bizalmi embere szemével: *„Arca tele kerekded és gömbölyű. Fekete szemeivel úgy virított ki a fehér kendő keretéből, mint egy kellemes, kicsit nagy orrú cica arca. De bőre kissé barnás volt, bár még fiatalága miatt pirosas színezettel. Ahogy nevetett, folyton erősen hunyorított és fehér, szép fogai kicsillogtak, mint a gyöngykaláris.”*

Ki is volt ő, aki az ónodi kastélyból Erdély fejedelmi trónusára emelkedett, s mint ilyen a protestantizmus és az iskolai oktatás legnagyobb patrónusa lett. Tettei az őt megelőző és követő Rákóczi-asszonyokéval összevetve tűnik ki leginkább. Szinte nem is gondolta az ember, hogy 60 éves pályafutásának minden terhét, gondját annyi erővel fogja viselni. Kortársai szerint a szíve, esze és akarata, e hármas ösforrás adott neki erőt a megpróbáltatásokhoz. A szív szeretete mellett esze is tiszteletet keltett. Nevelője, Szepsi Laczkó Máté krónikájában elismeréssel nyilatkozik élelméjúségéről, a Szentírásban való jártasságáról. Ami-

kor a témát választottam, úgy tűnt, egyszerű feladatomból lesz, hiszen a Rákócziak (s így Lorántffy Zsuzsanna is) szorosan kötődnek az egykori felsőmagyarországi vármegyéhez, Bereghez. Csalódnom kellett: csak aprólékos munkával sikerült megtalálni a reá vonatkozó adatokat. Túl-ságosan is nagy árnyékot vet rá unokája feleségének, Zrínyi Ilonának az alakja, illetve annak a vidék történelmében betöltött szerepe.

A Lorántffyak kapcsolata a vidékkel elsősorban a Dobó-rokonságnak köszönhető. A történet 1602. január 28-án kezdődött, amikor ruszkai Dobó Ferenc, Patak ura megírta végrendeletét, amelyben vagyonának örököseként Dobó Krisztina fiát, Jánost és annak leszármazottait, ezek kihalta esetére gyámleányát Perényi Zsófiát (Dobó Domokos Anna nevű lánya és Nyalábi Perényi István gyermekét) és leszármazottait jelölte meg örököséül. Azok kihalása esetére pedig Dobó István Anna nővérének Zeleméri Kamarás Jánostól született gyermekeire hagyományozta a birtokokat.

Dobó Ferenc egyenes ági leszármazottak nélkül 1602. szeptember 15-én halt meg Eperjesen. Mivel Balassa János még korábban meghalt, a hivatalos örökös Perényi Zsófia lett. A már kétszer megözvegyült fiatalasszonynak nemcsak az udvari intrikákkal, de a rokonokkal is meg kellett küzdenie, mert mindenki igényt tartott a vagyona. Perényi Zsófia halála után a fő örökös az első házasságából született fia, Székely Jakab lett. Ez utóbbinak kellett már pereskednie Zeleméri Borbála és annak férje, Lorántffy Mihály ellen. Székely Jakab 1608-ban bekövetkezett halála után a birtokok jogos tulajdonosai Zeleméri János leszármazottai: Borbála és Kata lettek. Egyéb birtokaik mellett Bereg és Ung megyében is több helység urai voltak. Ezek közé tartozott Ardó, Csongor, Dercen, Kisdobrony, Nagydobrony, Nagymuzsaly, Szernye, Rafajnaújfalu, Ignéc, Kajdanó, Kaszony, a szerednyei templomos lovagvár a hozzá tartozó falvakkal, Ruszkával, Pálóccal és Ráttal.

Lorántffy Mihály és Zeleméri Borbála házasságából 4 lánygyermek született: Erzsébet, Zsuzsanna, Mária és Borbála. 1612-ben a halál könnyörtelenül megnyesegette a lombosnak ígérkező családfát: nem sokkal édesanyjuk halála után (1609) meghalt a legidősebb és a legfiatalabb Lorántffy-lány is. Lorántffy Mihály ismét megházasodott, Andrassy Katalint vette feleségül. Azonban megrendült egészsége miatt hamarosan végrendekezni kényszerült. Eszerint a Dobó- és Zeleméri-jószágokat lányai, Zsuzsanna és Mária örökölték, míg a Lorántffy- birtokok köztük

és mostohaanyjuk között oszlottak meg. Lorántffy Zsuzsanna 16 esztendősen adott fényes tanúbizonyságot tisztánlátásáról. Sorsát és életét összekötötte egyik leghatalmasabb szomszédjukkal, Rákóczi Györggyel, Szerencs urával.

Bereg megyével a fejedelmi házaspár 1633-ban kerül közelebbi viszonyba, amikor az eperjesi megegyezés értelmében I. Rákóczi György zálogba megkapta Munkács váruradalmát. A 4 mezővárosból és 148 faluból álló uradalom korábban Bethlen Gábor özvegye, Brandenburgi Katalin tulajdonában volt. (Munkács először 1587-ben volt a Rákócziak kezén, amikor Rákóczi Zsigmond feleségül vette özvegy Mágóchy Andrásné Alaghy Bekény Juditot).

A fejedelem megpróbálta rendezni Erdély védelmi képességeit, ezért elrendelte, hogy a kincstári várakba a fejedelmi őrséget is fogadják be. De a mindennapi államférfiúi teendők mellett is ki-kivillan a levelekből a gondoskodó, szerető férj, mint az alábbi 1633. október 30-án Kőváron kelt küldeményből:

„Az Úristennek áldásából, édesem, ma 11 órakor ide tűrhető egészségben érkeztem. Ez oly hely, valaki erdélyi fejedelem, úgy őrizze, mint egyik szemét. [Nagy]Váradon kívül ennek Erdélyben mássa nincsen erősségére. Jószága is annyi volna, ha zálogban nem volna, élélhetne egy úr belőle, mert csak zálogban is ötvenhat falu. Bizony elválnék eddig Erdélynek s még Magyarországnak is dolga, míg ezt megvennék. Derék erősség. Innét okvetlen szerdán megindulok, adja Úristen, édesem, szent fiáért lássuk egymást jó egészségben. Ím vagy 12 narancsot és 7 citromot küldtem, adja Isten egészséggel elkölnetek, édesem. A narancshajat megtartsd. Datum Kővár 30. die Octobris Anno 1633. A te szerelmes urad, R. György.”

A gyakorlatiasság jellemzi Lorántffy Zsuzsanna leveleit is:

„Szolgállok Kegyelmednek mint szerelmes uramnak, az úr Isten áldja meg Kegyelmedet szerencsés hosszú élettel, jó egészséggel.

Édes uram, Kegyelmed megbocsásson, ha Kegyelmed ellen vagyok írásom. Azt Kegyelmed tudja, mit kíván Bethlen István, és mit ígér Kegyelmed; de kérem Kegyelmedet, hogy ha lehet, ne szerezzen Kegyelmed több adósságot, mert nem tudjuk, míg élünk és nevetlen gyermekeink vannak, ha Kegyelmed megígéri Bábolnát...Az mint hallom, most Patakon ára nagyon az búzának, ha Kegyelmednek tetszik, ha oda ki csendességet remélhetni, az szegény ember most mind elvinné az borát...

Ezeknek utána Isten ótalma alá ajánlom Kegyelmedet, édes uram, adja Isten lássuk egymást jó egészségben. Költ Szamosújvárott 18 febr. 1636.

Kegyelmednek igaz szívből szolgáló atyafia. Lorántffy Zsuzsanna mp.”

Lorántffy Zsuzsanna, a pataki skólához hasonlóan a vidéken is tovább bővítette az oktatási intézményeket. A beregszászi hídvám jövedelmének a felét az uradalom, másik felét pedig az iskola nyerte el. A hasonló áteresztőképességű munkácsi hídvám évente 45–50 forint jövedelmet hozott. A Beregszászon lévő, három kőre forgó malom vámbe-
li jövedelmének két része a prédikátornak, a tanítónak és a diákoknak járt; járt továbbá a szőlőhegy tizedéből a prédikátornak és az iskolamestereknek 16 hordó bor és a búzából 100 kalangya. Ekkor évenként 12, sőt több diák is tanult a felsőbb osztályokban. Az úrbérösszeírás szerint Beregszászon ekkor 2 pap működött, akiknek lakóháza a „*scóla és kántorházzal együtt*” adómentes volt. A papok házaihoz és az iskolához szolgáló jobbágyok száma 17 volt az Újváros azon lakóiból, akik korábban a katolikusoknak szolgáltak. A beregszásziakhoz hasonlóan a birtok valamennyi iskolaháza adómentességet élvezett.

Munkácson az uradalom központjában 2 hitszónok, káplán és több „*oskolamester*” működött, akik a várban is végezték hivatásukat. A tanítónak egyéb jövedelmeken kívül évenként egy hízott sertés járt, az iskola fenntartására járt ugyancsak a munkácsi felső, 3 kőre forgó malom szombat reggeltől vasárnap estig.

A korszak nagyszonyjai nem csupán gazdálkodással, de iskolák alapításával és fenntartásával is buzgólkodtak, még úgy is, hogy jónéhányuk csupán felnőtt korában sajátította el a betűvetés mesterségét. Közülük is kiemelkedett Lorántffy Zsuzsanna, aki nem csupán remek stílussal rendelkezett, de az egyházi kérdésekben is eligazodott. Többek között a protestáns egyházon belül kialakult puritán irányzat egyik legnagyobb patrónusa. Apáczai Csere János, a magyar oktatásügy egyik nagy alakja a fejedelemasszony pártfogásának köszönhető, hogy miután el kellett hagynia Gyulafehérvárt, Kolozsváron kapott tanári katedrát. Erről a kapcsolatról tanúskodik Apáczai egyik levele is:

„Apáczai Csere János alázatos supplicatioja [kérelme] Nagyságodhoz mint kegyelmes asszonyához.

Kegyelmes asszonyom, noha jól tudom, mely sok ecclesiák s scholák támaszkodnak a Nagyságod fejedelmi kegyelmességére, mindazáltal, mivel Nagyságodban az Isten dicsőségére való indulatot mind azok is meg

nem határozhatják, én is, Nagyságodnak egyik méltatlan cliense [pártfogoltja], kényszerítetem scholám nevével nagy szükségében Nagyságod előtt esedezni, hogy Nagyságod Istenét és igaz vallásunknak ennyi derék adversariusok [fő ellenfelek] között való gyarapodását kegyelmesen megtekintvén, méltóztassék fejedelmi kegyelmességéből szegény scholánk előmenetire valami beneficumot [adományt] rendelni, hadd tapasztalja meg scholám is, nemcsak én magam, hogy az igaz reformáta religiónak [református vallásnak] dajkájául ez hazában ama nagy országló király, úr Krisztus, Nagyságod rendelte, s ehhez képest igyekezzék annál nagyobb indulattal a Nagyságod mind világi és mind örökkévaló boldogságáért Isten előtt esedezni.” (1657. április 23. Kolozsvár.)

A vallási kérdésekben a család nagyon toleránsnak mutatkozott, különösen az itt élő ruszinokkal szemben. Az I. Rákóczi György által kinevezett Taraszovics Bazil munkácsi görögkeleti püspök és a fejedelmi család között kiegyensúlyozott kapcsolat alakult ki mindaddig, amíg az nem hajlott a szomszédos birtokos, Homonnai Drugeth György és az egri püspök által a görögkeleti és római katolikus egyházak közötti unió létrehozásának útjára. Elsősorban ennek köszönhető, hogy Balling János várkapitány a püspököt elfogatta és börtönbe vetette. Lorántffy Zsuzsanna megtiltotta a birtokain élő batykóknak a katolikusokkal való egyezkedést. Sőt az 1649-ben az ungvári vár kápolnájában megkötött unióra válaszlépésként kihirdette a görögkeleti és a protestáns egyház közötti uniót. Munkája gyümölcsözőnek bizonyult: amikor a Drugethek Krupecky Athanázus przemysl-i püspökkel a Kárpátok völgyeiben lakó görögkeleti és protestánsná vált ruténokat megpróbálta visszatéríteni a katolikus egyházba, egy alkalommal csak Homonnai katonáinak beavatkozása mentette meg a püspök életét, mert a feldühödött ruténok majdnem agyonverték.

A protestantizmus eme végeinek megerősítésére a fejedelemszony ezekre a vidékekre az alföldről a törökök elől idemenekült magyar családokat telepítette, akiket kenézi és előljárói jogokkal is felruházott.

Férje, I. Rákóczi György 1648. október 11-én bekövetkezett halála után a fejedelemszony visszaköltözött fiához, Zsigmondhoz Felső-Magyarországra, ahol pataki és munkácsi váraiból igazgatta terjedelmes birtokait.

A vidék életéről igen sokat elárult a Lorántffy Zsuzsanna által 1649-ben elrendelt úrbérösszeírás. A Cseh Mihály udvarbíró által elkészített 331 fél ívre terjedő magyar nyelvű összeírásból teljes képet kapunk a Bereg vármegye nagyobbik részét kitevő munkácsi váruradalom éle-

téről, gazdasági lehetőségeiről, a falvak lakosságáról stb. Így például a Kárpátok lejtőin lévő uradalmi legelők bérletéről. Az összeírás 93. oldalán az alábbiakat olvashatjuk:

„A felsővidéken levő havasokra idegen urak jobbágysai valamikor eoreg marhákat felhajtának, akármineműek legyenek, mindeniktől tartozik minden ember 3-3 pénzt fizetni. Juhokból pedig az olyan exsztraneusok minden ember 1-1 berbecet avagy kost és 1-1 sajtot tartozik adni.” Az összeírás szerint a fejedelemasszony 67 lovas szabadost, udvarában 2 ménesmestert és 7 kocsist tartott. Az uradalom jobbágysai a konyhára 2323 tyúkot és 9284 tojást voltak kötelesek beszállítani. A vállalkozó szellemű fejedelemasszony birtokán a jobbágysok 14 043 sertést tartottak. A várhoz 16 disznópásztor tartozott.

Közülük egy számadó volt, *„aki disznókirálynak is mondatott”*. A disznók után pázsittizedet fizettek a várnak. Az 1649-es adatok szerint az egész munkácsi uradalomban mindössze 1 vendégfogadó, 2 korcsmáros és *„égettborfőző”*, 6 vincellér és 16 bognár tevékenykedett. Az urasági szőlőbirtokon termelt bort a városok és falvak kötelesek voltak kiméretni és a pénzt beszállítani.

Beregszászon ez a mennyiség 32, Váriban 16, Beregen 12 hordót tett ki. A vidéken nagy hagyományai voltak a céheknek. A beregszászi és munkácsi magyar szabók céhjeinek kiváltságlevelét 1446-ban Hunyadi János erdélyi vajda és Munkács ura állította ki. Miután az 1657-es lengyel betörés következtében az okmányok elvesztek, Lorántffy Zsuzsanna azokat latinból magyarra fordítatva újraíratatta és megerősítette. Az okmányok megerősítő záradékában az alábbi megjegyzés szerepel: *„Hogyha oly kontárokat találnak városunkban, kik céhekkal egyet nem értenek: valahol kaphatják, minden műszerüket elvehessék, és több mesterebereknek tartások szerint feloszthassák.”*

A Rákócziak nevéhez kapcsolódik a postaügy fejlődése is. Hatalmas kiterjedésű birtokaik miatt egyre nagyobb szükség mutatkozott a közlekedés és az állandó érintkezés fenntartására. Ezekből az időkől a Rákócziak levelezéséből számos érdekes darab fennmaradt. Rákóczi György fejedelem 1646-ban Munkácson kelt oklevelében Anda Ferenc nagylucskai jobbágysát felmentette a házadótól és öt évre a gabonátized fizetésétől, mert nemcsak híven szolgálta a vár urait 12 esztendeje, hanem a külföldi követségeket is híven kalauzolta. Lorántffy Zsuzsanna idején a nagylucskai szabadosok a vár kapujában egy székelőt tartot-

tak, levélhordásra pedig egy postalovát adtak. A városban 12 személyt arra rendeltek, hogy lóháton a lengyelországi utakra, s ahova kívántatott, „*postasággal*” szolgáljanak.

A fejedelemszony szíve jóságát bizonyítja az a tény is, hogy számos esetben engedett földesúri jogaiból. Így 1648-ban özvegy Szász Jánosné beregszászi lakos azzal a kéréssel fordult hozzá, hogy szegénysége és tehetetlensége miatt mentse fel a várhoz való szerződés alól. Lorántffy Zsuzsanna a folyamodványra az alábbi saját kezű válaszát írta: „*Így lévén az dolog, ne bántsák az vármivel. In arce Munkacz, die 22. julii Anno 1648. Susanna Lorántffy mp.*”

Lorántffy Zsuzsanna gyakran tartózkodott munkácsi várban, illetve a városban építtetett udvarházában. Többek között 1652-ben itt töltötte udvarával együtt a karácsonyt. Itt született meg Medgyesi Pál udvari prédikátor tollából a Rövid tanítás a presbiteriumról szóló könyvecske is.

A fejedelemszony idősebb fia, II. Rákóczi György 1648-ban került Erdély trónjára. A lengyel trón megszerzésére szövetséget kötött a svéddekkel és a Bohdan Hmelnickij vezette kozák felkelőkkel. A szövetséggel kapcsolatban fogalmazta meg aggodalmait 1656. szeptember 8-án Beregszászban kelt levelében Lorántffy Zsuzsanna:

„*Az Úristen, édes fiam, sat.*

Tegnap idejüvő utamba adá meg étekgogód leveled. Az svét követ és kozák is nálad lévén, mi kívánságod és mi választ tettél nekik, értjük. Az dolog nagy még az nagy elméknek is, az hol az sok tanács van is; mint-hogy pedig az én tetszésem is kívánod, nekem senki nincsen, az kívül ily dologról beszélhetnék; de ha sok volna is, az én Istenem tartottam minde- nekfelett főbb tanácsosomnak; azért az mennyire őfelsége adott ítéletet, úgy szólhatok az dologhoz; noha mind az mennyi jó jühet ki, az mennyi akadály lehet, én se írni, se szóval ki nem mondhatnám; nekem pedig, anyád lévén, nagy rettegésem sokképpen; egyik fél mellett is hogy hada- koznál haszonért, szükséged arra nincsen; mert az Isten eleget adott ha több gyermeked volna is. Az Isten dicsőségére hogy nézz, azt jól csele- keded; mert minden bö[l]csességnek feje az istenfélelem. Az svét ellen ha segítenéd az lengyelt, abban vétenél Isten ellen; mert noha lutheranus, de közelebb hozzánk és vallásunkon való fejedelmek van szövetségek; az lengyel vallásunknak ellensége volt eddig is; de már most annál inkább, az mint megmutatta az hol győzedelmet vett; elég szomorúság hallani is; ha pedig az lengyel győzedelmet vehetné, még gonoszabb volna és

mások is lehetnének segítsége, az mint magad is írod; mindazáltal, noha most is, az mint írod, jó hírek lévén, csak elmentek és az előtt is követed által nem úgy tettek választ, az mint kellett volna, mindazáltal igen jól megfontold, mint lehet ellene meneteled, hogy jobb lelkiismerettel lehess mind Isten előtt és emberek előtt is. Bezzeg kellene most is Bisterfeldus az ki mind Istenéhez és hozzád is hű volt, az sz[ent]írást igazán forgatta, ítéleti volt, régi dolgokba forgott; de olyat az ő rendi szerint nem tudok; az Isten adjon ítéletet, hogy az ő akaratja szerint cselekedhessél. Az kozák eleget ajánlja magát; a porta engedi-e meg avagy nem azt magod tudod mivel ő is tart annyi nemzettel összekötöd magad. Az pápistaságnak* valami ereje leszen, mind megindítják, ki nyilván, ki praktikával [fondorlattal]; tudván ők, nagy része leromlana Babillonak, ha Lengyelországba pápista király [János Kázmér] nem lenne, kivál[t]képpen így fegyverrel vennék meg. Az hadakozásnak kezdetit tudja ember, de végét csak az Isten tudja, az titkok az Istennél vannak, az kijelentett dolgot tudjuk mi; szűken vannak az hadakozó hű emberek, kiváltképpen ha ezekkel kezdesz hadakozni; mert nekem se higyjenek az vallás dolgába; de én sem hiszek az pápistának, hogy nem inkább segétené az ő vallását; az főtisztek pedig igen pápisták melletted, meglehet, egyébként hűvek, de nem oly hadakozásod leszen, az mint eddig volt. Hátad megé is kit hagy nál, ha magad elmennél? Az mint feljebb is íram, én meg nem írhatom az én sokféle rettegésem; én mind az én Istenem dücsöségére nézve, és az hozzád való szeretetemért azt mondanám, az mit legjobbnak ítélnék; de az Isten tudja az dolgok kimenetelit. Csak mióta megholt az lengyel király [IV. Ulászló Zsigmond] is, sok karba változott az lengyelországi állapot, az kit magad is tudsz. Az Isten igazgasson az ő tanácsával, mit kell cselekedned, egyedül csak az ő kijelentett tiszteletire nézz és adjon arravaló ítéletet, erőt, egészséget és arravaló eszközöket is szentelje meg; noha fiam, nem kell sem az sokaságba bízni, sem az sok kincsbe; hanem az Isten az, az ki megáldja az eszközöket is; mindazáltal sok költéség kell az hadakozásra; még eddig az hol hadakoztál, inkább gazdagodtál, mindazáltal, tudom, azt sem feledted el; de az Isten az mire hív, arra elégségessé is teszen. Minket az én üdvözült urammal [I. Rákóczi Györggyel] nem sok kincs vitt elől, hanem az Isten áldása. Tegnapelőtt jüve szolgálja az lengyel követnek, az hozzád megyen. Lövei uramnak az mely levelet ír, im beküldtem. Holnap talán Munkácsra jű, Szakmár felé rendelek kíséretet melléje. Székelyt egynehány felé keresttem az nagy

emberek mellett, de úgy szolgálaim által, eszekbe nem vették; irattam volt Lővei uramnak is; mit ír felőle, im odaküldtem levelét, azután mi leszen tetszésed felőle, lássad. Adjon Isten jó híreket hallanunk felőletek.

Költ Beregszászba

Szibűl jót kívánó édesanyád Susanna Lorántfi m. p.”

A török porta és édesanyja tiltakozása ellenére az 1657. január 17-én Viskan megtartott tábori országgyűlés után hadaival átkelt a Kárpáton. Egyesülve a svédekkel és a fellázadt kozákokkal, sikerült elfoglalnia Krakkót és Varsót. Szerencsétlenségére a Török Porta éppen ebben az időben erősödött meg ismét, s mivel Rákóczi nem kérte ki engedélyét a lengyelországi hadjáratra (az erdélyi fejedelem továbbra is a török birodalom hűbéresének számított), a krími kán hadseregét küldték ellene. A fejedelemnek csak csekély kíséretével sikerült megmenekülnie, az egész erdélyi sereg fogságba esett.

A védtelenül maradt fejedelemséget a Vereckei-hágón keresztül Lubomirski György hetman vezetésével egy lengyel sereg támadta meg. Bosszúból a lengyel területek feldúlásáért a hetman serege felégette a védtelen falvakat, templomokat, kastélyokat rombolt le. Különösen kegyetlenül viselkedtek a Rákóczi-birtokokon, sok települést a földdel tettek egyenlővé. 1657. július 17-én a lengyel katonák betörték Beregszászba is. A megye hadainak távollétében a lakosság a megerősített templomba menekült. Lubomirski csapatai nem kegyelmeztek a városnak: kirabolták a polgári házakat és az udvarházat, majd rőzsét halmoztak fel a templom körül és meggyújtották. Az oda menekültek többsége a füstben megfulladt. A templom kormos falaira a hetman latinul a következő mondatot íratta: „*Vicem pro vice reddo tibi, bone vicine!*” (Szemet szemért, leróttam adósságom, kedves szomszéd!) Lorántffy Zsuzsanna is csak nehezen menekült meg a lengyelektől: a munkácsi várban húzta meg magát. Az ismeretlen szerzőtől származó Rákóczi-eposzban így szólnak a lengyelek gúnyos szemrehányásai:

„Kicsinyben rabunkká nem lött édesanyád,
Szaladván csak alig kapta munkácsi várát,
Szintén mink is akkor égettük várossát,
Noha meg nem atta azzal kárunk árrát.”

A lengyelek kivonulása után a fejedelemasszony hozzá is látott a munkácsi vár átépítési munkálataihoz. A francia hadmérnököknek köszönhetően kapta a vár jelenlegi tagoltságát, ekkor alakult ki az alsó-, a középső-

és a felsővár. Az építkezés emlékét idézi a felsővárba vezető bástyakapun a fejedelemasszony faragott kőcímere: a Lorántffyak hársfalevele az erdélyi sassal, a holddal, a hét várral; illetve a jelenleg a felsővár udvarán található tábla az alábbi felirattal: „*Illustrissima ac celsissima Transilvaniae principissa, D. D. Susanna Lorántffy hoc opus erigi curavit. 1657.*”

A munkácsi vár fegyveresei: 89 hópénzes, 200 hetes és 50 székely darabont, 7 puskás, 1 hadnagy, 1 porkoláb, 3 dobos, illetve 67 lovas szabados. A darabontok az uradalom területén szétszórva éltek, csak rendelés esetén jelentek meg a várban szolgálatra.

Az 1657–1660 közötti időszakról kevés adatunk maradt fenn. A sok csapás következtében a birtokok lakossága elmenekült, a telkek és a földek üresen maradtak. Az 1690-es összeírásban, alig harminc esztendővel Lorántffy Zsuzsanna halála után az alábbiakat olvashatjuk: „*Noha ezen Beregszász városa némely méltóságos fejedelmek idejében, kiváltképpen boldog emlékezetű Lorántffy Zsuzsanna fejedelemasszony ő nga uralkodásáig igen szép disposito és gubernium alatt tartatott, úgy, hogy akkori mélt. földesurak gratiája édesítette inkább az embereket ide, mintsem idegenítette, arra nézve a városnak minden rendtartási, valamelyek a régi conscriptiók szerint annotáltattak a város javára, hasznára, mindazok a feljebb notált időkben nem vivláltattak, sőt inkább a városnak minden rendbeli lakosai az ő régen bevett és usuált állapotokban megtartattak...*”

Lorántffy Zsuzsanna és I. Rákóczi György fejedelem igen kiterjedt, bensőséges levelezést folytattak, gyakorlatilag minden, a családot, a gazdaságot és a politikát érintő kérdéstről tájékoztatták egymást. Ezekből a levelekből gyűjtöttünk ki néhányat.

Lorántffy Zsuzsanna férjének, Rákóczi Györgynek

[1620. január 3.]

Szolgálatomat Kegyelmednek, mint szerelmes uramnak, Istentől kívánok Kegyelmednek ez új esztendőnek minden részeiben minden jót, jó egészséget és jó szerencsét megadatni, boldogul mind az Kegyelmed jóakaróival és hozzátartozóival egyetemben.

Az Kegyelmed nekem írt kedves levelét újesztendő napján adák meg, melyben mindeneget, s kiváltképen az Kegyelmed jó egészségét, édes szerelmes uram, megértettem, kit engedjen Isten ő szent felsége, hogy ennekutána is Kegyelmed felől hallhassak. Mi is, legyen áldott az úrnak szent neve, jó egészségben vagyunk, melyet ő szent fölsége ennekutána is

tartson meg közöttünk. Kegyelmednek pedig az újesztendőben semmi új-ságot nem küldhettem, hanem ím valami csíkokat küldöttem, Kegyelmed költse jó egészséggel. Az kis Zigris Kegyelmednek szolgálatját ajánlja és az minemű hadi szerszáma volt, Kegyelmednek ez újesztendőben ajándé- kul küldötte; az borát, mely benne vagyon, Mátyás uramot kéri, ő kegyel- me egészségéért költse el. S Kegyelmedet kérem penig ott való dolgait elvégezvén, ne késsék, hanem Kegyelmed haza jöjjön, és hozza Isten ő szent fölsége Kegyelmedet minden jó egészségben hamar való nap. Az mi az agaraknak dolgát penig nézi, Pozsgái uramnak meghagytam Kegyel- med nevével, jól viseltessen gondot reájok. Isten tartsa meg Kegyelmedet jó egészségben. Ex arce Sárospatak 3 die januarii anno 1620.

Kegyelmed szolgálója, Kegyelmednek élete fogytáig tiszta szívvel szolgál:

Lorántffy Susánna mp.

[Kívül] Adassék az Tekintetes és Nagyságos Rákóczy Györgynek, Nékem mindenkoron szerelmes uramnak.

Lorántffy Zsuzsanna férjének, Rákóczi Györgynek

[1636. február 18.]

Szolgállok Kegyelmednek mint szerelmes uramnak, az úr Isten áldja meg Kegyelmedet szerencsés hosszú élettel, jó egészséggel.

Édes uram, Kegyelmed megbocsásson, ha Kegyelmed ellen vagyon írásom. Azt Kegyelmed tudja, mit kíván Bethlen István,* és mit ígér Ke- gyelmed; de kérem Kegyelmedet, hogy ha lehet, ne szerezzon Kegyel- med több adósságot, mert nem tudjuk, míg élünk és nevetlen gyer- mekeink vannak, ha Kegyelmed megígéri Bábolnát. Mi haszna az más ember igazságát megvenni? inkább bomoljon fel az az végezés, hogy sem másért kelljen fizetni. Én az Kegyelmed eddig való búsulását is fel nem vettem volna Monoráért és Bábolnáért; de másszor más is elmegyén és többet kíván. Mindazáltal – édes uram, úgy kell lenni, az mint Ke- gyelmed akarja. Az mint hallom, most Patakon ára vagyon az búzának, ha Kegyelmednek tetszik, ha oda ki csendességet remélhetni, az szegény ember most mind elvinné az borát. Kegyelmed megbocsásson, ha csak Debreceni uram azt tudja, hogy úgy várják, mint az szászok, azért ha ugyan élt velek vagy pénztül függ, vagy mint fizessenek meg nekik; ne kedvetlenedjék el az szőlőtől az szegény ember. Ezeknek utána Isten

ótalma alá ajánlom Kegyelmedet, édes uram, adja Isten lássuk egymást jó egészségben. Költ Szamosújvárott 18 febr. 1636.

Kegyelmednek igaz szívből szolgáló atyafia.

Lorántffy Zsuzsanna mp.

Rákóczi György feleségének, Lorántffy Zsuzsannának

[1636. szeptember 30.]

Az úr isten, édesem, szent fiának érdemeiért minden jókkal áldjon meg benneteket.

Hogy, édesem, egészségben vagytok, annak szívünk szerént örülünk. Adja az úr isten ezután is hallhassunk örvendetes híreket felőletek. Istennek hála, édesem, mi is tűrhető egészséggel bírunk. Innét holnapután megindulunk vagy arra felétek, vagy Körösbánya felé, az honnét közelebb érhetjük Kornis uramékat. Magamra, édesem, bizon jól vigyázok, híveink is vigyáznak. Az ország ma declarálá magát írásban, együtt élnek, hálnak velünk. Most is, édesem, kérlek, ne búsulj, bizon megsegít bennünket az úr isten. Patakra ím mi is írtunk. Küldd, édesem, éjjel, nappal az tízezer forintot, az hatezer tallért is hozasd be minél hamarébb. Most kell költenünk, édesem, mást ad az úr isten érette; csak szolgálhassunk istenünknek, hazánknek s nemzetünknek, édesem. Petneháziné asszonyomat hívasd be melléd; ím mi is írtunk ökegyelmének. Az udvarbírórt riaszd meg, az várat éléssel rakja meg éjjel-nappal. Az munkácsi donatiót, hogy Réz András kiváltsa s alá küldje, még Fejérvárról megírtuk. Abban fogyatkozás, édesem, nem leszen. Adja az úr isten, édesem, stb. Amen.

Datum ex Castris Torda positis 30. die Sept. 1636.

Az te szerelmes urad.

Rákóczy György m. p.

[Külcím] Az én szerelmes atyámfiának Lorántffy Susannának adassék.

Rákóczi György feleségének, Lorántffy Zsuzsannának

[1638. június 2.]

Az úr isten, édesem, szent fiának érdemeiért minden idvösséges jókkal áldjon meg benneteket.

Én ma reggel három óra után, édesem, kiindulván Lugosból, Sidóvár alatt öttem ebédet, ide az hálóhelyünkre mezőben egy s két óra között jutottunk, s mivel azaz föld mind jó búzákkal bő termén szőlők-

kel, igen-igen sok szép pisztrángos patakokkal bőves, ím ezelőtt fél órával jüvénk meg az pisztrángászatból, kiben Rákóczi Györgynek alkalmas mulatsága leve, ugyan jól is megázék az csizmája s nadrága; sok pisztrángot nem fogtunk, de mintegy hatvan olyakot, hogy Erdélyben az Jódon kívül mi nem láttunk, az mellett kophalat, lepénhalat és menhalat, rákot két vagy három tarisznyával, noha csak egy darabon halásztunk s az jobbik ágára nem is érkezünk menni; örömet, édesem, bizon részt tennék benne, ha közelb volnátok; mi holnap az Vaskapuban hálunk, ki ide ugyan jó három mélyföld. Pénteken Kendefinél eszem ebédet s hálni Hacokra megyek; szombaton vacsorán Barcsai Sigmond uramnál leszek, s vasárnap praedicationis is ott hallgatván s az várostra megyek, s hétfőn isten áldomásából az gyógyi fürödőben akarok menni, hova téged is, édesem, hozzon az úr isten szent fiának érdemiért szerencsés órában és jó egészségben; Sigáért is elküldök, ugyan ma megparancsolván Bálpatakinak, hogy hétfőn estvére oda jöjjenek; ma vöttük Bálpatakinak is levelét, jó egészségben vannak, de az szegény püspök uram, félő, el ne haljon. Minket ide igen szép esők verének, minden bőven vagyon. Adja az úr isten, édesem stb. Datum in Campis Mihencs 2. Junii estve 6 óra-
kor Anno 1638.

A te szerelmes urad
Rákóczy György m. p.

Rákóczi György feleségének, Lorántffy Zsuzsannának

[1644. május 6.]

Az úr isten szent fiának érdemeiért minden jókkal áldjon meg beneteket.

28. die Aprilis írt leveledet, édesem, én 3. die praesentis estve 8 óra után vöttük vala el, nem keveset is búsultam ritkán való írástokon. Az úr istent áldom, édesem, érte, hogy most is tűrhető egészségben s békeségben vagytok, ezután is az úr isten ő felsége vigyázzon kegyelmesen s atyai képen reátok. Az fülekieken immár és még nagyobbnak kell esni, mivel Szécsénytől vissza kelle jününk, kinek helyes okát megírtuk Rákóczy Györgynek,² kit meg is fog, édesem, jelenteni. Reménységem nagy bizodalommal az úr istenben az, igen rövid időn azt az felfuvalkodott fertelmes istentelen nemzetet csudálatosan meg fogja szégyeníteni, s feljebb is megyünk. Csak tegnap is volt rajtok az úristennek igazságos ítélete rajta, vajha nekünk gyalogunk lött volna ott, alkalmas gyalázat esett

volna rajtok. Az mi pénzt küldhetsz, édesem, ad 10. Junii bár Ónodban küldjétek, de magatokat is pénz nélkül ne hagyjátok. Az só eladásáról parancsoltunk Sebesi Miklósnak, édesem. Az lippai bék* levelére ím mi is írtunk egynehány szót. Elkel, édesem, az erdélyi só, nem lehet az nélkül az török, idejét sem múlta még igen el az hajók indulásának, mivel az ő húsvétjok is csak vasárnap múlt el, s kiváltképen azután szoktak az hajók feljöni s talám eddig is megindultanak sóra, édesem. Ennyi idő alatt elég pénzt adattál. Az pataki deákok pénze, hogy elidegenedjék, attúl isten ójjon, meg kell az övéknek meg kell lenni, édesem. Az levelet is csak formáltasd meg s küldd ki, mi megadjuk. A kiküldendő pénznek adóból, árendából kell kitelni, édesem. Szakmárra bizony jó volna búzát szállítani, mert ha ott az szükség nem kívánná, el is adhatnánk jó áron, de ha nem lehet mód az kiküldésében, el kell haladni. Búzák ide is valóban jók vannak. Fiát levelére is írtunk, édesem, elég rossz oláh ember, neked nem írt. Az portára küldendő pénz felől írtunk Rákóczy Györgynek, édesem, meg is fogja jelentetni. Az több ezüst mív is, ki az portára kívántatik, honnét teljék ki, úgy tudjuk vagy Szécsényből vagy Losoncra, de írtunk s informáltunk, édesem. Az választást Zalalnán ne halaszd, édesem, s ki fog telni az ezüsből, Patakról is be kell vitetned az két pléh ezüstöt. Az gyalogoknak öt hétre bár kiadassd, édesem, hópénzket, az lovasnak hat hétre. Körösi uram valóban illetlenül cselekedett volt Váradban, vétett ugyan az szegény rézbányai tisztartó ellen is, de az vár s mi ellenünk is nem keveset, kiről azután fogunk írni, édesem. Az tavalyi sót, édesem, ugyancsak azon áron kell adni, az min tavalay adták, hanem mivel most sokkal nagyobb az só, azért kellene feljebb való áron adni. Az jószágot, édesem, mind kezekben bocsáthatod, az kitől pénzt vettek fel; az többiről írtunk Rákóczi Györgynek, édesem. Mivel szegény Prépostvári meghalt, az Erdélyben való jószágga az dédai szőlővel együtt már mienk, kik jók lesznek Pocsajhoz. Bassa csatára kívánczók s ma bocsátánk el, isten szerencsésen meghozván, beküldjük mindjárt. Egészségem, istennek hála, édesem, bizonyonnyal higgyed tűrhetőképpen vagyon, melyet felőletek is kívánunk hallani, amen. Datum in castris positus in Mulyád, 6. die Maji Anno 1644, délest 6 óraker.

Az te szerelmes urad, édesem

R. György m. p.

II. RÁKÓCZI FERENC EMLÉKEZETE A BEREKVIDÉKEN A FORRÁSOK TÜKRÉBEN

Bereg vármegyében a magyarság, illetve a velünk immár ezer esztendeje együtt élő ruszinság történelmének egyik legnagyobb alakja II. Rákóczi Ferenc, a Nagyságos Fejedelem. S. Benedek András „A gens fidelissima: a ruszinok” című, a közelmúltban megjelent munkájában így ír erről: *„A nagy Fejedelem volt a ruszinság partiarchális értelemben vett utolsó ura, gondoskodó gazdáj. Nem csoda, hogy személye a hegyvidék lakóinak tudatvilágában már-már mítikus személyiség, a legendák szereplőjévé vált”.*

Hasonló vonásokat találunk a magyar mondák körében is, ahol Rákóczi immár természetfeletti képességekkel bír, táltos paripán száguld: *„A bökényi határ és Tiszabecs között, valahol a mostani Tisza-hídtól egy kőhajításnyira vívta meg egyik csatáját a fejedelem a labancokkal. Véres harc lehetett, ezen a napon sokan meghaltak. Senkinek sem akadt olyan oltalmazója, amilyen volt Rákóczinak, kinek a feje fölött ott keringett örökösök a turulmadár.*

Egyszer a labancok kiverték a kezéből a kardját és igen veszélyes helyzetbe került, ekkor, mint a villám, sebesen lecsapott az ellenfél fejére Rákóczi turulmadara, karmaival a szemét is kivájta, csőrében ott volt a kard. Rákóczi gyorsan kikapta a csőréből a kardot és ezzel tudta megmenteni életét és visszaszorítani támadóit.”

A Nagyságos Fejedelem emléke, visszatérésébe vetett hite tovább élt a „leghűségesebb nemzet”-ben. 1738-ban, három évvel Rákóczi halála után a szepesi kamarának jelentették, hogy a munkácsi uradalom jobbagybai lázadásra készülnek (az események háttérében valószínűleg a készülődő orosz-török háború állt, amelynek kapcsán a török Porta Rákóczi Józsefet Erdély fejedelmévé nevezte ki, akinek felhívása valószínűleg a ruszinok közé is eljutott). A vereckei harmicadosok feljelentése

szerint, a helyi lakosság, amikor a Pál-napi búcsún papjuk felszólította őket, hogy imádkozzanak a császárért és a török elleni háború sikeréért a nép így válaszolt: „*Miért imádkoznánk mi a császárért, ki minket külföldre adókkal, fizetésekkel, közmunkával s egyéb terhekkel folytonosan zaklat, a sóval való kereskedéstől eltilt, nagy vámot és harminczadot szed, inkább imádkozunk a mi régi urunkért Rákócziért, hogy hozzánk mielőbb térjen vissza.*”

De lássuk, milyen körülmények vezettek a szabadságharc kitöréséhez.

A török elleni felszabadító háború után a bécsi udvar hozzálátott, hogy az országot befolyása alá vonja. A felszabadított területeken hatalmas birtokokat kapott az udvarhú német és cseh arisztokrácia, kialakították a katonai határőrvidéket, Erdélyt nem csatolták Magyarországhoz. Növekedtek az adóterhek, megbénult a szellemi élet, megindult a protestánsüldözés. Az eperjesi törvényszék által elkövetett törvénytelenések még az udvarhú nemesség körében is visszatetszést keltettek.

1695-ben Esze Tamás tarpai jobbágy, Kis Albert volt kuruc hadnagy és szegénylegény társaik a nagybányai hegyekbe húzódva parasztfelkelést készítettek elő, Thököly hűségére esketve fel a parasztokat. 1696 szeptemberében már Barkaszon találjuk a 200 fős felkelő sereget. Ebből a mozgalomból vette kezdetét a hegyaljai felkelés, amelynek során a parasztok Tokaji Ferenc egykori hadnagy és Szalontai György végardói bíró vezetésével elfoglalták Tokaj és Patak várát. A felkelők vezetőjüknek az ifjú Rákóczi Ferencet szerették volna megnyerni, de az családjával együtt Bécsbe menekült. A felkelést a kirendelt császári haderő leverte.

Magyarországon eközben súlyosbodott az elnyomás. 1702-ben bevezették a véradót, a katonák erőszakos besorozását, amelyre különösen Bereg és Ugocsa megyékben került sor. Nem csoda hát, hogy ezek a megyék lettek egy kirobbanni készülő felkelés bázisai. Császári parancsra a kóborlókat be kellett sorozni az újonnan felállítandó ezredekbe. Esze Tamás és Kis Albert önként jelentkezett Bereg megyénél katonai szolgálatra. A megyei vezetés toborzással bízta meg őket, amit szervezkedésre használtak fel.

1703 márciusában a felkelők a beregi hegyekbe vették be magukat, miközben vezetőik Brezán várában felkeresték Rákóczi Ferencet. A herceg ekkor már hajlott a támogatásukra, ezért május 6-án kelt kiáltványában felkelésre szólította fel Magyarország minden lakóját a Habsburgok ellen: „*Mi Felső-Vadászi Rákóczi Ferenc Fejedelem és Gróff Székési*

Bercsényi Miklós. Minden igaz magyar, hazaszereti és édes országunk régi dicsőséges szabadságát óhajtó, egyházi és világi, nemes és nemtelen, fegyverviselő és otthon lakós igaz magyaroknak Istentől minden jót kívánunk. Nem lehet oly magyar, hogy az eddig Magyarországon törvénytelenül, Isten és igazság ellen hatalmaskodó és minden rendet képtelenül sanyargató idegen nemzetnek kegyetlenkedését, portiózó s képtelen adóztató zaklatásait, szabados törvényeinknek szakgatását, nemzetünknek és szabadságunknak megvetését és már láb alá vetetteknek csúfolását elégségesen nem érzette s nem értette volna; elannyira, hogy már országunknak, régi szabadságunknak gyökeres veszedelménél egyebet senki sem ítélni vala, ha az minden birodalmakkal bíró kegyelmes Isten csudálatos és váratlan háborúkkal az országunkat eddig sanyargató német nemzetet mindenfelől meg nem környékezte volna és azáltal az mi régi szabadságát keservesen óhajtó s igaz hazaszeretetéért gerjedezi magyar nemzetünknek is utat és alkalmatosságot az kívánt szabadulásra nem mutatott vallátván azért a nagy iga alul való szabadulásnak ideit s módját most egyszer oly alkalmatosnak lenni, kinél is sem jobb, sem több, sem bizonyosabb alkalmatosságot országunk soha nem remélhet: ezen mi törvény s nemesi szabadságunk ellen való keserves bujdosásra özzetett sorsunkat s életünknek minden napját édes hazánk régi szabadságának, dicsőséges nemzetünk hajdani jó hírének s nevének s megnyomattatott országunk lakósinak javára s hasznára szenteltük; sőt igyekezetünk gyökeresebb megerősítésére nézve el nem múltattuk a magyar hazának képtelen nyomorgatásán szánakozó s országunknak használható királyoknak s fejedelmeknek segítségéhez s egyértelméhez ragaszkodnunk. Kihez való képest, most lévén mégegyszer ideje országunkat ily törvénytelen és szenvedhetetlen iga alul felszabadítani: országunkhoz s hazánkhoz való szeretetünktől és kötelességünktől viseltetvén, minden igaz, hazaszereti s országunk régi dicsőséges szabadságát óhajtó egyházi és világi, nemes és nemtelen, fegyverviselő és otthon lakós, egy szóval minden rendő igaz magyarokat hazafüségokra intjük, kénszerítjük s kérjük, hogy az mint már Isten némelyeknek szíveket az hazáért felgerjesztette s egybenhozta: úgy ki-ki édes hazája s nemzete, szabadsága mellett az Isten s törvényünk ellen képtelenül hatalmaskodó, zaklató, portióztató, adóztató, nemesi szabadságunkat rongáló, igaz régi törvényeinket, jussainkat megveti, jószágainkat hatalmasan foglaló és fogyató, becsületünket tapodó, sönkat, kenyérünket elvevi s

életünken uralkodó s kegyetlenkedő birodalom ellen fogjon fegyvert, és kimenetelünk előtt is azon elöljáróknak s tiszteknek csoportjaival, kikre ezen dolognak megindítását bízunk, egyezzenek minden fegyverfogók, igaz hazafiak, és kimenetelünkig is azon elöljáróknak s általok teendő tiszteknek alattokvalói engedelmeskedjenek, mások pedig közönséges jó értelemmel éljenek; bizonyos lévén benne, hogy magunk is minden késedelem nélkül megyünk elégséges segíti haddal, és édes hazánkért, nemzetünkért, régi szabadságunkért, az hatalmas Istennek segítsége s az ő hatalmas hadakozó karjának ereivel, tökéletes szívvel-lélekkel szenteljük életünket, s vérünket ontani egyedül hazánk s nemzetünk szabadságáért, minden privatumnak vágyódása nélkül, készek leszünk. Hiszünk is az özvegyek és árvák, keseredettek és megnyomottak kiáltását meghallgató irgalmas Istenben s Isten után nemzetünk régi, dicséretes s ma is véleszületett hadakozó bátorságában és hazájához való gerjedésében s ahhoz az velünk egyezett hatalmas királyok s fejedelmek segítségével, hogy ezen, egyedül Isten által nyújtott alkalmas idiben nemzetünknek régi szabadságát elérjük s helybenállítjuk mindnyájunk munkájával, és Isten által mind magunk, mind maradékaink utánunk dicsőséges szabadsággal boldogított állapotban végezzük napjainkat, örökös megmaradásával hazánknak.

Azt mindazonáltal előre is nagy tilalommal tilalmazzuk, hogy Istennek áldása rajtunk maradhasson s az országnak minden rendi irtózás nélkül való bizodalmat vehessenek és az szegénységnek teljes nyomorúságinak megváltása, nem változása következék: senki, sem külön, sem csoporttal, sem sereggel, akármeily vallású egyházi személyt, templomot, cintermeket, klastromokat, nemesi lakos személyeket, nemesi házokat, kastályokat, útonjárókat, kereskediket ne háborgasson, falut, várost, malmot ne égessen, prédáljon; hanem az elöljáróknak eleikben adott s vélek közlett mód szerint keresvén az ellenséget, mindenkben csendes istenes egyértelemmel legyenek, magok s hazájok javára.

Költ Lengyelországban Brzezán várában, 12. May 1703.”

A hazatért vezérek május 21-én Tarpán és Váriban kibontották Rákóczi zászlaját, majd másnap a beregszászi hetivásáron meghirdették a felkelést. Károlyi Sándor 1703. május 25-én kelt levelében a beregszászi eseményekről így ír: „A város megvendégeli a kurucokat, akik semmi kihágást nem követnek el, de az ételt, italt, a fegyvert elviszik, sőt már a lovakat is.”

A Borzsa völgyében északnak tartó felkelőket a Károlyi Sándor szatmári és Csáky István beregi főispán vezette nemesi seregek szétverték.

Eközben Rákóczi megindult Lengyelországból, és július 16-án Vereckénél átkelve a Kárpátocon, népi felkelést hirdetett meg. Lássuk milyen körülmények fogadták a herceget: *„„Alig lehet elképzelni azt a buzgalmat és örömet, amely a népet mindenfelől hozzám vonzotta. Bandákban jöttek, kenyeret, húst és más szükséges élelmiszert hoztak. Ezeket az embereket feleségeik és gyermekeik kísérték és amikor messziről megláttak engem, letérdeltek és orosz módra keresztet vetettek. Böven hullatták örömkönnyeiket és ez kifakasztotta az én könnyeimet is. E nép buzgalmának és szeretetének nem volt elég, hogy képessége szerint el látott élelmiszerral, hanem hazaküldték asszonyaikat és gyerekeiket, beálltak katonáim közé és többé sosem hagytak el. Puskák hiányában kardokkal, vasvillákkal és kaszákkal fegyverkeztek fel és kijelentették, hogy velem akarnak élni-halni.”*

Teljesen érthető volt a ruszinság csatlakozása a szabadságharchoz, mivel annak nemcsak érzelmi, hanem gazdasági és szociális töltete is volt, hiszen a beszállásolt császári csapatok kegyetlenkedései miatt szinte „megváltójukként” fogadták a felkelőket. Bonkáló Sándor A rutének (ruszinok) című munkájában az Ung megyei Huszák község példáján mutatja be az okozott károkat: három labanc század négy napot töltött a faluban, ez idő alatt „elfogyasztottak” – 2 véka búzát, 190 véka rozst, 203 véka árpát, 243 véka zabot, 40 szekér szénát, 226 libát, 1 disznót, 15 malacot, 3 forint 46 dénár ára szalonnát, 22 forint ára bort. Összetörték a bútorokat, egyéb berendezéseket, a gazdasági eszközöket és abból raktak tüzet.

A szabadságharc kezdetéről számos helyi forrás, krónikai bejegyzés emlékezik meg. Ezek egyikéből, az Izsnyétén őrzött „Különös krónikából” idézünk néhány gondolatot:

„1703 májusában 2-ik Rákóczi Ferenc parancsából, isnétei fi Bahus Márton, ki a munkácsi várbeli katonák közt sztárzsa mester volt, — az isnétei utca közepén, a templom dombja körül, a helybeli legényeket összehívatta, s őket, egy hordó bort velük jobbra megitatván, musika szó mellett megtánczoltatta. Midőn pedig a mulatság végével kérdenek az ifjak: nő édes Márton uram, ezért már mivel tartozunk? Azzal, úgy mondja Bahus Márton, nem sokára a fejedelem ő nagysága parancsolatjára a várba álljatok. — Be is állottak az ifjak és pünkösöd után a Rákóczi

kuruc katonáival Dolha felé mennek, de úrnapiján gróf Károli Sándor Szathmári fő ispán az egész sereget megverte.”

A fenti feljegyzést valószínűleg a későbbi átíró „stilizálta”, hiszen a felkelés szervezésekor a munkácsi várban erős császári helyőrség székelt, Károlyi Sándor grófi címét pedig később, a szabadságharc végét követően nyerte el.

A szabadságharc kezdete igen viszontagságosan kezdődött. A fejedelem fogadására induló sereget Dolha mellett Szatmár és Bereg vármegyék nemesi seregei szétverték. A gyanútlanul táborozó felkelőket június 7-én támadták meg. Mivel a parasztsereg nem tudott kellőképpen ellenállni, a túlerő *„teljesen szétverte Esze kurucait és a 3000 főnyi csapat romjaiból csak 200 paraszt gyalogos és 50 lovas ment Rákóczi elé a vereczkei szorosra*”. A 17 fogságba esett kurucot a szatmári várba kísérték, ahol Löwenburg Frigyes várparancsnok kezére adták őket. *„Hetet karóra, ötöt pallosra”* ítélték, majd a szatmári polgárok kérésére kegyelmet kaptak.

Munkács várának sikertelen ostromát követően a kuruc hadak elindultak a Tisza felé, amelynek becsi réve képezte a Tiszántúl kapuját. Mivel időközben Bercsényi lengyel seregekkel megérkezett, a fejedelem elindult Beregszász felé, hátában hagyva a németek által megszállt Munkácsot. Június 8-án érkeztek Beregszászba, ahol ez időtájt mindössze ötven német és magyar lovas tartózkodott. Az ellenség legnagyobb erejét a Tisza mentén sorakoztatta fel. Az Újlak és Tiszabecs közti folyórévet Szatmár és Ugocsa vármegyék nemesiségének lovassága őrizte Kende Mihály szatmári alezredes vezetésével. Ugyancsak itt helyezkedett el a Beregszászból elmenekült beregi főispán, Csáky István gróf nemesi bandériuma, valamint Reinhardt császári kapitány lovasai. Löwenburg szatmári várparancsnok által jóváhagyott terv alapján a tiszabecsi révnél elhelyezett csapatok egy része, átkelven a folyón, Munkácsig hatolt volna, hogy itt egyesüljön a Montecuccoli-ezreddel.

A felkelés kezdetén jelentős segítséget nyújtott az ellenség tájékozatlansága, a felkelők seregéről szóló eltúlzott tudósítások (a vármegyei nemesség úgy tudta, hogy Rákóczit nemcsak a magyarok, de a horvátok is támogatják, sőt jelentős kozák erők is csatlakoztak hozzá). A felkelés vezetői, közöttük Bercsényi Miklós is hozzájárult a „rémhírköltéshez”, aki Kende Mihályhoz intézett levelében azt írta, hogy *„pénzünk, ha-*

dunk, királyokkal kötésink, - minden készülletünk - meg vannak... Jön hús ezer fizetett tatár Máramarostól által: megadja a dolhai kölcsönt.”

Július 14-én került sor az első kisebb ütközetre, amikor az előrehaladott lovasság összecsapott a Kende Mihály parancsnoksága alatt Beregszász irányába felderítésre kiküldött kis csapattal. A kurucok elfoglalták az átkelést biztosító hídfőt, majd összecsaptak a túlpartról puskatüzellel támogatott labancokkal. A négyórás ütközetről Rákóczi így emlékezett meg: *„A kuruc lovasok nagy bátorsággal harcoltak, de félttem, hogy elveszítem a legvitézebbeket közülük, és ezért elhatároztam, hogy a gyalogság megérkeztéig abba hagyom a támadást. De addigra ez a lovasság zárt sorokban támadva, szétszórta az ellenséget: egyik része a Tiszának szaladt és belefutott a mocsárba, a többiek futással akartak menekülni. Ezeket elfogták és megölték”.* Meghalt Kende Mihály alezredes is *”sebben esvén, úgy lova is, a Tiszának ugratott, s mind maga, mind lova beléhalt”.*

Beregszászon áthaladva, míg csapatai a Tiszán való átkelést erőltették, a fejedelem Vári mezővárosába húzódott meg. Mivel hírek érkeztek, hogy a munkácsi német őrség megindult délnek, még a Borzán lévő hidat is lerontatták. Az álhír miatti nyugtalanság lecsillapodása után kiderült, hogy megszökött egy fogságba esett német trombitás. Fennállt a veszély, hogy az ellenség tudomást szerez a kuruc sereg kis számáról. A labanc táborban a trombitás 40 ezer jól felszerelt hadról beszélt, így Csáky bandériumai és a német csapatok Szatmár irányába húzódtak vissza, miközben a kurucság átkelt a folyón.

Mivel maga a szabadságharc nem tárgya jelen dolgozatnak, a továbbiakban néhány olyan forrásra szeretnék kitérni, amelyek Bereg vármegyében születtek.

A Nagyságos Fejedelem birtokain igyekezett megteremteni a vallásbékét. 1705-ben a széchenyi országgyűlést követően Bereg, Ung, Ugocsa és Szatmár vármegyékbe Orosz Ádámot, Kazinczy Endrét és Rácz Jánost küldte ki biztosokként, hogy az ott megesett vallási sérelmeket (különösen azokat, amelyeket nagyanyja, Báthori Zsófia követett el) orvosolják. Azonban a biztosok az esetek többségében csupán a protestánsoktól elvett templomok visszaszolgáltatásra szorítkoztak, így jelentősebb előrelépést a felekezetek közötti megbékéltetésben nem történt.

Jelentős problémák merültek fel a görög katolikus püspökség körül is, amelynek kegyura hagyományosan a munkácsi uradalom birtokosa

volt. 1704-ben de Camellis püspök halála után üresen maradt a püspöki szék, amelyre II. Rákóczi Ferenc Kamenszky Petroniust nevezte ki (Kamenszky régi ismerőse lehetett, mivel Emlékirataiban így ír róla: *„Skoleba érkeztem. Megérkezésem hírére egy Kamenszky Petronius nevű jó öreg — egy szomszédos rutén zárdának a feje, aki gyermekkoromban karján hordozott — örömkönnnyekre fakadt és nem tudván eltelni látásommal, elkísért a határokig.”*), aki számos szolgálatot tett számára, s többször járt követségben az orosz cárnál.

PETRŐCZY KATA SZIDÓNIA, AZ ELSŐ MAGYAR KÖLTŐNŐ

Pekry Lőrincné Petrőczy Kata Szidónia: a mai ember fülének kicsit furcsán hangzanak a korabeli erdélyi, felső-magyarországi nemesi famíliák gyakran használt keresztnevei: Bora, Szidónia, Polixénia. Az első magyar költőnő életrajzi adataival egyetemi hallgató koromban „futottam össze”, s már akkor feltűnt nekem, hogy elhalálkozásának helyéül a lexikonok Beregszentmiklóst (a mai Csinagyijevot) tüntetik fel. Amikor az első képi ábrázolás is a kezembe került, kicsit össze is rezzentem, mert a színes másolatról egy férfias kinézetű hölgy tekintett vissza rám. Az ismeretlen festő olajképén egy rangbeli hölgy ábrázolása látható (felirata szerint: *„Comitissa Catharina Sidonia Pekry nata Baronessa Petroczy consor Comititis Laurentis Pekry”*). A képiró valószínűleg a Rákóczi-szabadságharc első, nyugalmasabb esztendeiben vitte vászonra a költőnő portréját. Ebben az időszakban a képzőművészet még nem teljes mértékben törekedett a modell élethű ábrázolására, többnyire a külsőségek (ruházat, ékszerek) aprólékos kidolgozásával próbálták a megrendelő társadalmi állapotát bemutatni. Később kicsit megnyugodtam, amikor a főnemesi családok ősgalériáiban viszontláttam Széchy Mária, a nevezetes „murányi Vénusz” portréját: hozzá képest a vizsgált személyiség még csinosnak is mondható.

Ez a gondolatvilág visszaköszön Petrőczy Kata Szidónia portréján is, amelyen a korabeli magyarországi divatnak megfelelően a fehér patyolat ingváll, illetve az igazgyöngyökkel, aranyhímzéssel díszített köntös engedi látni a vállakat, illetve a keblek felső hajlatát is. A kicsit „bécsi-szerű” hajló divatirányzatot báró Apor Péter: *Metamorphosis Transylvaniae* (1736) című munkájában nemhiába kárhoztatja: *„...az asszonyoknak és leányoknak a könyökökig feljebb ugyan bővebb ingek volt, az könyököktől fogva az keziig sípos-ráncos, szoros ujja volt, inneplő pedig olyan*

táblaforma volt, ki arannyal varrott, ki jóféle gyönggyel rakott ruha volt, amelyet azon ráncos sípforma ing ujjára tettek. Nem volt akkor ráncban szedett, egész mellyű ingek az asszonyoknak, hanem az ingek elöl meg volt hasítva, annak kötője volt, s úgy kötötték meg az nyakoknál, mert akkor éppen az nyakokig volt fel az ingek, nem bocsátották úgy zsbívásárra az csecseket szemtelenül, mint az mostani asszonyok és leányok, hogy csaknem egészen, többnyire félig nyakok, csecsek meztelenül úgy áll, mintha éppen az férfiakot kénálnák csecsekkel...”

A kora újkor embere is többféle ruhadarabbal rendelkezett a különféle eseményeknek megfelelően. Ezáltal a ruházat a reprezentáció egyik legfontosabb eszköze, hiszen a rangnak, vagy egy másik társadalmi, politikai csoporthoz való tartozásnak kifejezőeszköze lehet. Az ideológiai háttér mellett azzal is számolnunk kell, hogy a ruha értéke mást jelentett a kora újkorban, mint ma (*a korabeli leírások szerint Zrínyi Ilona királypiros díszruhájáért akkoriban 2-3 falut lehetett venni; amikor 2009-ben rekonstruálták Esterházy Pálné Thököly Éva /Petrőczy Kata Szidónia unokatestvére/ díszruháját, csak az anyagköltségek (s nem számítjuk ide az eredetileg használt korallgyöngyöket) a mai árakon is 450 000 forintra rúgtak.)*

Petrőczy Kata Szidónia drága ruházatát a festményen pazar ékszerek egészítik ki: egy nagyobb méretű ékköves násfa a köntös elülső részén, egy igazgyöngyös nyakék, illetve füllbevaló, valamint egy ékköves hajháló. A festmény elkészülésekor valószínűleg a negyvenes éveiben járó nagyasszony a kor divatjának megfelelően magasra borotváltatta a homlokát, illetve élt a korabeli sminkelési technikákkal is. A magas ívű szemöldökök alól egy szomorú barna szempár tekint ránk, azonban a szomorúságot némiképpen ellensúlyozzák a makacsul összehúzott dacos ajkak.

Milyen volt a sorsa a korabeli magyar főúri asszonyoknak? Takáts Sándor Régi magyar nagyasszonyok című munkájában ezzel kapcsolatban így fogalmaz: „*az asszony, feleség, leány és nő szavaink eredeti jelentése arra utal, hogy a nő igen becsült tagja volt a honfoglalás előtti társadalmunknak is. S maradt az századok hosszú során, tárgyalt korszakunkban is. Bizonyítja jogalkotásunk, amely Európa-szerte egyedülállóan igyekezett a nő egyenjogúságát érvényesíteni. Az Árpádkorban a nőnek saját vagyona, birtoka lehetett, s az ősiség bevezetése után a fiúsítás, de főleg a leánynegyed intézménye adott jogi-gazdasági függetlenséget neki. Az özvegyet pedig a hitbér támogatta, sőt gyermekeinek*

felneveléséig kezén maradt a férj birtoka, s örökölte politikai jogait is. S hogy az asszony a házasságban is megtartotta önálló személyiségét, szépen bizonyítja az a tény, hogy nem vette fel a férje nevét, leánynevét használta. A férfi persze rangosabb volt. Már csak azért is, mert a nemek különbségét majd mindig megtette a korkülönbség. A nő ugyanis általában tizenkét-tizenhat éves korában ment férjhez, a férfi viszont tizen-nyolc biztosan elmúlt, hogy házasodott, de gyakorta sokkal idősebb volt. Nádasdy Tamás például, a későbbi nádor, harmincnyolc éves, amikor feleségül veszi a tizenkét éves Kanizsai Orsolyát. A házastársi kapcsolatot tehát már induláskor befolyásolta a gyermek-felnőtt viszony. A nő rendjén valónak találta, sőt el is várta, hogy az ura parancsoljon neki, megmondja, mit tegyen. Annál is inkább, mert a férj gyakorta hónapokon át távol élt otthonától. Közéleti tisztségében az ország sorsán munkálkodott, akár a politika, akár a had mezején. Távollétében feleségének kellett mindent elintéznie. Megegett még az is, hogy a feleség fegyverrel védte meg férje és gyermekei vagyonát, birtokát.”

Ki is volt gróf Pekry Lőrincné született báró Petrőczy Kata Szidónia? A felső-magyarországi nemesi család tagjai közül elsőként az édesapa, id. Petrőczy István emelkedik ki, aki 1647-ben bárói rangra emelkedett. (Lehoczky Tivadar leírása szerint a család 1526 után Horvátországból került Trencsén vármegyébe, ahol megszerezte Kaszavárt és uradalmát. A család első ismert őse Petrőczy Pál, Anna hercegnő kamarása, később királynéi tárnokmester. A család II. Lajos királytól 1523-ban kapott adománylevelében az alábbi címet kapta: kék mezőben felfelé fordult ezüst félhold, fölötte két egymás fölé helyezett hatágú (heraldikai) arany csillag; a sisakdísz: ezüst félhold ráillesztett hatágú arany csillaggal.) Birtokainak központja a Trencsén megyei Kaszavár volt. Sógorával, gróf Thököly István árvai főispánnal együtt részese volt a Wesselényi-féle összeszküvésnek, majd annak leleplezése után kénytelen volt Erdélybe menekülni, ahol a bujdosók egyik vezére lett.

Ha az apai ág „előkelőséggel” nem büszkélkedhetett, annál fényesebb volt a családfa anyai ága. Az édesanya, Thököly Erzsébet egy gyorsan meggazdagodó (a „*dinasztialapító*” Thököly Sebestyén *nagyszombati marhatózsérként kezdte pályafutása*), s ezáltal szédületes társadalmi karriert befutó családból származott. A Thököly familia a Habsburgokhoz hasonlóan kiválóan tudott házasodni, így a felmenő családfán nem kisebb személyiségeket találunk, mint gróf Thurzó György nádort

(*Thököly Erzsébet nagyapja*), a magyarországi evangélikusok nagy patrónusát, Báthori Erzsébet, a „csejtei boszorkány” elítélőjét, illetve Zrínyi Miklóst, a szigetvári hőst (*Thököly Erzsébet ükapja*).

Petróczy Kata Szidónia nagybátyja, Thököly István Gyulaffy Máriával kötött házassága révén olyan erdélyi családokkal került rokonságba, mint az iktári Bethlenek (*Bethlen Gábor erdélyi fejedelem, választott magyar király, Bethlen István kormányzó*), a Rhédeiek (*Rhédei Ferenc máramarosi főispán, erdélyi fejedelem*). A magyarországi rokonok kiemelkednek az Esterházyak (*Esterházy Pál nádor Thököly Évát vette feleségül*), illetve a Rákócziak (*Thököly Imre és Zrínyi Ilona házasságkötését követően a rokoni szálak még szorosabbak lettek*).

Az életrajzi lexikon tömören így emlékezik meg a költőnőről:

Petróczi és kászavári báró Petróczy Kata Szidónia (báró Petróczy, gróf Pekry Lőrincné) (Kaszavára, 1662 (?) – Beregszentmiklós, 1708. október 21.) a magyar barokk első ismert költőnője, a kegyességi próza alkotója, a pietizmus hazai képviselője.

Buzgó protestáns (evangélikus) családból származott, II., avagy idősebb Petróczy István báró és Thököly Erzsébet grófnő leánya, édesanyja Thököly Imre fejedelem nagynénje volt. Anyja korai halála után félárva-ként nevelkedett Kaszavárban. Apja 1670-ben a Wesselényi-összeesküvés miatt jószágait veszítve Erdélybe menekült, leánya pedig Wesselényi László és Bakos Zsuzsanna lengyelországi otthonába került. Később ő is Erdélybe ment, ahol 1681. július-augusztus körül feleségül ment a református Petrovinai Pekry Lőrinchez.

Házasságának első éveit az ózdi kastélyban és a fejedelmi udvarnál boldogan teltek; utóbb azonban férje elhidegülése miatt csak lányai nevelésében, a vallásban és a költészetben talált vigaszt. Ez időből származnak s érzékeny szívének akkori fájdalmait fejezik ki költeményei. Férjét 1686-ban, Thököly Imrével folytatott titkos levelezés vádjával, elfogták és Nagyszébenben fogságra vetették. Augusztus 12-én a szebeni országgyűlésen hűtlenségi perben elmarasztalták, neje azonban kieszközölte Apafinál, hogy kezesség és reversalis mellett szabadon bocsássák. Cserei Mihály szerint Pekry ekkor „*kibujdosék Erdélyből s mivel különben Magyarországon élő nem mehet, kéntelenség alatt pápistává lőn s grófi titulust adának neki Bécsben, úgy jöve vissza Erdélyben.*” 1692-ben a császártól grófi címet kapott. Saját birtokán élt Kutyalván, és 1695-ben Alsó-Fehér vármegye főispánja, 1699-ben pedig Udvarhelyszék főkapitánya lett.

A Rákóczi-szabadságharc kitörésekor Pekry kuruc fogságba esett, s fogságában II. Rákóczi Ferenc oldalára állt át, aki 1704 tavaszán tábornokká nevezte ki, az 1704. júliusi gyulafehérvári országgyűlésen pedig erdélyi főgenerálissá választották.

Neje ezalatt Rabutin fogságába került öt leányával, és több mint egy évig raboskodott Szebenben, ahol kisebb mértékű szélütés is érte. 1704 novemberében szabadult kuruc fogságba esett császári foglyokért cserébe. Férje eközben visszatért református hitére. A hadihelyzet változásai miatt a család kétszer is (1705, 1707) menekülni kényszerült Erdélyből. Petrőczy Kata előbb Huszton, majd a fejedelem beregszentmiklósi kastélyában kapott menedéket, s ott is hunyt el.

Felső-magyarországi (mai szóval élve kárpátaljai) tartózkodása 1706. március 18-án kezdődött Huszton, ahol az erdélyi rendek kötöttek szövetséget a magyarországiakkal, hogy Ausztriával külön békére nem lépnek és Rákóczit a magyarok is elismerik Erdély fejedelmének. A huszti gyűlésen részt vett gróf Pekry Lőrinc, az erdélyi fővezér is, akinek elvesztett erdélyi birtokaiért máramarosiakat adott a fejedelem, illetve huszti kastélyát a generális családjának rendelkezésére bocsátotta. Itt éltek egészen 1708-ig, amikor Husztról a közelgő ellenség híre elől a költőnő lányaival Beregszentmiklóásra menekült.

Mit is tapasztalhatott Petrőczy Kata Szidónia a valaha jobb napokat is látott Telegdy-Rákóczi kastélyban, ahol a Wesselényi-összeszküvés bukása után a menekülő I. Rákóczi Ferenc is meghúzta magát. A kastély első ismert urbárium 1648-ban készült Nyári Krisztina örökösei számára, ebben boltozott pincéit, palotáját, élésházát említik. Az 1673-as összeírás részletesen tájékoztat a kastély beosztásáról és berendezéséről: *a földszint boltozott helyiségei közt Öreg Palotát, Sáfárházat, tömlőcöt találunk, az emeleten pedig a gerendamennyezetes Nagyságok házát, Frayczimerek házát, Ebédlő Palotát. A közlekedést kő Grádics és mindkét szinten kőboltozatos Ambitus biztosította, Felvono Kapuja előtt orsós-karfás Filegoria húzódik zszindelytető alatt.*

1722-ben ismét összeírták a helyiségeit, ekkor négy nagyobb és öt kisebb szobát, három kamrát és konyhát sorolnak föl. A kastély már 1596-ban elnyerte végső formáját, a későbbi urbáriumok is arról tanúskodnak, hogy a helyiségek száma és funkciója alig változott, így az itt lakók elég szűkös körülmények között töltötték mindennapjaikat. A kiszolgáló személyzet az udvaron álló majorsági épületekben élt. A kastély ablakainak

egy része üvegtányéros volt, a lakóhelyiségeket külső fűtésű cserépkályhákkal melegítették.

Mivel szebeni rabságában kisebb szélütés érte, Pekryné csöndre, pihenésre vágyott. Némely kutatók szerint itt, szentmiklósi magányában állította össze és írta le szép betűkkel mintegy ötven versből álló énekeskönyvét, szenvedéseinek verses tanúvallomásait.

Augusztus végén még visszavágyott Husztra, de a közel négy eszten-deig tartó betegsége, sűrűn megismétlődő rohama végképp ágyhoz szorította. Innen út már nem volt más előtte, mint amely az örök dicsőségű halhatatlanságba vezetett. Sokan tévesen úgy tudják, hogy Huszton halt meg a magyar irodalom első kiemelkedő költőnője. A huszti református templomban helyezték végső nyugalomra, ideiglenes temetésére 1708. december 23-án, végleges sírba tételére pedig 1709. május 26-án került sor, sírja azonban nem maradt fenn korunkig.

Jelentős levelezéséből néhány darab fennmaradt az utókor számára is.

Petróczy Kata Szidónia Teleki Mihálynak

[Külcím:] Tekéntetes úrnak, Teleki Mihály uramnak, mint bizodalmas nagy jóakaró uramnak ökegyelmének.

Mint bizodalmas nagy jó uramnak ajánlom böcsülettel való szolgálomat kegyelmednek.

Isten kegyelmedet jó szerencsés étellel áldja meg, kívánom. Bátyám uram [Petróczy István] szolgálja érkezvén bé újokban, értem Isten engedelmebül holmi kárunkért való jószágnak adását, – kiért is Thököly [Imre] uram parancsolja, ha jövendőbéli káromot nem kívánom, urammal ökegyelmével [Pekry Lőrincsel] együtt menjek ki. Édes uram, kegyelmed jobban tudja, mint ém – én, hogy az özvegyasszony itten az uráébul ura halála után mindjárt kiűzttetik, eziránt hogy én az uraméra nézve az magamétul elessem, kegyelmed bölcs s istenes ítéletire hagyom, kihez képest, édes uram, mivel Isten után énnékem, szegíny idegennek ebben az hazába gyámolom és bizodalomom több néncsen kegyelmednél, Istenért és jó szerencséért kérem kegyelmedet, tekintse az Istent, az én gyámoltalan állapotomat, ne tartson ellent a kimenetelbe, hanem szerezzen ki bennünket, Isten úgy áldjon meg, kegyelmednek háládatlan nem lézsek, sőt mind uram s mind bátyám uramék kegyelmed aziránt való jó akaratjáért hogy igaz szolgálai legyenek, igyekezem. Ha Isten bennünket boldogít, kegyelmednek köszönjük, ha penig Isten

büntetésül veti reánk ez utunkat, magunk bűnönkért való büntetésnek tulajdonítjuk. Kire nézve mégis az élő Istenért kérem, emlékezzék meg szép gyermekirül, s tegyen jót velem, szegény gyámoltalan idegennel, kiért Isten kegyelmedet áldja meg s ellenségi ellen egész házával együtt virágoztassa, szívből kívánom.

Keresden, 15. febr. 1683.

Kegyelmednek böcsülettel szolgál Petrőczy Kata Szidónia

Petrőczy Kata Szidónia Thököly Imrének

[Külcím:] Méltóságos Thököly Imre magyarországi fejedelem jó kegyelmes uramnak önagyságának.

Méltóságos Fejedelem, nékem jó kegyelmes uram!

Isten nagyságodat előtte álló dolgaiba boldogítsa emberi reménség felett, ellenségín győzedelmessé tegye, szívből kívánom. Az nagyságod énelőttem igen örvendetes levelét nagy alázatossan vettem, kiből örömmel értem, hogy Isten nagyságodat veszedelmes állapotjából kiszabadította és dolgaiba szerencsétetni kezdette. Isten továbbra is hogy nagyságod jobb keze felől állván szerencséttesse, ő szent fölségét kérem. Én nagyságodnak csekélyes együgyő állapotomhoz képest egyébbel kedveskedni nem tudván, köldtem három abroszt, három kendőt, tizenkét asztalkeszkenőt, egy párnazsákba hálószerszámot s egy pincetok aquavitát [pálinkát], másik pincetokba is lévén Kende Klára asszony aquavitája, nagyságod szolgálai kitöltötték, s azt is magam kiszített aquavitával megtöltöttem; három mizes pogácsát s három zsák fehér [?] lisztet. Nagyságodat alázatossan követem, hogy nem nagyságod méltóságához illendők az fejr ruhák, de hirtelen szebbeket nem kiszíthettem, minthogy minden egyetmásom az rossz hírekre nézve széjjel van eltéve. Azmely pínze nagyságodnak nálam vólt, abban mennyi és hova költ, nagyságodnak ez inclusában [mellékletben] leírván elköldtem, azelőtt parancsolta vólt nagyságod uramnak [Pekry Lőrincnek], hogy pogány pínzes edényeket és pogány numismákat [pénzerméket] szerezzen, szerzett is őkegyelme, de mivel itten hozzájok nem férhetni, nem tudhatom, mennyi árút vett őkegyelme, kihez képest azt fel nem írtam; maradt még itten egy kevés pínz, de uram őkegyelme nem engedi, hogy most elköldjem, mivel Mikes Kelemen* szekeres lovai és paripái közzöl nagyságod számára akar venni valami szép lovakot, s arra kívántatik, de ha azzal bé nem érné, őkegyelme tóldani fogja. A minap is köldtem bépecsételve terjéket

[gyógyszert] nagyságod számára, de Kende Klára asszony magánál tartván pecsétemet felszakasztotta, már el nem mertem azt köldeni, de mivelhogy még nála van, ha szintén nagyságodnak elköldi is, véle ne éljen, mivel én mást köldtem nagyságodnak, adja Isten, ne kívántassék. Kérem alázatosan nagyságodat, nagyságod ne feledkezzék rólunk, Isten is nagyságodat minden dolgaiban boldogítja. Ezzel Istennek ajánlom nagyságodat és maradok nagyságod alázatos szolgálója

Szebenben, 12. marti 1686.

Petrőczy Kata Szidónia

Petrőczy Kata Szidónia

Ostrosith Mátyásné Révay Kata Szidóniának

[Külcím:] Tekéntetes nagyságos Ostrosith Mátyás uram kedves házastársának, tekéntetes nagyságos Révay Kata Szidónia asszonynak, nékem bizodalmas ángyomasszonynak adassék böcsülettel.

Mint bizodalmas ángyomasszonynak, kegyelmednek ajánlom nagy böcsülettel való szolgálatomat.

Noha a minapában is udvaroltam vala levelemmel kegyelmednek, de azmint írják Bécsbül, az solicitátorunk [gondnokunk] már három hete, miólta Morvába ment az camora parancsolatjából, az ő levelében lévén penig levelem bécsinálva, kegyelmedhez nem ment, kire nézve újlag kötelességem szerint kívántam kegyelmednek udvarólnom, kívánván Istentül, találja kegyelmedet szerencsés órába s jó egészségben. Amellett, édes ángyomasszony, az előbbeni levelemben is írtam vala kegyelmednek, hogy Isten négy leánykával megáldott, azkiket, ha Istennek is úgy tetszik, magam hitemen* akarok nevelni, Erdélybe penig víghez nem vihetem, mivel ottan az én hitemen való az százszokon kívül senki néncsen, itt is camorát vött jószágunk lévén csak magam gyónásomra való prédikátor hivatalját is ellenzik, hanem értem, hogy kegyelmed Blatnica várát s jószágát ezelőtt is el akarta volna adni, ha kegyelmed atyafiságos jóakarattja járna hozzám is s eladná, azon hely feltett szándékommak véghez vitelére igen alkalmas volna, ott minden háborgatás nélkül Isten dicsíretére magam hitemen nevelhetném leánkáimat. Ugyanis édes ángyomasszony, jobb, ha kegyelmed nékem, kegyelmedért imádkozó s mindenkor kegyelmedhez igaz szívvel lévő atyafiának adja, mintsem másnak, én valamibe megalkhatom kegyelmeddel, böcsülettel megadom, amellet kegyelmedet Isten is megáldja érette, ha ilyen szent

igyekezetem véghez vitelében jó akaratját mutatja, én is, még élek, meg-
szolgálni el nem mulatom kegyelmednek. Eziránt az kegyelmed választ
elvárom. Ajánlván magamat az kegyelmed atyafiságos szeretetibe mara-
dok kegyelmed kész szolgálója

Vágbesztercén, 15. szeptembris 1694.

Gróf Petróczy Kata Szidónia

Petróczy Kata Szidónia Krucsai Mártonnak

[Külcím:] Tekintetes nemzetes Krucsai Márton uramnak, kegyelmes
urunk őfelsége [II. Rákóczi Ferenc] jószági praefectussának [előljárójá-
nak], nekem becsülettel való jóakaró uramnak őkegyelmének adassék.

Ajánlom kegyelmednek[...] uramnak becsülettel való szolgálato-
mat[...] sok jókkal áldja meg, kívánom.

Az szüntelen való[...] ellenségnek ide jövő szándíkanak hírére néz-
ve[...] bizonyosan hirdetnek, nagy félelemben lévén,[...] hogy itt meg-
marad hassak. Sőt inkább[...] csakhamar innen való kibontakozásomat.
Igaz[...] uram őkigyelme (Pekry Lőrinc) innen való elmenetelekor
bizt[atott], hogy kegyelmes urunktól őfelségétől commissiót [meghagyó
levelet] [szer]ez és kezemhez küldi, hogy ha innen ki kelne bontakoznom,
rendeltessék oda ki való subsistentiára [ellátásra] való alkalmatosságom
és helyem, melyet minden órán várok is, de hogyha addig, minekelőtte
az őfelsége commissiója érkeznék, az ellenségtől való félelemnek miat-
ta kételeníttetném innen kimozdulni, melyet is inkább reménlek, kérem
kegyelmedet becsülettel, rendeljen számomra bizonyos helyet, azhol
subsistálhassak, minthogy pedig sok lóval és vonó marhával vagyok,
kérem azon, legyen bő füvelő hely, hogy lovaimat és marháimat legyen
hun tartanom. Mely dologban való jóakarátját kegyelmednek várván ké-
rem becsülettel, ezen levelemre minél hamarabb választ tenni ne terhel-
tessék, hogy tudhassam magamat mihez tartani. Kegyelmed jóakarátját
igyekezem kegyelmednek megszolgálni. Ajánlom Isten oltalmában ke-
gyelmedet.

Datum Huszt 1708. 31. Maji.

Kegyelmednek böcsülettel szólgál Gróf Petróczy Kata Szidónia

A BEREGI, UNGI ÉS MÁRAMAROSI VÁRAK SZEREPE A II. RÁKÓCZI FERENC VEZETTE SZABADSÁGHARCBAN

A mai Kárpátalja területét képező négy történelmi vármegye – Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros – XIII–XVI. századi történelmében nagyban befolyásolták azok, a többségükben királyi, illetve főúri tulajdonú várak, amelyek az ország északkeleti határait védték. Ezek az erősségek, ameltt hogy védelmi funkciókat láttak el, egyben a kultúra bölcsői is voltak. Példa erre Munkács, a Hunyadiak sásfészke, ahol Görcsöni Ambrus diák, korábban Homonnai Drugeth Gáspár lantosa, majd később Munkács várának gondnoka „tollából” látott napvilágot a „Históriás ének a felséges Mátyás királynak a nagyságos Hunyadi János fiának jeles viselt dolgairól, életiről, vitézségiről, végre az ő e világból való kimúlásáról” című költemény. Vagy a szomszédos Nyaláb vára, ahol Perényi Gáborné Frangepán Katalin megbízásából ültette át magyar nyelvre Szent Pál leveleit Komjáthi Benedek.

A XVI. század, amely tanúja volt az erdélyi fejedelemség megszületésének és felemelkedésének, egyet jelentett a felvidéki kisebb várak pusztulásával. Először a rablólovagok fészkévé vált Kovásztót érte utol a végzete. 1564-ben Schwendi Lázár császári főgenerális erdélyi hadjárata során Munkács környékét is megtisztította, s ennek során a kovásztói várat is hatalmába kerítette és leromboltatta. A homonnai Drugeth család ősi várát, Nevickét felvidéki hadjárata során maga I. Rákóczi György vette ostrom alá, majd leromboltatta. A Perényiek által birtokolt Nyaláb-várat 1672-ben érte utol a végzete, amikor az uralkodó megelégedve azok panaszait, elrendelte a vár lerombolását.

A Rákóczi-szabadságharc kezdetére maguk az erősségek is elvesztették korábbi jelentőségüket. Ebben alapvető fontosságúak voltak a XVII. század második felében újabb hadügyi változások. A harminc-

éves háborúhoz képest folyamatosan növekedett a háborús eseményekben mozgósított haderő száma, ezzel párhuzamosan pedig a hadsereg költségei is. A kisméretű várak gazdasági, és katonai értelemben is haszontalanná váltak, mert fenntartásuk, és a benne állomásoztatott személyzet ellátása nagyobb erőforrásokat vont el a hadseregtől, mint amekkora előnyt egy ilyen kisméretű vár megtartása biztosított. Ezek a várak ugyanis érdemben nem voltak képesek befolyásolni egy tömeghadsereg mozgását, az ott foglalkoztatott tüzérek pedig a hadseregből hiányoztak.

A karlócai béke után teljesen megváltozott az ország védelmi struktúrája, a korábbi végvárak elvesztették funkcióikat, mi több a legtöbb esetben a rendi ellenállás gócpontjaivá váltak. Éppen ezért próbálták meg a térség főurait a bécsi udvarba csábítani. A vizsgált térségben a fennmaradó várak közül Ungvár Bercsényi Miklós, Munkács és Szentmiklós II. Rákóczi Ferenc tulajdonát képezte. Egyedül a máramarosi Huszt képezett kivételt, amely erre az időre az erdélyi fejedelemség tulajdonából magyar királyi kincstári igazgatásba ment át. Az ugyancsak Máramaros megyében fekvő Dolha várkastélya azért kerülhette el a pusztulást, mert teljesen kívül feküdt az országos közlekedési hálózaton.

Mivel Munkács és Ungvár Rákóczi-korabeli történetét már többen is feldolgozták, figyelmemet Huszt várára és környezetére gyakorolt hatásaira koncentráltam.

I. Apaffy Mihály erdélyi fejedelem 1692. április 15-én szenderült jobb-
létre, miután tapasztalnia kellett, hogy országát a császári haderő teljesen megszállta. Utóda fia, II. Apaffy Mihály lett. Máramaros főispánjává a bécsi udvar Bethlen Miklóst nevezte ki, akit 1692. május 29-én be is iktattak hivatalába. Ekkor a várban német zsoldosok tanyáztak, akik sem az öt koronaváros, sem a többi lakosság jogait nem respektálták.

Sajnos 1692-ben az erre látogatónak siralmas látványban volt része: 1692-ben a felsővárban a puszkapor felrobbant és a levegőbe röpítette az épületeket, ezáltal a vár jó része lakhatatlanná lett. Lipót király Eisner Godfréd Ferenc báró commendáns kérésére utasítást adott a vármegyének a vár kijavítására. 1699. február 9-én kelt rendeletében a király hangsúlyozta a huszti vár fontosságát, hiszen Moldvából, Lengyelországból és Erdélyből az országutak alatta vezetnek el, nem szabad tehát elhanyagolni. Felszólította a vármegyét, különösen az öt koronavárost, hogy a szükséges gerendákat a karókerítések számára szállítsák a várba

s adjanak munkásokat. A rendelet alapján az alsóvárat úgy ahogy rendbe hozták, de a felső részét nem építették fel.

Minthogy Apaffy úgyis ritkán tudta megkapni jövedelmét máramarosi uradalmait megvételre ajánlotta a kincstárnak. Lipót meg is vette azokat 175.000 rénes forintért, a vételről értesítette Bethlen Miklóst, hogy az átadásnál jelenjék meg. A kincstárt Kleinburg báró képviselte. 1701 októberében a huszti várat s a sóbányákat átírták a kincstár nevére. Két év múlva Kleinburg báró a huszti uradalmat megvételre felajánlotta az időközben grófi rangra emelt Bethlen Miklósnak. A vételár egy részét (8.000 forintot) a máramarosiak szedték össze.

Lipót Máramaros népét 1701 novemberében azzal biztatja, hogy aki Rákóczit élve elfogja, annak 10.000, aki halva kézre keríti, annak 6.000 rénes forintot ad. Rákóczival egy hírnök június 12-én Drohobiczon tudatta a szomorú hírt, hogy *„azon vezérek és örök nélküli fegyveres népesség borba és álomba merülten Károlyi által Máramarosba Dolhánál szétveretett és zászlóit is elvesztette, s hogy az ide-amoda futók a szomszéd hegyekbe menekülve további parancsát várják.”*

Rákóczi táborába csak a szegényebb nemesek kezdtek szállni, azok is csak akkor, miután az Tiszabecsnél, Kállónál stb. sikereket ért el. Máramaros meghódítására Ilosvay Bálint és Imre érkezett Majos Jánossal augusztus elején. Ilosvay Imre álrubában belopózott a huszti várba és ígéretekkel Rákóczi pártjára vonta a várőrséget. Nem ment az ügy nehezen, mert Eythner báró parancsnok évek óta nem fizette ki a zsoldot. Augusztus 17-én lötték agyon saját katonái Eythnert és Huszt várát átadták Ilosvay Bálintnak és Majos Jánosnak. Huszt megvétele után behódolt Rákóczinak Máramaros nemessége is, s ezzel a gazdag sóbányák is Rákóczi tulajdonába mentek át.

Máramarosból kerültek ki Fodor János és Debreczeny István Técsőről, budfalvi Bujdosó Mihály zászlótartó, alsóapsai Papp György strázsa-mester, Szány Márton, Bányai Ferenc Szigetről, Lengyel Mihály és Birtok Demeter Szarvaszóról, Bod Gáspár Szigetről, Visky István Viskről, Bánky Mihály Técsőről, Técsi András, Kaszab András, Nagy Mihály Técsőről és 4000 gyalogos, 800 lovas.

Érdekes, hogy Szentiványi Sándor vezetése alatt 400 lovas tatár is harcolt Rákóczi seregeiben. Rákóczi a huszti főkapitányságra Dolhay Györgyöt emelte, 1705 júniusában pedig Máramaros főkapitányává tette Barclay Mihályt és Vay Mihályt pedig helytartóul helyezte mellé. Huszt

várának alkapitánya técsői Móricz István, Máramaros kamaraispánja Majos Ferenc, az aknák és kincstári birtokok főinspektora pedig Buday Zsigmond lett. Buday 1704. március 7-én kelt leltára szerint a huszti vár bástyáit nagyon megrongálta az idő úgy, hogy „*ledüllöngözésüktől*” lehetett folyton tartani, a felső vár meg teljesen hasznavehetetlen volt már, mert ennek tatarozását a kuruc harcok miatt be nem fejezhették.

A fő és vicekapitányok fizetése egyforma volt, de míg azt az előbbi az erdélyi kormányzéktól, az utóbbi a huszti uradalomtól húzta, mégpedig 400 forintot, természetben 300 köből bort, 10 köből ecetet, 100—100 köből búzát és zabot, 6 vágómarhát, 12 kövér disznót, 30 berbécsot, 100—100 bárányt és tyúkot, 25 ludat, 2 köből borsót, 6 köből köleskását, 2—2 köből aszaltszilvát és vaját, 1 köből mézet, 2 köből lenmagot, 1—1 köből kendermagot, 500 fej káposztát és 12 szekér szénát.

A várőrség: „*hun 100, hun 130*” emberből állt, „*kiknek egy hadnagyoknál soha több nem volt, kinek fizetése havonként 8 magyar forint, a hajdúknak 3 magyar forint*” volt. Élelmet nem kaptak már Buday idejében. A hajdúk feleségeinek is dolgozni kellett.

Úgy tűnik, hogy Rákóczi azért cserélgette folyton az őrséget, miért azok elégedetlenek voltak. A vár rabjainak jobb dolguk volt koszt dolgában, mint az öröknek; ezek t. i. 2 font húst és ugyanannyi kenyeret kaptak naponta.

1706. január 6-án Vay Ádám leltárt készített a vár felszereléseiről, amit a lőszerszámok közül 3 öreg ágyú, 8 tarack, 1 négycsővű seregbontó képezett.

Ugyanezen, év április 4-én Pap Mihály vicekapitány által végzett leltár szerint „*sehol a várban jó csatorna nincs, esős időben a víz a kőfalakat mossa, a bolthajtások burkolata kezd lefelé hullani.*”

A fejedelem Huszton salétromgyárat létesített 3 üsttel (havonta 3–4 mázsa kapacitással), illetve kordoványgyárat is működtetett. Chilkó Christián erdélyi számvevőnek ezzel kapcsolatban meghagyták, hogy mindenütt szorgalmasan vigyáztasson, hogy a kecskebőröket Máramarosból el ne szállítsák, mert azokra „*karmazsin csinálás kedvéért*” szükség van Huszton. A máramarosi sóbányák nagymértékben járultak hozzá a fejedelmi kincstár megtöltéséhez. Sót eleget, pénzt viszont keveset kapott Rákóczi. Valószínűleg ez lehetett az oka, hogy a fejedelem nem erősítette meg az öt koronaváros kiváltságait 1707-ben, illetve 1710-ben elutasította azon kérésüket is, hogy a huszti várnak ne adózzanak. A kuruc hajdúk sok

zavart okoztak, pl. 1701 márciusában Almásy Márton alkapitány emberei Remetéről Sztojka László három „jó marháját” elhajtották, Técsőn leöleték, többi marháit a faluból elhajtották, Técsőn egy Szigeti Józsa nevű nemes embert megvertek, fegyverét, lovát elszedték.

A fejedelem a hozzá panasszal fordulókat Buday István főstrázsamesterhez és generálishoz utasította, s csodálkozásának adott hangot, hogy *„az ilyenekben a megye maga autoritását nem tuelálja”* (védi), parancsot adott, hogy az élelem adásában szófogadatlan parasztságot büntessék meg.

Néhány nap múlva újra rendeletet kapott Máramaros Rákóczitól, hogy *„az eloszlott széjjel lézengő és mulatozó csavargó és lappangó hadainkat minden kedvezés nélkül hadaink közzé táborunkba visszaüzze és kergesse, minden város és falu határán akasztófát emeltessen, hogy elszánt indignációnk (méltatlankodásunk) és büntetésünk nem csak az olyan lézengő, lappangó hadaink iránt, hanem az oly helyek birái ellen is ott hol aféle csavargók hadaink közül találtatnak és az iránt való parancsolatunkat nem effektuálták, minden kegyelem, s kedvezés nélkül a végre kibocsátandó hadi tiszteink, s hadaink által mehessen véghez.”*

A következő év elején a fejedelem felhatalmazást adott Máramaros alispánjának, hogy *„mindenkit felakasztasson, aki csak megakadályozza a szökevényekre vonatkozó rendelkezéseinek fogatosítását.”*

A fejedelem neheztelt a megyei előjárásra azért a 600 emberért is, akiket felszólítására a szatmári sáncba küldtek, mert *„fegyvertelen és nagyobb részént hadakozásra alkalmatlan és teljességgel inhabilis”* emberek. 1704. május 19-én elrendelte, hogy *„Parancsolatunk publikálásátul fogva tíz nap alatt köteles az egész vármegye minden késedelem nélkül Szatmárra menni és fegyvertelen hadait felváltani”*.

Augusztus 7-én kelt levele már szívesebb: megerősítette a máramarosiakat az I. Rákóczy Györgytől nyert kiváltságukban, hogy t. i. csak 150 gyalogost és 50 lovast kell kiállítaniuk, de a lengyelországi határszélekre való vityázást köteleességüké teszi továbbra is.

Ugyanazon év szeptemberében Rákóczi exekutort küld a máramarosiakra, Orosz György főkomisszáriust, hogy zabot adhassanak gazon helyett.

1706. március 18-án az erdélyi rendek itt kötöttek szövetséget a magyarországiakkal, hogy Ausztriával külön békére nem lépnek és Rákóczit a magyarok is elismerik Erdély fejedelmének. A huszti gyűlé-

sen részt vett gróf Pekry Lőrinc, az erdélyi fővezér is, akinek elveszett erdélyi birtokaiért máramarosiakat adott a fejedelem, illetve (bereg) szentmiklósi kastélyát a generális családjának rendelkezésére bocsátotta. Petróczi Kata Szidónia Husztról hamarosan a beregszentmiklósi kastélyba költözött, ahol hamarosan el is halálozott.

1708 februárjában a huszti várban hunyt el Dolhay György Máramaros főkapitánya, felesége csebi Pogány Krisztina a huszti református templomban temettette el. A későbbiekben itt nyert végső nyugalommal a velük rokonságban lévő Pekry főgenerális és felesége is.

A főispáni helytartó Vay Ádám udvari főkapitány, Huszt főkapitánya pedig Móricz István lett, akinek indítványára II. Rákóczi Ferenc 1708 májusában megparancsolta Kismariai Albert prefektusnak a huszti vár kijavítását.

Huszt városa több alkalommal volt országgyűlés helyszíne, így 1709-ben is. 1711-ben a fejedelem a lengyelországi Sztrijból helyettesét, Károlyi Sándort azzal bízta meg, hogy a rendek gróf Pálffy békefeltételeit Huszton összeülve vitassák meg. A fejedelem nem tudott személyesen részt venni a rendi gyűlésen, amelyet Károlyi végül is Szatmárba tett át, ahol április 20-án a rendek elfogadták a békefeltételeket. S bár Szatmáron megkötötték a békét, Móricz István főkapitány, amíg a császári parancsnoktól az általa kért szabadságlevelet meg nem kapta, a várat fenntartotta. Bárány Acton császári főkapitány 1711. május 12-én vonult be Huszt várába.

Mint említettem, a máramaros vármegyei Dolha vára a kisebb erőségek körébe tartozott, építését Dolhay Ambrus kezdte meg Mátyás király uralkodásának második felében. Az 1700-as évek elején a család feje (V.) Dolhay György volt, aki miután belekeveredett valamilyen főbenjáró bűnbe, egyezséget kötött Teleki Mihály erdélyi kancellárral, hogy halála esetén birtokait rá hagyja. Miután Teleki elesett a zernyestei csatában Dolhay pert indított özvegye, Veér Judit ellen a számára sérelmes egyezség felbontása érdekében.

Dolhay bizalmas híve volt Thököly Imrének, a „kuruc királynak” (*aki egyben máramarosi főispán és a huszti uradalom birtokosa volt anyai ági Bethlen-Rhédey rokonság révén*). 1703–1705 között mint huszti főkapitány tevékenykedett. Birtokán, Dolhán került sor 1703. június 8-án az Esze Tamás vezette kuruc felkelők és a Károlyi Sándor szatmári, illetve Csáky István beregi főispánok vezette nemesi seregek ütközetére. A csata után Dolhay György szedette össze és temettette el az elesett kurucokat.

A beregszentmiklósi Telegdy-Rákóczi kastély egyike a kevés épen maradt várkastélyoknak. Milyen körülmények fogadhatták az ide érkezőket? Az kastély első ismert urbáriuma 1648-ban készült Nyári Krisztina örökösei számára, ebben boltozott pincéit, palotáját, élésházát említik. Az 1673-as összeírás részletesen tájékoztat a kastély beosztásáról és berendezéséről: a földszint boltozott helyiségei közt *Öreg Palotát, Sáfárházat, tömlöcöt* találunk, az emeleten pedig a gerendamennyezetes *Nagyságok házát, Frayczimerek házát, Ebédlő Palotát*. A közlekedést *kő Grádics* és mindkét szinten kőboltozatos *Ambitus* biztosítja. *Felvonó Kapuja* előtt orsós-karfás *Filegoria* húzódik zsindeletető alatt.

II. Rákóczi Ferenc is többször tartózkodott a kastélyban, gyakran vadászott a környéken. 1709. február 7-én itt fogadta Sieniawski lengyel koronahetman feleségét, aki lengyelországi bujdosása idején ott-hont adott számára brezáni várában. A lengyel vendégek megérkezése előtt a fejedelem „*a házakat drága kárpitokkal és ezüstös mobiliákkal*” felékesítette. „*Amint a sok lengyelek előre jövéen, midően maga a fejedelmi asszony közelgett volna, a hintóból ő felsége kiszállott és annak szánjához menvén szerencsés elérkezését apprecálta; annak utána pedig szánba együtt beülvén, szentmiklósi kastélyában sok lengyel urakkal és Maron nevű francia tisztel bevitte és fejedelmi módon accomodáltatta, úgy, hogy a közlengyelek is a hegyaljai bornak iván és megrészedvén, magok között is vagdalkoztak*” – számol be az eseményről Beniczky Gáspár, a fejedelem titkára.

A szentmiklósi kastély adott otthont egy rövid ideig Petróczi Kata Szidóniának, a jeles költőnőnek, aki 1708-ban Husztról a közelgő ellenség híre elől menekült ide leányaival. Csöndre, pihenésre vágyott beteg lelke és teste, s itt találta meg még az év októberében az örök nyugalmat. Augusztus végén még visszavágyott Husztra, de a közel négy esztendeig tartó betegsége, sűrűn megismétlődő rohama végképp ágyhoz szorította. Innen út már nem volt más előtte, mint amely az örök dicsőségű halhatatlanságba vezetett. Sokan tévesen úgy tudják, hogy Huszton halt meg a magyar irodalom első kiemelkedő költőnője. A huszti református templomban helyezték végső nyugalomra, ideiglenes temetésére 1708. december 23-án, végleges sírbatételére pedig 1709. május 26-án került sor, sírja azonban nem maradt fenn korunkig.

A szentmiklósi várkastélyban töltötte II. Rákóczi Ferenc a száműzetésbe vonulása előtti éjszakát, 1711. február 18-át is.

Ungvár várkastélya, amelyet Bercsényi Miklós első házasságával szerzett meg, inkább volt a „műzsák lakhelye” mint igazi erődtípus. Igaz, hogy az új tulajdonos a kor szellemében alaposan megerősítette, azonban egy jelentősebb ostromnak nem tudott volna ellenállni. Miután letartóztatása elől Bercsényi Lengyelországba menekült, s a „királyi fiscus számára az unghvári uradalmat és várat lefoglalván, az utóbbit szobáról szobára bejárta, s az ott lelt bútorokat stb. tüzetesen összeírta” a királyi kamarai bizottság az alábbi értékeket találta: „az unghvári paloták és termek mind tele valának válogatott képekkel, oly annyira, hogy nemcsak a várúr s neje lakosztályai ékeskedtek becses olaj- és vízfestményekkel, – de még a várnagy lakására és a kerti pavillonokba is nevezetes olajfestmények jutottak; úgy, hogy az Ungvárott létezett olaj- s vízfestményű képek és rézmetszetek száma, az említett lajstrom tanúsága szerint 6–700-ra tehető.

A tükörsima márványból vagy ében- és palizanderfából készült, aranyozott lábú asztalokat nehéz bársony, vagy egyéb drága kelméjű takarók boríták, dús aranyhímzésekkel és középuitt a gr. Bercsényi s gr. Rechberg, a gr. Forgách és gr. Rechberg, gr. Bercsényi és gr. Homonnay, vagy a gr. Bercsényi és gr. Csáky-czimerekkel. Mindenütt fény és elegancia. A grófné termeiben férjének és némely kedves rokonának, péld. gr. Erdődy Erzsébet képei, továbbá mythologiai képek: Acteon Diánával, Orpheus a műzsákkal; ismét egy más Diána; a bibliából: a kis Mózes, Pharao leányával; Mária s a gyermek Jézus és Szt. József képei együtt; Szt. István király, Szt. Miklós, Szt. Krisztina, Szt. Mórícz képei; továbbá I. József, akkori király és Amália királyné, úgy a négy évszaktot ábrázoló négy művészi festmény. A pompás asztalok mellett aranyozott ékszerartók, csillárok, kargyertyatartók, aranykeretű velencei tükrök, selyemkárpitok és függönyök. Elefántcsonttal kirakott ébenfa-almáriumok florenczi mozaik-képekkel s dús aranyozással; kis kerek játékasztalok, ismét elefántcsont és ébenfával kirakott sakk- és ostáblákkal, koczkavetőkkel stb.”

A felvidéki sikereket követően 1703 augusztusában a fejedelem Perényi Farkast, mint az „Méltóságos Fejedelem felső vadászati Rákóczi Ferencz ... Ungvár alatt lévő hadainak Directora”-t küldte hadakkal Ungvár alá 1703 augusztusában, azzal, hogy a várban lévő labanc sereget a megadásra és az elvonulásra felszólítsa: „Bercsényi Miklós Uram eő Maga Isteni félelemtől s keresztyén magyarságátul indítatva engemet küldött ide, s-énáltalam kéreti s-istehére lelkére kinszeriti Kegyeteket, ne

fogyattassa el maga életét, ne prédáitassa fel jószágát, ne juttassa árvaságra s koldusságra Feleségeit, gyermekeit, adja fel magát jószágosint, vegyen példát azokrul, kik már jószágosint felatták magokat, senkinek semmi karja nem lőtt, egy haja szállá el nem esett, jószágában ben maradt, azokrulis penigh tanullyn, kik keménykedvén, mint jártak.”

Ung vármegye közgyűléseinek egy részét az ungvári várból datálta, úgy látszik, hogy a nemesség jelentős része itt húzta meg magát a vészterhes időkben. A kuruc ostromlók mellett megjelentek az Ung völgyében élő szegénylegények is. 1703. szeptember 17-én a nagybereznai ruszin Beca Ivánnak az Ung völgyében toborzott „gubás hada” elfoglalta Ungvár városát, és félévi ostrom után, 1704. március 16-án a várat is bevette. Pálóczi Horváth György ezt írta naplójába: *„Ugyanezen esztendőben (1704) die 17 martii Svetlik Ferenc ungvári német commendáns Ungvár várát nagy hosszas disputatio után, minthogy már Munkács várát feladták vaia, látván, hogy az... munkácsi német ezen megyén el, feladta jó capitulatio mellett Ung várát”.*

Rákóczi Ferenc szívesen tartózkodott az ungvári várban, gyakran fogadta itt külföldi követeit. Beniczky Gáspár (XVII—XVIII. sz.), Rákóczi titkáranak a naplója eleven részletességgel örökítette meg Rákóczi ungvári napjait.

A fejedelem emlékirataiból tudjuk, hogy milyen szomorú emlékei is fűződnek ehhez a tájhoz az 1710. esztendőből: *„Soha életemben még nem fogott el olyan eleven szánalom, mint Patakról Ungvárig tartó másfél napi utamon. November hava volt a földet már hó borította. Hosszú szekérsorokkal találok mellyeken alsó-magyarországi, azaz Vágon túli nemesek és tisztek feleségei menekültek az ellenség elől. Könnyekkel szemükben bizonyították nekem férjük hűségét és ragaszkodását. Szállást és ellátást kértek tőlem. A sárban és a félig megfagyott latyakban összetört és megrekedt szekereken hidegtől átjárt kisgyermekeik sírtak. Helyzetük meghatott, megtettem, amit tehettem, de mindez nem volt képes enyhíteni pillanatnyi helyzetükön, sem biztosítani jövőjüket. Nem sokáig tartózkodtam Ungvárt, hanem átmentem Munkácsra...”*

Emlékirataiból megtudhatjuk, miként vívta Munkács főutcáján szabadságharcának első véres küzdelmét. Két héttel azután, hogy a kurucok élére állt – 1703. június 28-án – rátörtek a városra a császári vasasok, hogy elfogják. Rákóczinak csak éppen annyi ideje maradt, hogy talpasait udvar-

házának sövénykerítése meg a piaci bódék mögött védelemre felállítsa, azután lóra pattanjon, s maroknyi csapatával a hegyekbe meneküljön.

Rákóczi innen védte édes hazáját, amíg csak lehetett, s amikor nem folytathatta tovább a harcot, 1711. február 18-án Munkácsról indult el örökös számkivettségére.

Ennek a vidéknek a népe még Károlyi elpártolása után is hű maradt a fejedelemhez: *„Ezután már csak Munkács és Ungvár vára maradt hű hozzám. Az elsőt testőrségem tartotta védelem alatt báró Sennyei István-
nak, a szövetség kancellárjának főparancsnoksága alatt. Ő egykor rendíthetetlen katona volt, most azonban a köszvény akadályozta minden testi mozgásban. Mivel szíve és lelke mégis az ügy és a nemzet szabadságának szolgálatára szegődött, nem haboztam rábízni a vár védelmét, s ő sok esküvel meg is ígérte, hogy dicsőséges sírhelyet fog szerezni benne. Másrészről azonban a szabályos körülfárásnak és a heves megostromlás szándékának egyáltalán nem fenyegetett veszélye, ugyanis a mező közepén kimagasló sziklára épült, és mindenünnen árkokkal övezett vár elhelyezkedése miatt magát a hegyet egy másik, a hadviselés szabályainak megfelelően épített erőd övezte, mely elzárta a hegyre vezető utat, a hegy pedig a mélyebben fekvő erőd bejáratát. Ezenkívül nem volt hiány ágyúban és másban sem, ami szükséges a lankadatlan védekezéshez. A németeknek viszont hiányzott a vár megtámadásához szükséges gyalogságuk, hiányoztak az ágyúk, melyek közül még ha egyik sem hiányzott volna, maga az évszak tette volna kivihetetlenné a támadást. Az erődöt körülvevő mezőséget ugyanis oly sűrű, mocsaras és hegyi patakoktól átszelt erdő övezte hosszú úton és sok mérföldnyi távolságban (s e mezőhöz néhány napi sáros és szennyes úton lehetett elérkezni), hogy a nagyobb ágyúk és a hadsereg fölszerelésének szállításához csupán a nyári időszak és az is csak a rendkívüli időjárás okozta szárazságban szolgáltatott alkalmat. A hegyek ugyanis, melyek csaknem egyórányi távolságban emelkedtek, s körülzárták a vár félköríves alakját, és egész Lengyelorszáig csaknem háromnapi járás távolságra terjednek ki, minden időben járhatatlanok a löfegyverek és háborús fölszerelések számára. Ily sok és ily hatalmas védelme volt ennek a várnak, melyet én az egész éven át tartó védekezés érdekében minden kívánatos eszközzel fölszereltem. Itt tartózkodott Károlyi felesége is egész családjával és minden csomagjával az én ellenőrzésem alatt. Mivel azonban mind róla, mind énrolam másképpen rendeltetett a te ítéleteid határozatában, jogosan*

történt minden másként, mint ahogyan én akartam” – írta Vallomásai-ban Rákóczi a szabadságharc befejeződéséről.

A vár feladása után sem hosszú időre hátrált meg a kurucmozgalom, mivel 1703-ban már újabb csatározásokra került sor. 1703 júniusának elején még a szatmári főispán katonáival rátámadt a kuruc legényekre. A kuruc csapat szétszéledt az erdőben, de később összeverődve Esze Tamással az élen folytatták útjukat, és június derekán végre a Vereckei-hágónál találkoztak Rákóczi Ferencsel. A rosszul felfegyverzett, de annál lelkesebb kuruclegényeket a fejedelem itt, a Latorca völgyében tanította meg a hadviselés legegységesebb szabályaira. Az idő sürgetése miatt a gyakorlatozás élesbe fordult. 1703. június 26-án birtokukba vették Munkács városát és a Rákóczi-birtok fő udvarházát, a Fejér-házat. A Nagyságos Fejedelem Munkácson hadba szólító felhívást tett közzé. A császári Montecuccoli-ezred, amely korábban eltávozott Munkácsról, visszafordult és felvette a harcot a felkelőkkel. Június 28-án a fejedelem féltve gyengén felszerelt, harci tapasztalattal még egyáltalán nem rendelkező csapatát, heves harcok árán, saját testi épségének kockáztatásával a biztos menedéket nyújtó hegyekbe vonta vissza csapatát.

1704 februárjában Rákóczi kurucok ostrommal vették be a munkácsi várat. A következő években Demoiseux, francia hadmérnök a fejedelem felkérésére korszerűsítette a vár védrendszerét. A falak és a bástyák jelenlegi architektúrája is ebből az időből való. Ez a vár volt a szabadságharc és egyben Rákóczi utolsó támasza. 1711 februárjában Rákóczi Ferenc innen indult el, hogy szövetségesével, I. Péter orosz cárral személyesen tárgyaljon. Az 1711. május 1-jei majtényi fegyverletétel után több mint két és fél hónappal, július 23-án került a vár császári kézbe.

HONFOGLALÁSKORI TÁRGYI EMLÉKEINK

Az északkeleti Felvidék eme régiójában viszonylag kevés honfoglalás-kori tárgyi emlék került napvilágra. Ezek közül kettő mindenképpen kiemelésre érdemes, mivel a Nemzeti Múzeum régészeti gyűjteményét gazdagítják: a szolyvai tarsolylemez és a beregszászi süvegcsúcs.

A szakmai leírás szerint a szolyvai tarsolylemez „*hosszanti tengelye mentén kissé félkörívűen meghajolva került elő. A lemez peremére kannelírozott ezüst szalagot erősítettek. Az öt ezüstszegecs feje háromszirmú levélmintát formáz. A lemez mintázata a galgócival mutat rokonságot: a három függőleges sort alkotó háromlevelű palmetták itt is végtelen hálót alkotnak. Más azonban a felület megmunkálása. Az előrerajzolt minta vonalait itt keskeny élű véső beütögetésével alakították ki. A lemez teljesen lapos, a mintákat domborítással nem emelték ki a háttérből. A palmetták hármastagolású vízszintes leveleinek a belső sávját, a függőleges leveleknek pedig a keretező sávját párhuzamos ferde vonalakkal töltötték ki. A palmettalevek visszakanyarodó levélcúcsát és az erezet vonalait kerek, beütött ponttal zárták le. A vízszintes levelek középiűtt futó vonalát több esetben nem egyetlen ponttal zárták le, hanem kissé lejjebb a vonal mellett két oldalt még egy-egy poncot ütöttek bele. Ez az úgynevezett „három pont” az egyik középzásiai, szogdiai ötvösműhely sajátja volt, s így fontos utalás honfoglalás kori művészetünk forrásvidékeire. A „végtelen hálót” a minta kétoldali lezárása szemlélteti: az induló félpalmetták a két külső sorhoz kapcsolódnak.*

A felső sarokban szintén félpalmetta, középiűtt hatlevelű levélcsozor zárja a kompozíciót.

A szolyvai lemez egyedülálló díszítőeleme a felső szegélyhez erősített, bojtokat utánzó öntött veretsor. (Négy három tagból álló és egy fél ezüstiöntvényt szegecseltek fel a felső peremre. Rajtuk fölül pontsorról gyöngyözött vízszintes szalag fut, innen indul a csúcsával lefelé álló há-

romszög alakú idom, mely alul csúcsos levélalakban, s az ennek két oldalához tapadó kerek szegecsfejekben végződik.)

Aligha kétséges, hogy ezzel az ötvösmester a bőrtarsolyok rátétdíszét utánozta. A honfoglalás kori tarsolyok nagy többségét ugyanis nem díszítették drága lemezzel vagy veretekkel, hanem olyan fajta rátétekkel ékesítették, amely eljárásának nyomai a magyar szűcsmesterségben egyes vidékeken szinte napjainkban is megérték. A szolyvai tarsolylemez mestere tehát a honfoglalás kori bőrdíszművesség mesterfogásait is megőrizte alkotásán, amelynek emlékei nem maradtak ránk.

A lemez felületén a hátteret dúsan aranyozták, a mintákat az ezüst fehér színében hagyták meg. Ugyancsak aranyozták a peremdíszítéseket is, bár azok az egykori használat következtében erősen lekoptak.

A lemez hátoldalán halványan kivehetők a mintázat rajzának egyes részletei, az ezüst nittszegek elkalapált végei alatt alátétlemezek vannak, amelyek a tarsoly fedelére való biztonságosabb felerősítését szolgálták.

A tárgy hátoldalán még a múzeumba való bekerülés után is nagy felületen megmaradtak az oxidréteghez tapadt nemezmaradványok, amelyeket a Hampel által közölt rajzok még megerősítettek. Feltűnő, hogy bőrmaradványokról sem Hampel, sem pedig az ásató Lehoczky nem tesz említést. Az utóbbit talán részben ez a körülmény is abban erősítette meg, hogy a lemez a nemezszüveg díszje lehetett. Mindez arra mutat, hogy a szolyvai tarsoly – amelynek fedőlapját e díszes lemez ékesítette – nem bőrből készült, mint általában honfoglalóink tarsolyai, hanem nemezéből. Így válik érthetővé a lemez mintázatának fenti értelmezése, a feleslegesnek tűnő felső szegélyminta alkalmazása. A tárgy felületén látható erős kopásnyomok és sérülések a hosszú használat nyomait őrzik.”

Lehoczky Tivadar a szolyvai tarsolylemez megtalálásának körülményeiről így ír Beregvármegye monographiája című 1881-ben Ungváron megjelent háromkötetes munkájában:

„Érdekes azon, a magyar előkorba eső sírhely, amelyet 1870. június 24-én Szolyván felásattam. A mondott nap ugyanis, több munkást állítottam azon 18 öl (34,13 cm.) hosszú és 12° (22,76 cm) szélest 1 ½ (185 cm) magas halom átkutatásához, amely Szolyvától nyugatra egy negyedóra járásnyira az országút jobb oldalán, a kies völgyet áthasító Latorcza bal partján magaslik, s amelyen egy feszület is áll. Már néhány év előtt kezdem e dombot ásatni, és pedig felülről lefelé aknaszerűleg, azonban a folytatással, minthogy azt e helyen földülva találtam, s mintegy 1° (190 cm)

mélységben, kevert földben, szén és különféle vastagságú, fekete, vörös és fehéres durva cserepeken kívül, másra nem akadtam, azon véleményben, hogy e halom tartalmát is, mint vármegyénk területén oly sok másét, jóval elébb valaki vandál kézzel kiaknázza, elkedvetlenedve fölhagytam.

E tekintélyes nagyságú halom négy völgybe nyíló, körülbelül fél mérföldnyi tágas köralakú völgyben fekszik; az egyik völgy Szolyvától Máramaros megyébe, a másik a fentebb is említett vicsai és latorczai völgyekbe, míg az utolsó az országút mentében Galicia és illetőleg Munkács felé vezet. E völgyön át Máramaros felé szaladtak 1086-ban a Szt. Lászlótól legyőzött Kutesk kun fejedelem hadai, s bizonyos, hogy a IX. században Árpád honfoglaló seregei, valamint a XIII. században Batu kán tatár csordáinak egyes részei is e tájon vonultak be. Éppen azért, mert e szép vidékhez annyi emlék fűződik, s mert Szolyva határában és közeli környékén, Szuszkón és Szaszókán már elébb érdekes bronztárgyak lelettek, ismét megkísérlém a feltűnő halmot akkép felásatni, hogy északról délről egyszerre egy 95 cm árkot vájtattam a központja felé. Alig 95 cm ásás után a folyamból ide került kövekkel vegyített fekete televényföldet sárgás agyag váltotta föl, amelyen 10 cm. 5.4 mm vastag fekete, füstszerűleg barnított rétegek vonulatai, miből meggyőződtem, hogy e helyütt a halom keletkezése óta még háborgatva nem volt. Egyszerre 158 cm. mélységben, a földszínénél jóval magasabban, korhadt deszkaforma barna vonal tűnt föl, amely azonban a nyirkos agyagban hamuként szétomlott. Itt az ásatást óvatosan folytatván, csakhamar egy egészen elrozsdásodott vastárgyra bukkantam, amelyet gondosan kivévé, abban egy jókora zablára ismertem. E jelről azonnal következtettem, miszerint itt lovastul eltemetett vitéz sírhelyének kell lennie, mely hitemben csakhamar meggyőződtem, midőn egészen elkorhadt, a nedves földben teljesen ellágyult lócsontokat látok fehérteni, míg mellettük jobbra, egy rozsdás kengyelvas az arra tapadt csekély szijmaradékkal együtt valamint, egy agyagböggrének nyitott öble tűnt föl, mely tárgyakat sértetlenül sikerült az agyagból kiemelnem.

E homokkal vegyített agyagból korongon készült, cifra nélküli, egészen sima, feketére jól kiégetett, mázolatlan bögre, 19 centiméter magas; 1 cm széles aljától lefelé keskenyebb nyakig 16 2/2 centiméternyire vastagodó öböllel bír, míg kissé kihajló szája 10 cm széles. A bögrében föld- és agyagon kívül más nem rejtett, azonban a belső fenekén két XX. alakú jegy be van karcolva.

E bögrétől, amely az ásattam árok keleti részén tűnt föl, egy gyenge agyagréteg eltávolítása után, nyugat felé nyúlólag vasrozsdá nyom tűnt föl a nyirkos agyagon, amely egészen át volt hatva; most gondosan sajátkezűleg távolítottam el a földet, egy kard rozsdás alakja tűnt fel, annak egészen elkorhadt fahüvelyével együtt. Ebből átláttam, miszerint a bögrétől, amely a lovag lábaihoz volt elhelyezve, egy irányban nyugat felé kell a hullának (holttestnek) feküdnie; e miatt, hogy a sérüléstől megóvjam, a kardot lapos kövekkel befedtettem s az árkot kelet- és nyugatfelé tágíttatni kezdem, hogy ekképpen a hullát mindkét oldalról a földből kiszabadíthassam, s könnyebben hozzáférhessek. Ez megtörténvén, a 174 cm hosszú hullának nyugati végén, tehát a fejénél egy lónak fölfelé állított állkapcsa tűnt föl széthullott fogakkal, amelyeket összeszedtem; a fej egyéb része azonban egészen elporladva s a nyirkos agyaggal annyira összeolvadva találtatott, hogy azt attól elkülöníteni, vagy összeállítani lehetetik volt. A lófej mellett feküdt a hulla feje, mely szintén szétolvadva, összevegyült az agyaggal, úgy, hogy alakját még lenyomatban sem lehetett észrevenni, annál kevésbé csontjait összeszedni. Azonban e helyt föltűnt egy gyöngén zöldrozsdával bevont ezüst lemez, a rajta levő kétségtelenül egykor fekete, a vasrozsdától azonban később barna színűvé lett süvegnemez, némi foszlányaival együtt, valamint szintén barnává vált haj- vagy prémadarabkák, melyeket a legnagyobb vigyázattal összeszedtem. A földet gondosan megvizsgálván, abban még két apró, és emberi őrlőfogat is találtam, miből gyanítom, hogy az eltemetett még ifjú lehetett, valamint a fogakból ítélve, a paripa is fiatal volt. Az eltemetett ember fejének és koponyájának, valamint általában testének többi része teljesen nyomtalanul elporladt, annyira, hogy csak a körötte megmaradt fegyverek fekvéséből s a vasrozsdától megbarnult földből lehetett látni az irányt, ahol az 1.90 cm. hosszú és 48 cm. széles deszkán a hulla feküdt; s ennek folytán a hullát sem földestől kiemelni, sem elmosódott alakját lerajzolni nem lehetett.

A fejtől balfelől feküdt a 95 cm hosszú, közepén kissé görbült, fönt kissé lefele meghajlott 18 cm hosszú s végein gömbökkel ellátott keresztvassal védett markolatnál 5 cm, lent 4 1/3 cm széles, fatokba helyezett könnyű kard. A fahüvelynek 5 1/4 cm széles épségben maradt véget, amely vászonnal, s a fölött fekete alapon apró nefelejcs virágszerű fehér pontokkal díszített bőrrel be volt vonva, meglehetősen karban sikerült kiemelni; a tok egyébiránt helyenkint vékony ezüstlemezzel volt díszítve,

amelynek vékony foszlányait csak nagynehezen tudtam kiszedegetni; a hulla jobb oldalán, közel a vállhoz, hat vasnyíl volt egymásra helyezve, amelyeket fanyelük töredékeivel együtt sértetlenül összeszedtem. A nyilak közül 3 darab levél alakú, lent $4 \frac{1}{3}$ cm széles és 8 cm hosszú, kettő pedig vékonyabb, t.i. 2 cm széles és 6 cm hosszú; a nyílcsúcsok úgy vannak készítve, hogy tövükből kihegyeskedő ár alakú végük a 8.8 mm vesszőbe dugatott és ez egy rátekert réz 4 mm széles madzaggal vagy lemezkével megerősített, minek fénylő nyoma a vesszőn, amelynek két rozsdás töredéke még most is 14 cm hosszú, jól meglátszik. Kétségtelen, hogy e nyilak egy puzdrába be voltak téve. Ennek azonban sem lenyomatát észre, sem anyagát ki nem vehetém, csupán $4 \frac{1}{3}$ cm széles, végein össze nem forrasztott, s így ruganyos 6.6 mm vastag ezüst karikát találtam, amely a puzdrának a végét képezte; ez vászonnal volt beborítva, mely rajta jól kivehető, felső díszes borítékja azonban egészen elveszett. A mell táján egy 8 cm hosszú és $4 \frac{1}{3}$, cm széles vascsat feküdt, valószínűleg arról a szíjról, amelyen a puzdra függött, mert rajta most is szíj- és fémmaradvány látszik. A hullának kezei a hason összetéve nyughattak, mert néhány ujjizületnek hártavékonyoságra kiaszott, s zöldre festett maradványát ott találtam, hol egyszersmind egy kardkötő szíj vascsatja, valamint alább a kard két karikája feküdt. A kardszíj akkép volt készítve, hogy az övről két rövid s karikákon csüngött szíjon függött a kard. A deréknál egy nem egészen 26.3 cm hosszú, 8.8 mm széles öntött, 1 mm vastag aranyozott ezüst lemezkét találtam, amely valamely öltönyhöz lehetett kapocsul szegezve és egy kis félgömbölyű ezüst gombocskát. A jobb csipőnél 16 cm hosszú, $1 \frac{1}{2}$ cm. széles, egyélű kés vagy tőr maradványa látszott, amelynek fahüvelye barna, vékony, üvegszerű gyöngyökkel díszesen volt kicifrázva; azonban ez is oly korhadt állapotban volt, hogy a késnek csupán a végét, a toknak pedig egyes részecskéit lehetett a nedves agyagból kiemelni, a többinek csak rozsdás nyoma látszott.

A lábnál, jobboldalról a másik kengyelvasat, s a teljesen elenyészett nyeregnek némely vasrészeit, pántjait, a rájok tapadt fával együtt, valamint más alaktalan vastöredékeket találtam, amelyeket összeilleszteni nem sikerült; így egy 6 cm széles patkó formájú vasat, egy szintén 6 cm hosszú és $2 \frac{1}{2}$ cm vastag szuronyalaku kiálló lemezt, mely talán sarkantyuképp szolgálhatott s más apróságokat.

Gondosan figyeltem, hogy az agyagban lenyomva a pajzst, páncélt s a vitéz egyéb felszerelését vagy öltözékét észleljem, azonban remé-

nyem meghiúsult, mert a nedves sár alakú agyagban sem öltönyére, sem alakjára mutató nyomot nem találtam, annál kevésbbé, mert az elkorhadt, barna tölgyfa deszka, melyre a hulla fektetve volt, a csekély rozsdanyomot is teljesen magába szívta, s vékony hártya gyanánt tűnt föl.

Megjegyzem egyébiránt, hogy a hulla feje felett egy 32 cmnyi közönséges homokkő volt téve, hogy azon 15 cm, hosszú, bent 10 1/2 és fent 13 1/2, cm széles lemezen, amely a nemezes és prémes süvegre volt oly formán szögezve, mint azt útkaparóink kalapjain látjuk, betett aranylemeze levélszerű arabeszkek, lent pedig koronaalakú átvert csipkés cifrázatok díszítettek. A kengyelvas 18 cm hosszú, 15 cm széles, lent pedig 4 1/2, cm-nyi lapos lemezzel ellátott. Végre megjegyzem, hogy a hulla feletti földben különféle vastagságú vörös és fekete cseréptöredékeket, sőt egy zöldeset is találtak..

Azonban feltűnőnek találtam, hogy később, midőn a hulla körüli tért minden oldalról sikertelenül felásattam, a terjedelmes halom déli végéről megkezdett árokban mintegy hat lépésnyire a központ felé, egy helyütt eltört kis bögre fekete durva cserepeit s a körül, de elkülönítve, elszórva, egyenlő négy darab 4 cm. hosszú és 2 cm széles, fél kis körte alakú, belől üres, a mostani chinai-ezüsthöz hasonló úgynevezett polinból, gyenge törékeny, nemtelen fémkeverekből öntött, füllel ellátott ékszert találtam, amelyek páronként összetéve, egy-egy diónagyságú boglárt képeznek, körötte azonban égetett hamuféle feketés rétegen kívül egyébre nem akadtam. Az kétséges, vajon e halom csupán a már napfényre került, s a domb éjszaki végén feküdt hulla kedvéért emeltetett, vagy az már előbbi korból meglevén, mi igen valószínű, abba utólag tétetett.”

IRODALOMJEGYZÉK:

„Bús düledékeiden, Husztnak romvára megállék”

A Tisza bölcsője. Kárpátaljai honismereti és néprajzi írások a reform kortól 1945-ig. Szerkesztette: S. Benedek András. Hatodik Síp Alapítvány-Mandátum Kiadó, Budapest-Beregszász, 1996.

Anonymus: Gesta Hungarorum. Béla király jegyzőjének könyve a magyarok cselekedeteiről. (Bevezető és jegyzetek Györffy György.) Budapest, 1975.

Botlik József – Dupka György: Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993.

Csánki Dezső: Máramaros vármegye és az oláhság. Századok, 1889.

Csikvári Antal: Ung vármegye szociográfiája. – Bp., 1910

Csorba Csaba: Regényes váraink. – Bp.: 2001.

Csorba Csaba: Rejtélyes Váraink. – Bp.: 2002.

Deschmann Alajos: Kárpátalja műemlékei. Tájak-Korok-Múzeumok Könyvtára, Budapest, 1990.

Dr. Szántó Konrád: A katolikus egyház története I. Bp., 1983.

Engel Pál: Beilleszkedés Európába a kezdetektől 1440-ig. – Bp.: Hát-tér Lap- és Könyvkiadó, 1990.

Engel Pál: Magyarország világi archontológiája. – I. 1301-1457. Bp.: 1996.

Fügedi Erik: Ispánok, bárók, kiskirályok. – Magvető Könyvkiadó, Bp., 1986.

Fügedi Erik: Vár és társadalom a 13-14. századi Magyarországon. - Bp.: Akadémia kiadó, 1977.

Gerő László: Várépítézetünk. – Budapest, 1975.

Györffy György: A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. – Gondolat Kiadó, Bp., 1986.

Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I. 3. kiadás. – Akadémia Kiadó, Bp., 1987.

Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. IV. – Akadémia Kiadó, Bp., 1998.

Hóman Bálint – Szekfü Gyula: Magyar történet. I. – 1935.

Igyártó Gyöngyi: A máramarosi koronavárosok. Monográfia, 2005.

Keresztyén Balázs: Irodalmi barangolások a Kárpátok alján. Intermix, Ungvár–Budapest, 1993.

Kovács Sándor: Ahol a Tisza születik. – Hungarovox Kiadó, Bp., 2005.

Kovács Sándor: Kárpátaljai útravaló. Úti olvasmány. Püski, Budapest, 1999.

Kristó Gyula: A vármegyék kialakulása Magyarországon. – Magvető Könyvkiadó, Bp., 1988.

Kulcsár Péter: A Jagelló kor – Budapest, 1981.

A Homonnai Drugeth család és az ungvári gimnázium alapítólevele

Mauks Ernő: Ung vármegye múltjából – Szeged, 1909.

Mészáros Károly: Ungvár története – Pest, 1861.

Pesty Frigyes: Letűnt vármegyék – Budapest, 1880.

Réz László: Homonna és a Drugethek reformációja – Sátoraljaújhely, 1899.

Rupp Jakab: Magyarország helyrajzi története – II. Pest, 1872.

A munkácsi görög szertartású püspökség Okmánytára. I. K. Ungvár, 1911. (szerk. Hodinka Antal).

Bertényi Iván: Magyarország az Anjouk korában. Gondolat, Bp., 1987.

Dr. Oláh László: Két levelesláda vallomása nyolc évszázadról. Stephen Vörösváry – Weller Publishing Co LTD. Toronto, Canada, 1992.

Keresztyén Balázs: Irodalmi barangolások a Kárpátok alján. Intermix, Ungvár–Budapest, 1993.

Lehoczky Tivadar: A Drugeth család és az Althan család címere. Turul, 1884.

Nagy Iván: Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal. Pest, I-XIII. 1857–1869.

A Hunyadiak vidékünkön

Dümmerth Dezső: A két Hunyadi. Budapest : Panoráma, 1985.

Teke Zsuzsa: Hunyadi János és kora. Budapest : Gondolat, 1980.

Mályusz Elemér: A magyar rendi állam Hunyadi korában. Századok, 1957.

Elekes Lajos: Hunyadi János. Budapest : Művelt Nép, 1951.

Bánhegyi Ferenc: A Hunyadiak dicsősége, Celldömölk, Apáczai Kiadó, 2008.

A Dózsa-féle parasztháború és vidékünk

Acsády Ignác: A magyar jobbágyság története. – Budapest: Szikra Kiadó, 1948.

Barta Gábor: Keresztesek áldott népe. – Budapest: Móra Könyvkiadó, 1977.

Csatáry György: A máramarosi öt koronaváros levéltára 1326–1910. Ungvár–Beregszász: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2011.

Féja Géza: Dózsa György. – Budapest, Mefhosz Könyvkiadó, 1939.

14. Fekete, Nagy Antonius, Victor Kenéz, Ladislaus Solymosi, Geisa Érszegi, eds. Monumenta rusticorum in Hungaria rebellium anno MDXIV. Akadémiai Kiadó: Budapest, 1979.

Fraknoi Vilmos: Erdődi Bakócz Tamás élete. Budapest, 1889.

Hegedüs Géza: Így élt Dózsa György. Móra Kiadó, Budapest, 1972.

Heltai Gáspár: Krónika a magyaroknak dolgairól. Magyar Helikon, 1981.

Iványi Béla: Oklevelek az 1514. évi pórlázadás történetéhez (1514-1515) // Történelmi Tár. – 1904.

Komáromy András: A Dózsa-lázadás történelméhez.//”Verecke híres útján jöttem én...” (összeállította és a jegyzeteket írta Zubánics László). – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2010.

Komáromy András: A Dózsa-lázadás történelméhez (1514-1516)// Történelmi Tár. – 1897.

Márki Sándor: Dósa György és forradalma. Budapest, Ráth Mór, 1883.

Márki Sándor: Dósa György. Budapest, Atheaneum Kiadó, 1913.

Stephanus Taurinus Olomucensis. Stauromachia id est Cruciatorum Servile Bellum (szerk. Juhász László). Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1944.

Szerémi György: Magyarország romlásáról. Magyar Helikon, Budapest, 1961.

Taurinus István: Stauromachia, id est cruciatorum servile bellum (Keresztesháború, avagy a keresztesek rabszolgaháborúja). //Bibliográfia a hazai parasztlázadások verses és elbeszélő irodalmához (XV-XVIII. század) Geréb László. Szabó Ervin Könyvtár, Budapest, 1949.

Tubero Lajos: Ompntariorum de temporibus suis libri. Francofurti [Frankfurt]: 1603.

Veráncsics Antal összes munkái. Pest: Akadémiai Kiadó 1857. (Magy. tört. emlékek 3.) 2. k.

1498. évi XLVII. Törvénycikk a kunok, jászok és ruthénok a nemesek jobbágyságait el ne vigyék; különben a nádor elébe kell őket idézni. // Ezer év törvényei. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=1170>

**Lorántffy Zsuzsanna,
a szeretet nagyasszonyának emlékezete**

Tavaszi Hajnal: Az igaznak emléke áldott (kismonográfia Lorántffy Zsuzsannáról, Nagyvárad, 1996).

Szilágyi Sándor: Lorántffy Zsuzsanna, Pest, 1872.

Illésy János: Nova Transylvania. Talio, MKsz 1891.

Hegyaljai Kiss Géza: Lorántffy Zsuzsanna I. Rákóczi Györgyné fejedelemasszony, Tahitótfalu, 1924.

Nahlik Zoltán: Lorántffy Zsuzsanna fogarasi román iskolája – Tanulmányok a magyar nevelésügy XVII-XX. századi történetéből, 1980.

**II. Rákóczi Ferenc emlékezete
a Beregvidéken a források tükrében**

A visszatért Felvidék Adattára. /Szerk. Csátár István és Ölvedi János/ Bp., 1939.

Beregvármegye ismertetője. (Szerkesztette és összeállította Réti Béla), Miskolc, 1940.

Csatáry György: Levéltári kalászatok. Intermix Kiadó. Budapest –Ungvár, 1993.

Keresztyén Balázs: Irodalmi barangolások a Kárpátok alján. Intermix Kiadó. Budapest — Ungvár 1993.

Keresztyén Balázs. Rákóczi virágai. Intermix Kiadó. Budapest –Ungvár, 1993.

Lehoczky Tivadar: Beregvármegye monographiája. Ungvár, 1881.

S. Benedek András: „A gens fidelissima: a ruszinok”. Budapest, 2004.

**Petróczy Kata Szidónia,
az első magyar költőnő**

Antalfy Endre: Petróczy Katalin Szidónia élete és munkái. 1664-1708, Luther-társaság, Budapest, 1904.

Emődi Tamás: A beregszentmiklósi Telegdi–Rákóczi-kastély. Kőrunk. 2005. december.

Harsányi István-Gulyás József: Petrőczy Kata Szidónia versei. Irodalomtörténeti Közlemények, Budapest, 1915.

Jó illattal füstölgő igaz szív, Koinónia, Kolozsvár, 2003.

Kinczler Irén: Petrőczy Kata Szidónia, 1662-1708, 2. kiadás, Fébé Kht, Piliscsaba, 2004.

Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. IX. 279. l.

Petrőczy Kata Szidónia kézirásos verseskönyve, Trezor, Budapest, 2001.

S. Sárdi Margit: Petrőczy Kata Szidónia költészete, Bp., 1976.

S. Sárdi Margit: A költő szerepe és társadalmi lehetősége a XVII–XVIII. században = Hagyományos női szerepek, szerk. KÜLLŐS Imola, Bp., 1999, 135–149.

S. Sárdi Margit: Nőköltőink első generációja: a főúri költők = Szerep és alkotás. Szerk. Nagy Beáta, S. Sárdi Margit, Debrecen, 1997, 41–50.

S. Sárdi Margit: Petrőczy Kata Szidónia és a pietista nőeszmény = A nő az irodalomban, Zalaegerszeg, 1984, 28–49.

S. Sárdi Margit: Petrőczy Kata Szidónia költészete, Irodalomtörténeti Füzetek 90., Budapest, 1976.

Sz. Bérczi Margit: Búval teljes esztendeim - Petrőczy Kata Szidónia életregénye, Luther Kiadó, Budapest, 2008.

Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái X. (Ótocska–Popea). Budapest: Hornyánszky, 1905.

Thaly Kálmán: Irodalom- és műveltségtörténeti tanulmányok a Rákóczy-korból. Budapest, 1885. 117. l.

A beregi, ungi és máramarosi várak szerepe a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharcban

Lehoczky Tivadar: Beregvármegye monographiája, I–III. Ungvár, 1881–1882.

Pap József: Adalékok Máramaros vármegye történetéhez. Máramarossziget, 1909.

Rákóczi virágai. Kárpátaljai történeti és helyi mondák (Összeállította, a jegyzeteket és az utószót írta: Keresztyén Balázs) Ungvár–Bp., 1992.

Sas Andor: Munkács város múltjából, Munkács, 1928.

Szilágyi István: Máramaros vármegye egyetemes leírása. Bp., 1876.

Ungvár és Ung vármegye. Ungvár és Ung vármegye községei. Szerk. Csíkvári Antal. Kiadja a Vármegyei Szociográfiák Kiadóhivatala. Bp., 1940.

Váradi-Sternberg János: Századok öröksége. Gondolat Kiadó–Kárpáti Kiadó, Budapest–Uzsgorod, 1981.

Honfoglalás-kori tárgyi emlékeink

Lehoczky Tivadar: Beregvármegye monographiája. Ungvár, 1881.

TARTALOM

Bevezetés helyett.....	7
„Bús düledékeiden, Husztnak romvára megállék”	11
A Homonnai Drugeth család és az ungvári gimnázium alapítólevele.....	57
A Hunyadiak vidékünkön.....	75
A Dózsa-féle parasztháború és vidékünk	91
Lorántffy Zsuzsanna, a szeretet nagyasszonyának emlékezete	101
II. Rákóczi Ferenc emlékezete a Beregvidéken a források tükrében	115
Petrőczy Kata Szidónia, az első magyar költőnő.....	123
A beregi, ungi és máramarosi várak szerepe a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharcban.....	133
Honfoglaláskori tárgyi emlékeink	145
Irodalomjegyzék:	151

Зубанич Ласлов Ласлович

На периферії світів. Північно-Східна Угорщина у XVI-XVIII століттях: політика, економіка, культура. – Ужгород: Вид. «Інтермікс», 2015 – 158 с. (угорською мовою).

Хоча Ужанська, Березька, Угочанська та Марамороська жупи, що пізніше стануть складовими Закарпаття, були розташовані на межі зіткнення Угорського Королівства та Трансильванського Князівства, а отже «на шляху військ», все ж у процесі розвитку вони зазнали впливу обох культурних центрів. Важливу роль в цьому відігравали дворянські та аристократичні родини, що виступали меценатами культури та освіти. Це видання має на меті на основі архівних документів представити своєрідні риси регіону, нові напрямки його розвитку крізь призму політики, економіки та культури.

УДК 94(439)''15/17''
ББК ТЗ(4Уго)5
З-91

Наукове видання

Зубанич Ласлов Ласлович

На периферії світів

**Північно-Східна Угорщина у XVI-XVIII століттях:
політика, економіка, культура**

Відповідальний за випуск: *Дупко Юрій*

Коректура: *Кеві Марта*

Верстка: *Дупко Жолт*

Обкладинка: *Дупко Жолт*

Здано до складання 30.03.2015. Підписано до друку 01.05.2015.

Папір офсетний. Формат А5

Умовн. друк. арк. 11,2 Тираж 300.

Зам. ТОВ «Шарк» м. Ужгород, пл. Жупанатська, 15.